

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:

Економіка і менеджмент

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 55

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет;
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б»)
на підставі Наказу МОН України від 17 березня 2020 року № 409 (Додаток 1)

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка, 071 – Облік і оподаткування,
072 – Фінанси, банківська справа та страхування,
073 – Менеджмент, 075 – Маркетинг, 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність,
281 – Публічне управління та адміністрування, 292 – Міжнародні економічні відносини

Науковий збірник включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus

Затверджено до друку та поширення через мережу Інтернет відповідно до рішення вченої ради
Міжнародного гуманітарного університету (протокол від 06.07.2023 р. № 7)

Головний редактор серії – д-р екон. наук, проф., **Т. В. Деркач**
Відповідальний секретар серії – **В. О. Горбаньова**

Редакційна колегія серії «Економіка і менеджмент»:

Л. А. Бахчиванжи – канд. екон. наук, доц.; **В. П. Горин** – д-р екон. наук, доц.; **О. В. Димченко** – д-р екон. наук, проф.; **Н. В. Захарченко** – д-р екон. наук, доц.; **С. Л. Коваль** – канд. екон. наук, доц.; **Л. Б. Колінець** – д-р екон. наук, доц.; **Л. В. Коренюк** – канд. екон. наук, доц.; **П. І. Коренюк** – д-р екон. наук, проф.; **В. Є. Куриляк** – д-р екон. наук, проф.; **О. М. Кушніренко** – д-р екон. наук, доц.; **В. В. Лагодієнко** – д-р екон. наук, проф.; **І. А. Ломачинська** – д-р екон. наук, доц.; **Н. Д. Маслій** – д-р екон. наук, доц.; **В. В. Немченко** – д-р екон. наук, проф.; **К. С. Нестерова** – канд. екон. наук, доц.; **Г. А. Отливанська** – д-р екон. наук, доц.; **Є. Г. Панченко** – д-р екон. наук, проф.; **Т. А. Родіонова** – канд. екон. наук, доц.; **О. В. Садченко** – д-р екон. наук, проф.; **Л. М. Сатир** – д-р екон. наук, проф.; **Р. М. Скупський** – д-р екон. наук, проф.; **О. В. Слободянюк** – д-р екон. наук, проф.; **О. О. Ципліцька** – д-р екон. наук; **А. В. Данильченко** – д-р екон. наук, проф.; **Евангелос Сискос** – д-р екон. наук, проф.; **А. М. Казамбаева** – канд. екон. наук, доц.; **Д. М. Пармакли** – д-р екон. наук, проф.; **Ж. А. Шералиева** – канд. екон. наук, доц.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання
на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 20001-9801 ПР,
видане Державною реєстраційною службою України 25.06.2013 р.

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога 33, м. Одеса, 65009, Україна
Телефон: +38 (050) 050 2012
Електронна пошта: ebitda@helvetica.ua
Офіційний сайт: www.vestnik-econom.mgu.od.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою
програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Економіка і менеджмент», 2023

© Міжнародний гуманітарний університет, 2023

© Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України, 2023

ISSN (Print) 2413-2675

ISSN (Online) 2664-6927

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

*Коваленко Р.С.**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6676-1767>**Kovalenko Roman**Kharkiv Karazin National University*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ НАФТИ

CURRENT STATE AND TRENDS IN THE GLOBAL OIL MARKET

Анотація. Визначено сучасний стан та тенденції розвитку світового ринку нафти. Проаналізовано рейтинги основних країн за обсягами розвіданих запасів нафти та за обсягами видобутку нафти. Встановлено питому вагу країн у світовому розподілі розвіданих запасів нафти. Акцентовано увагу на певній невідповідності розвіданих обсягів нафти з обсягами видобутку. Визначені основні країни за обсягами споживання нафти в світі. Наведено динаміку та прогноз світового експорту нафти, встановлено тенденцію до зростання обсягів світового експорту нафти. Здійснено аналіз динаміки ціни на нафту марки Brent, зацентровано увагу на певній стабілізації та зниженні ціни впродовж року. Приділено увагу основним факторам які впливають на світовий нафтовий ринок зокрема: військовій агресії РФ в Україні, обсягам видобутку та квотам в рамках ОПЕК, рівням економічного розвитку та економічної активності в основних країнах експортерів та імпортерів нафти, загальній глобальній кон'юктурі світового ринку нафти. Визначені перспективи розвитку світового нафтового ринку.

Ключові слова: нафта, експорт, імпорт, торгівля, товар, сировина, інвестиції, інфраструктура, тенденція.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світового господарства нафта відіграє важливу роль у розвитку будь-якої країни, наразі вона є найбільш широко використовуваною сировиною у світі, ринок якої має певну, тільки йому властиву специфіку та кон'юктурні особливості розвитку. В умовах глобалізації світові ціни нафти перетворилися на один з найважливіших економічних індикаторів, які безпосередньо впливають на стан товарних та фінансових ринків, а також національних бюджетних систем. Під впливом очікувань суб'єктів господа-

рювання щодо майбутньої динаміки світових цін нафти формуються валютні курси, фондові котирування, споживчі та оптові ціни. Прогнози світового ринку нафти враховуються при розробці державних бюджетів та інвестиційних проектів приватного сектора. Ціни на нафту значною мірою впливають на виробничі витрати. Особливо помітно впливає кон'юктура світового ринку нафти на економіку країн-експортерів цього ресурсу. У таких країнах доходи від експорту нафти та інших енергоносіїв визначають динаміку сукупного платоспроможного попиту та податкові надходження до бюджетів усіх рівнів, впливають на формування курсу національної валюти та темпи економічного зростання. Натомість в країнах-імпортерах ціна на цей ресурс безпосередньо впливає на ціноутворення на внутрішньому ринку товарів та послуг. Зважаючи на це дослідження цієї тематики є актуальним як з теоретичної так і з практичної точок зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями дослідження міжнародної торгівлі займалися наступні вітчизняні вчені: Голіков А. [4], Григорова-Беренда Л., Довгаль О. [6], Матюшенко І., Філіпенко А. [8], Орехова Т., Пузанов І., Якубовський С. та інші.

Серед науковців в працях яких досліджуються теоретичні основи міжнародної торгівлі та світових ринків товарів та послуг слід виділити наступних: Грубель Г., Давенант Ч., Еджуорт Ф., Кругман П., Ллойд П., Олін Б., Портер М., Рікардо Д., Самуельсон П., Сміт А., Стігліц Дж., Фезерстоун М., Хаберлер Г., Хекшер Е. та інші.

В рамках дослідження безпосередньо світового нафтового ринку відзначимо наступних вітчизняних вчених. Костюченко Н.М. зазначає, що в світі прогнозується вирівнювання між попи-

Таблиця 1

Топ-10 країн за обсягами розвіданих запасів нафти в 2022 р

№	Країна	Розвідані запаси (млрд бар)
1	Венесуела	303
2	Саудівська Аравія	297
3	Канада	168
4	Іран	157
5	Ірак	145
6	РФ	107
7	Кувейт	101
8	ОАЕ	97
9	США	68
10	Лівія	48

Джерело: побудовано автором на основі [7]

том та пропозицією на нафтопродукти навіть в період кризових явищ [1]. Гамова О.В. акцентує увагу на тому, що світовий ринок нафти загалом характеризується високим ступенем концентрації й монополізації [3]. Юр'єва П.Б. відзначає, що серед основних тенденцій розвитку світового ринку нафти слід назвати: суттєве збільшення доведених запасів нафти; різке збільшення обсягів видобутку нафти; підвищення попиту на нафту з боку країн, що розвиваються; перевищення обсягів споживання нафти над її видобутком [9]. Губарева І.О., Рудика В.І доводять тезу що, енергетичні ресурси є рушійною силою розвитку світової економіки, зростання світового ВВП забезпечується відповідним збільшенням споживання первинних паливно-енергетичних ресурсів [5]. Однак, попре наявність великої кількості публікацій з цієї тематики, певні аспекти дослідження світового нафтового ринку залишаються не в достатній мірі розкритими, особливо в сучасних умовах глобальних викликів, та дисбалансів.

Метою статті є визначення сучасного стану та перспектив розвитку світового ринку нафти.

Виклад основного матеріалу. Сира нафта є основним у світі джерелом палива та найбільшим загальним джерелом первинної енергії. У 2022 році в світі використовувалося приблизно 88,6 млн барелів нафти на добу, що становило 30,1% світової первинної енергії. З сирової нафти утворюються бензин, реактивне паливо, дизельне паливо, асфальт, і мастила. Запаси нафти – це оцінка кількості ще не видобутої сирової нафти, що знаходиться в конкретній країні, яку можна видобути за допомогою сучасних технологій і за ціною, яка є фінансово обґрунтованою щодо поточної ціни на нафту.

Сполучені Штати є провідним у світі виробником нафти, а також найбільшим у світі споживачем нафти, що змушує США імпортувати додаткову кількість нафти з десятків інших країн-виробників нафти. Незважаючи на лідируючі у світі показники видобутку нафти, Сполучені Штати займають лише 9 місце у світі за наявними запасами нафти [12].

Венесуела має найбільші запаси нафти у світі з понад 300 мільярдами барелів. Саудівська Аравія займає друге місце в світі за обсягом запасів нафти – 297,5 млрд барелів. Незважаючи на величезні запаси природних ресурсів Венесуели, країна все ще відчуває економічні труднощі.

Венесуела та Саудівська Аравія мають приблизно співставну чисельність населення; однак економіка Саудівської Аравії вдвічі більша. Однією з головних причин цієї невідповідності є доступність нафтових запасів кожної країни. Незважаючи на те, що Венесуела має найбільші запаси нафти у світі, більша частина її нафти

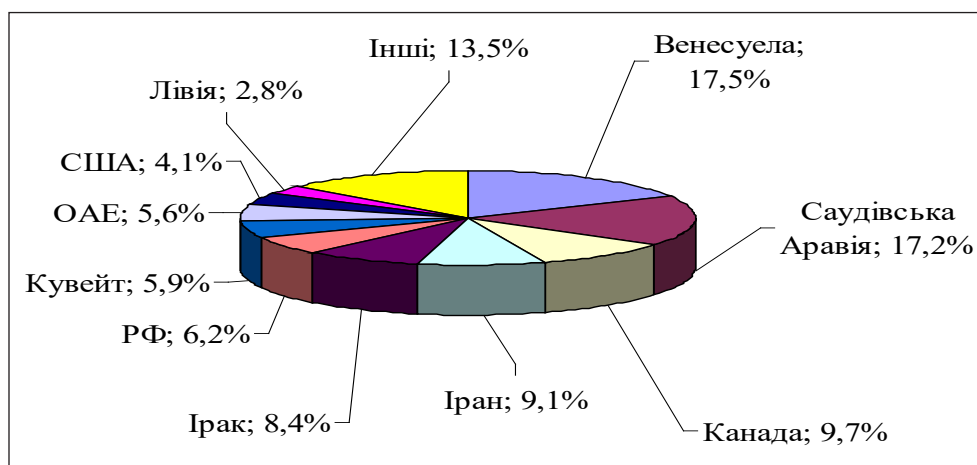

Рис. 1. Розподіл розвіданих запасів нафти в світі в 2022 р.

Джерело: побудовано автором на основі [7]

знаходиться в морі або глибоко під землею. Таким чином, вартість видобутку нафти із запасів Венесуели за наявною технологією занадто висока, щоб бути прибутковою. Запаси нафти Саудівської Аравії, з іншого боку, знаходяться близько до поверхні та на суші, що робить нафту набагато доступнішою, а процес видобутку – економічно ефективнішим. Це, у свою чергу, робить нафтовий сектор Саудівської Аравії значно прибутковішим [13].

Як можна бачити на рисунку 1, найбільша частка світових розвіданих запасів нафти належить Венесуелі та Саудівській Аравії, 17% та 17% відповідно. Також значні долі належать Канаді (9,7%), Ірану (9,1%) та Іраку (8,4%) [9].

Середній видобуток Ірану за 2022 рік зріс на 140 тис. барелів на добу до 2,54 млн барелів на добу. Країна досягла піку видобутку за рік у грудні, до 2,58 млн барелів на день. Країна експортує близько 600 тис. барелів на день [12].

Щоденний видобуток нафти в Кувейті становив у середньому 2,7 млн барелів на день, демонструючи значне зростання порівняно з попереднім роком. До 2025 року Kuwait Petroleum Corporation планує збільшити добовий видобуток до 3,5 млн барелів. Більшість операцій з видобутку нафти в країні знаходяться на південному сході Кувейту на родовищі Великий Бурган, яке виробляє понад 1,6 мільйона барелів на день. Понад 90% доходу Кувейту залежить від нафти [13].

Бразилія є найбільшим виробником нафти в Південній Америці. Близько 97% бразильських запасів нафти розташовані на морському шельфі, і Міжнародне енергетичне агентство вважає, що до 2040 року на Бразилію припадатиме більше половини світових морських запасів нафти.

Petroleo Brasileiro S.A. – Petrobras (NYSEPBR) є найбільшою нафтогазовою компанією Бразилії, на яку припадає понад 70% видобутку нафти та газу в країні [10].

Серед країн ОПЕК ОАЕ є третім за величиною виробником нафти. Тим не менш, за даними CNBC, ОАЕ прагнуть вийти з ОПЕК, оскільки Абу-Дабі, місто, де зосереджено 96% запасів нафти країни, вимагає власного базового рівня видобутку нафти. Станом на квітень 2022 року ОПЕК підвищила базовий рівень видобутку ОАЕ до 3,65 млн барелів на день з попередніх 3,2 млн барелів на день [7].

На Канаду припадає 10% світових запасів сирої нафти з 171 мільярдом барелів доведених запасів нафти. Майже всі запаси сирої нафти країни знаходяться в нафтоносних пісках Альберти. Видобуток у Канаді впав з 4,439 млн барелів на день у 2021 році до 4,076 млн барелів на день у 2022 році [9].

Китай є одним з найбільших імпортерів сирої нафти у світі. Порівняно з щоденним видобутком країна споживає понад 15 мільйонів барелів нафти щодня. Крім того, споживання нафти в Китаї також може зрости в 2023 році, оскільки в січні нарешті було скасовано обмеження на подорожі та карантинні заходи [10].

У 2022 році Ірак піднявся на 4 місце серед найбільших нафтовидобувних країн світу. Крім того, країна отримала рекордний дохід у розмірі 115,657 млрд дол США від світових продажів нафти порівняно з 75,6 млрд дол США у 2021 році [12].

Саудівська Аравія містить 17% світових доведених запасів сирої нафти. У 2022 році видобуток сирої нафти в країні зріс на 800 тис. барелів на день до 10,57 млн барелів на день. Крім

Таблиця 2

Топ-10 країн за обсягами видобутку нафти в 2022 р.

№	Країна	Видобуток нафти (млн бар в день)
1	США	11,901
2	РФ	10,751
3	Саудівська Аравія	10,591
4	Ірак	4,481
5	КНР	4,101
6	Канада	4,076
7	ОАЕ	3,064
8	Бразилія	3,021
9	Кувейт	2,701
10	Іран	2,541

Джерело: побудовано автором на основі [7]

Таблиця 3

Топ-10 країн за обсягами споживання нафти в 2022 р.

№	Країна	Споживання нафти (млн бар в день)
1	США	17,178
2	КНР	14,255
3	Індія	4,669
4	Саудівська Аравія	3,544
5	Японія	3,268
6	РФ	3,238
7	Південна Корея	2,561
8	Бразилія	2,223
9	Канада	2,282
10	Німеччина	2,045

Джерело: побудовано автором на основі [7]

того, Саудівська Аравія експортувала 7 мільйонів барелів на день сирової нафти, що є найвищим показником за останні 5 років [2].

Станом на 1 січня 2023 року запаси сирової нафти в Росії становили близько 80 млрд барелів. У 2022 році країна видобувала близько 10,75 млн барелів сирової нафти на день [1].

Сполучені Штати є першою країною в світі за обсягами видобутку нафти. Окрім того, що США є найбільшим виробником нафти у світі, США також є найбільшим її споживачем. У 2022 році добовий видобуток нафти в країні становив 11,9 млн барелів проти 11,254 млн барелів у 2021 році [12].

На десять найбільших споживачів нафти в світі припадає приблизно 60% загального світового споживання нафти, а на всі інші країни разом припадає близько 40% загального світового споживання нафти. Сполучені Штати є одночасно найбільшим виробником нафти, видобуваючи приблизно 11,5 млн барелів на день, а також найбільшим споживачем нафти з понад 17 млн барелів на день – більше, ніж увесь Європейський Союз (9,8 млн). Це приблизно 15-20% від загального світового споживання нафти. Китай за цим показником знаходиться на другому місці, країна споживає 14,2 млн барелів нафти на день, і на третьому місці Індія, яка споживає близько 4,7 млн барелів на день. Тільки на Сполучені Штати, Китай та Індію припадає понад третина загального світового споживання

нафти. Слід зазначити що ці три країни є найбільшими за кількістю населення у світі [10].

У 2022 році сира нафта займала друге місце у світі за експортною вартістю продукту, відстаючи лише від експорту електронних інтегральних схем і пов'язаних з ними частин. Сира нафта становить 4,6% від загального обсягу експортованих товарів протягом 2021 року, порівняно з 3,8% у 2020 році [5].

На рисунку 2 зображена динаміка та прогноз світового експорту нафти у 2016–2022 рр. З 2016 року обсяги світового експорту нафти постійно збільшувалися і у 2022 році склали 3,4 млрд барелів. Вважаючи на стійку тенденцію до зростання лінійний тренд вказує на те що тенденція до збільшення обсягів збережеться і надалі, і у 2024 році цей показник сягне позначки приблизно у 3,9 млрд барелів, коефіцієнт апроксимації складає 0,9 що свідчить про досить високу відносну достовірність прогнозу.

Серед провідних експортерів найбільш високі темпи приросту експорту нафти з 2020 року були: Лівія (+345,2%), Норвегія (+77,2%), Мексика (+60,9%), Оман (+59,6%), Канада (+55,4%), Саудівської Аравії (+42,3%), Бразилії (+42%) та Ірак (+41,2%). Три країни нафтоекспортери повідомили про падіння своїх міжнародних продажів сирової нафти, а саме: Об'єднані Арабські Емірати (-34%), Казахстан (-25,8%) і Сполучені Штати Америки (-17,2%).

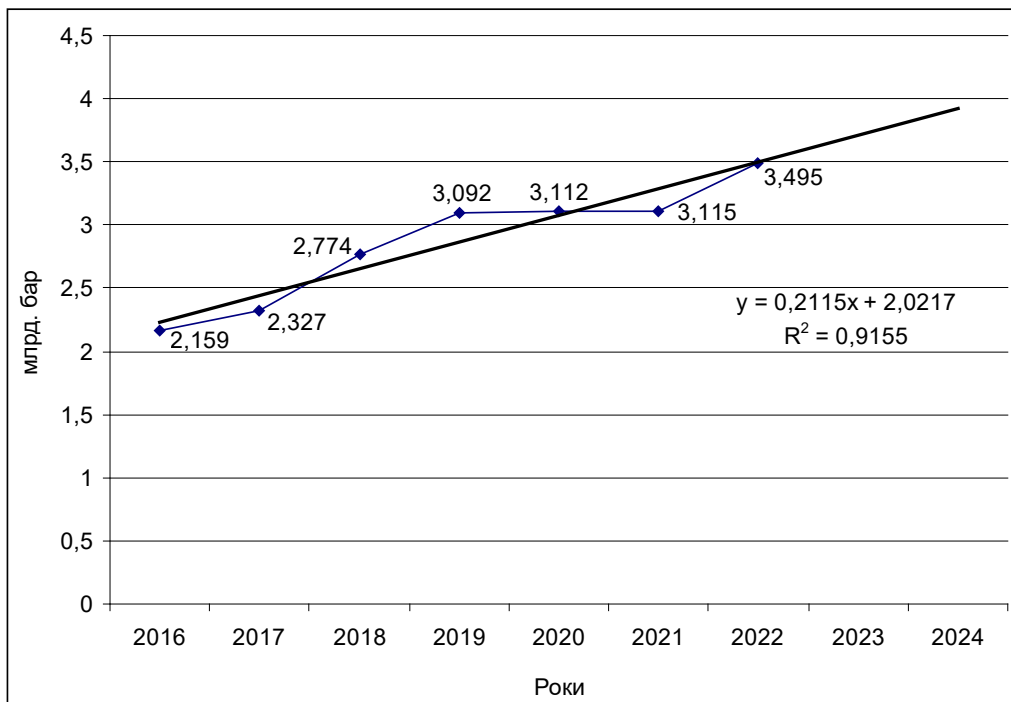

Рис. 2. Динаміка та прогноз світового експорту нафти у 2016–2022 рр. (млрд бар)

Джерело: побудовано автором на основі [13]

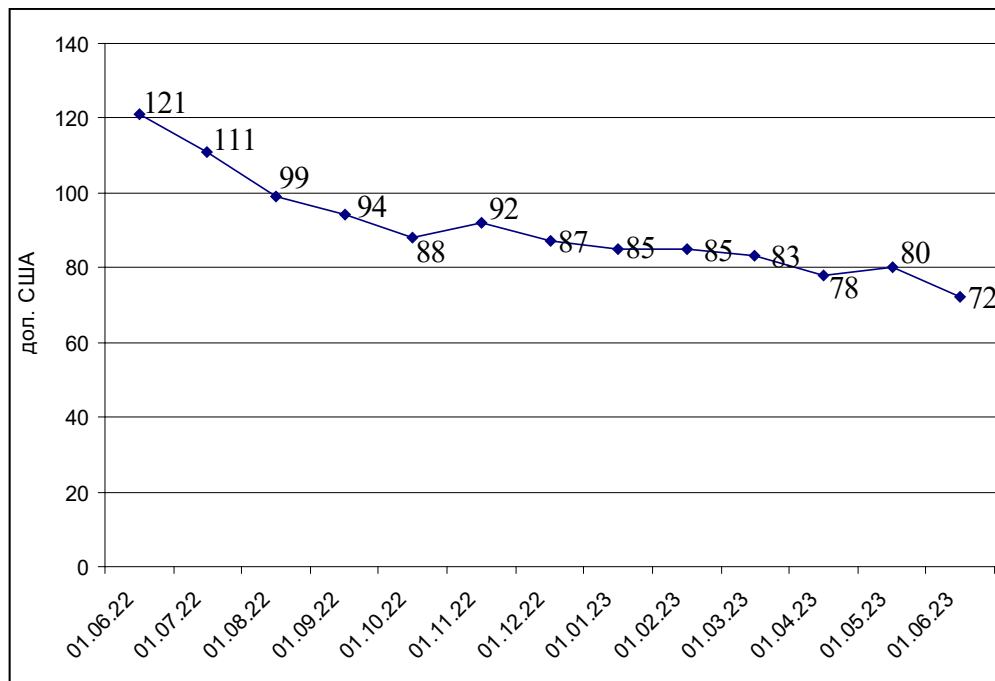

Рис. 3. Динаміка ціни нафти марки Brent з 01.06.2022 по 01.06.2023 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [10]

У 2022 році експорт сирової нафти США досяг рекордного рівня в 3,6 мільйона барелів на день, в основному через санкції проти російського імпорту. Топ-5 нафтових компаній США опублікували прибуток у майже 200 мільярдів доларів за рік [13].

Російське військове вторгнення в Україну стало однією з найважливіших подій, які створили невизначеність на світовому традиційному енергетичному ринку, оскільки велика частина Європи була залежною від російського палива. Військова агресія призвела до того, що США і Сполучене Королівство видали наказ про заборону імпорту російської нафти. Через високу залежність Європейського Союзу від російського палива ЄС не припинив імпорт повністю, а скоротив його приблизно на дві третини. Європейський Союз ввів санкції щодо імпорту з Росії на суму близько 91,2 млрд євро, значна частина якого складається з нафти та газу. Станом на 5 лютого ЄС заборонив усі морські нафтопродукти з Росії.

Вищезазначені рішення призвели до скорочення світової пропозиції викопного палива та значного зростання попиту. Як наслідок, ціни на сирю нафту різко зросли до 110 дол США за барель у березні 2022 року з 76 дол США на початку року. У період з 12 квітня 2023 року по 4 травня 2023 року ціна на нафту Brent впала на 16 дол США за барель до 73 дол США за барель,

ціна на нафту West Texas Intermediate впала на 15 дол за барель до 69 дол за барель. На даний момент нафта Brent є сировинним товаром який користується найбільшим попитом у світі, за яким слідує американська марка нафти West Texas Intermediate. У 2022 році понад 246,9 мільйона ф'ючерсних і опціонних контрактів на нафту Brent було підписано на NYSE [3].

Висновки і пропозиції. Отже, аналізуючи сучасний стан та перспективи розвитку світового нафтового ринку можна зробити висновок що, наразі ринок є відносно стабільним але постійно перебуває під впливом багатьох ризикових факторів. Кон'юнктура ринку в подальшому буде залежати від глобального співвідношення попиту та пропозиції. Світова пропозиція на ринку нафти залишається відносно стабільною. Основними факторами впливу на неї наразі будуть обсяги і квоти видобутку в рамках ОПЕК та санкційний тиск на РФ через військову агресію в Україні. Стосовно попиту, основними факторами впливу будуть показники економічної та ділової активності в Сполучених Штатах Америки та Китайській Народній Республіці, як основних споживачів нафти в світі.

Література:

1. Безугла К.М., Костюченко Н.М. Світовий ринок нафтопродуктів: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2020. № 3. С. 27–39. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2020.3-03>

2. Гальчинський Л.Ю., Веремченко І.А. Факторний аналіз формування цін на світовому ринку нафти. URL: <http://www.ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8265/1/421-425.pdf> (дата звернення: 25.05.2023).
3. Гамова О.В. Аналіз ціноутворення на світовому ринку нафти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 19. С. 5–9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.19.5>
4. Голіков А.П. Міжнародні економічні відносини : підручник Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 464 с.
5. Губарева І.О. Аналіз стану і тенденцій розвитку світового й українського ринків нафти. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2019. № 1. С. 82–88. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.1-11>
6. Довгаль О.А. Протекціонізм і лібералізм у процесі глобалізації світової економіки: (Питання теорії методології). Харків : Вид-во Народної української академії (НУА), 2004. 319 с.
7. The Organization of the Petroleum Exporting Countries. 2022. URL: <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (дата звернення: 27.05.2023).
8. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія : підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 2008. 408 с.
9. Юр'єва П.Б. Світовий ринок нафти: ключові характеристики та тенденції. *Економіка і суспільство*. 2019. Вип. 15. С. 85–94.
10. Annual Statistical Bulletin 2022. The Organization of the Petroleum Exporting Countries. URL: http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2017_13062017.pdf (дата звернення: 23.05.2023).
11. Data work book Statistical Review 2022. URL: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf> (дата звернення: 25.05.2023).
12. US Energy Information Administration. URL: https://www.eia.gov/dnav/pet/pet_move_expc_a_EP00_EEX_mdbl_a.htm (дата звернення: 25.05.2023).
13. World's Top Exports URL: <https://www.worldstopexports.com/site-intelligence/about-worlds-top-exports/> (дата звернення: 25.05.2023).
14. *Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika*, no. 3, pp. 27–39. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2020.3-03>
15. Halchynskiy L.Iu., Veremchenko I.A. Faktorniy analiz formuvannya tsin na svitovomu rynku nafty. Available at: <http://www.ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8265/1/421-425.pdf> (accessed 25 May 2023).
16. Hamova O.V. (2021) Analiz tsinoutvorennia na svitovomu rynku nafty. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 19, pp. 5–9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.19.5>
17. Holikov A.P. (2015) Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: pidruchnyk Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina, 464 p.
18. Hubariva I.O. (2019) Analiz stanu i tendentsii rozvytku svitovoho y ukrainskoho ryнкiv nafty. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika*, no. 1, pp. 82–88. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.1-11>
19. Dovhal O.A. (2004) Ppoteksionizm i libepalizm u pptosesi hlobalizatsii svitovoi ekonomiky: (Pytannia teopiii metodolohii) Khapkiv: Vyd-vo Napodnoi ukpainskoi akademii (NUA), 319 p.
20. The Organization of the Petroleum Exporting Countries. Annual Statistical Bulletin 2022. Available at: <https://asb.opec.org/index.php/data-download> (accessed 27 May 2023).
21. Filipenko A.S. (2008) Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: teoriia: pidruch. dlia stud. ekon. spets. vyshch. navch. zakl. Kyiv: Lybid, 408 p.
22. Iurieva P.B. (2019) Svitovyi ryнок nafty: kliuchovi kharakterystryky ta tendentsii. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 15, pp. 85–94.
23. Annual Statistical Bulletin 2022. The Organization of the Petroleum Exporting Countries. Available at: http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ASB2017_13062017.pdf (accessed 23 May 2023).
24. Data work book Statistical Review 2022. Available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf> (accessed 25 May 2023).
25. US Energy Information Administration. Available at: https://www.eia.gov/dnav/pet/pet_move_expc_a_EP00_EEX_mdbl_a.htm (accessed 25 May 2023).
26. Worlds Top Exports Available at: <https://www.worldstopexports.com/site-intelligence/about-worlds-top-exports/> (accessed 25 May 2023).

References:

1. Bezuhla K.M., Kostiuchenko N.M. (2020) Svitovyi ryнок naf-toproduktiv: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. *Visnyk*

Summary. The current state and development trends of the world oil market are determined in the article. The ratings of the main countries by the volume of explored oil reserves and by the volume of oil production are analyzed. Also, the specific weight of the countries in the global distribution of explored oil reserves has been established. The paper focuses attention on a certain inconsistency between the explored volumes of oil and the volumes of production. The main countries by the volume of oil consumption in the world are determined. The dynamics and forecast of world oil exports are presented, and the trend towards the growth of world oil exports is established. An analysis of the dynamics of the price of Brent oil has been carried out, focusing on a certain stabilization and reduction of the price during the year. The author has paid attention to the main factors affecting the world oil market, in particular: the military aggression of the Russian Federation in Ukraine, production volumes and quotas within the framework of OPEC, levels of economic development and economic activity in the main oil exporters and importers, the general global situation of the world oil market. The prospects for the development of the world oil market have been determined. The analysis of the volumes of production and explored oil reserves made it possible to establish the inconsistency of the specified indicators, which is explained by the inconsistency of technological systems and levels of socio-economic development of oil-producing countries. The article forecasted the volume of world oil exports until 2024. Also, it was established that in the next two years the volume of world oil exports would increase, despite the trend towards decarbonization, the transition to alternative energy sources, and the reduction of the volume of emissions of harmful substances into the atmosphere. Economic and mathematical method, such as linear regression, was used to make the forecast. Therefore the main factors of influence on the world demand and supply of oil have been assessed; the main risks to the stable functioning of the main segments of the world oil market have been identified. The impact of the main economically developed countries on the world demand for crude oil and the world export of oil and oil products has been established.

Key words: oil, export, import, trade, commodity, raw material, investment, infrastructure, trend.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Шевчук В.О.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Державний університет інфраструктури та технологій*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7121-598X>**Shevchuk Vladyslava***State University of Infrastructure and Technologies*

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

SOCIO-ECONOMIC COMPONENT ANALYSIS OF UKRAINE'S HUMAN POTENTIAL

Анотація. У статті проаналізовано основні показники функціонування ринку праці, через які характеризується соціально-економічна складова людського потенціалу. Під час дослідження використано низку загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: метод абстрагування, аналіз і синтез, індукції та дедукції, графічно-аналітичний метод, системний аналіз. Автором розглянуто такі критерії: динаміка чисельності населення, рівень безробіття (загальний, за статтю, за віковими групами та за регіонами), гендерний розрив у безробітті, частка молоді, яка не працює, не навчається та не набуває професійних навичок, рівень зайнятості (загальний, за статтю, віковими групами та регіонами), гендерний розрив у зайнятості, частка самозайнятих і зайнятих у неформальному секторі економіки. На основі аналізу цих показників визначено проблеми ринку праці та проблеми формування соціально-економічної складової людського потенціалу України.

Ключові слова: людський потенціал, соціально-економічний потенціал, ринок праці, рівень зайнятості, рівень безробіття, попит і пропозиція робочої сили.

Постановка проблеми. Однією із складових частин людського потенціалу є соціально-економічний потенціал, що відображається у рівні та структурі економічної активності та зайнятості населення, кваліфікаційно-професійному складі робочої сили, характері і умовах праці, рівні добробуту населення, характеристиках попиту та пропозиції на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи теоретичних досліджень людського потенціалу закладено у працях представників концепції людського капіталу – Беккера Г., Денісон Є., Шульца Т., та концепції

людського розвитку – Гріффіна К., Найта Дж., Сена А. та інших зарубіжних вчених. Значний внесок у дослідження ролі і значення людського потенціалу в економіці, а також процесів його формування та розвитку зробили такі вчені: Антонюк В., Грішнова О., Заславська Т., Іванов О., Моргунов В., Непрядкіна Н., Хадіулїна Ю., Цимбал Л. та інші. Ґрунтовні дослідження ролі людського потенціалу в формуванні інноваційної економіки знаходимо в працях Карпенко А.В. [1], складових людського потенціалу – Рябоволик Т.Ф., Андрощук І.О. [2], системи показників оцінювання людського потенціалу – Огієнко М.М. [3], управління процесом розвитку людського потенціалу – Сахненко О.І. [4]. Аналіз існуючих поглядів і теорій вказує на те, що питання дослідження людського потенціалу є актуальним, зокрема в сучасних умовах поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні.

Мета статті полягає в аналізі соціально-економічної складової людського потенціалу через розгляд основних показників ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками на ринку праці України відбулися суттєві зміни. Загалом він характеризується нестабільністю, особливо з урахуванням останніх подій: пандемія, локдаун, війна. Населення України невпинно скорочується на 1,5 млн осіб кожні п'ять років. Хоча це не офіційні дані, адже останній перепис населення був у 2001 р., а потім у 2019 р. – електронний перепис. За різними експертними оцінками, до 2050 р. населення України складатиме 35 млн осіб [5]. У 2022 р. ці прогнози стали ще песимістичнішими, адже в результаті масштабної міграції за кордон виї-

хало, за оцінками ООН, 13 млн людей, з них повернулося 8,12 млн [6]. За такими прогнозами населення України до 2030 р. скоротиться у кращому випадку до 35 млн осіб, у найгіршому – до 30 млн осіб. Дослідники Національної академії наук прогнозують, що до кінця XXI ст. населення України зменшиться до 22 млн [7].

Динаміку чисельності населення України з 1990 р. з прогнозом з 2025 до 2100 р. наведено на рис. 1.

Зрозуміло, що демографічний спад буде мати місце і після війни протягом наступних десятиліть і поглиблюється він тим, що в довоєнний період в Україні вже мали місце скорочення населення, низький рівень народжуваності та тривалості життя. У 1990 р. чисельність населення України становила 51,8 млн, у 2022 р., за даними Державної служби статистики – 41,16 млн, за оцінками ООН – 41,13 млн. Таким чином, ще до війни з

1990 до 2022 р. Україна втратила близько 10,7 млн людей, що становить понад 20% населення. Тому можна говорити про демографічну кризу в Україні, яка надалі лише поглиблюватиметься.

Щодо рівня безробіття, то у віковій групі 15-70 років показник безробіття в Україні стабільно скорочувався до 2013 р., після чого відбулось його зростання на 2%, яке трималось протягом 4 років, далі спад у 2018–2019, і знову зростання, яке було спричинене економічною кризою, викликаною пандемією COVID-19 (рис. 2).

За даними Національного банку України, через війну у 2022 р. рівень безробіття в Україні сягнув рекордних 35% у липні і 28,9% у кінці року. Оцінка чисельності безробітних у 2022 р. без врахування людей, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях, різними структурами та організаціями така: Міністерство економіки – 2,6 млн осіб; Міжна-

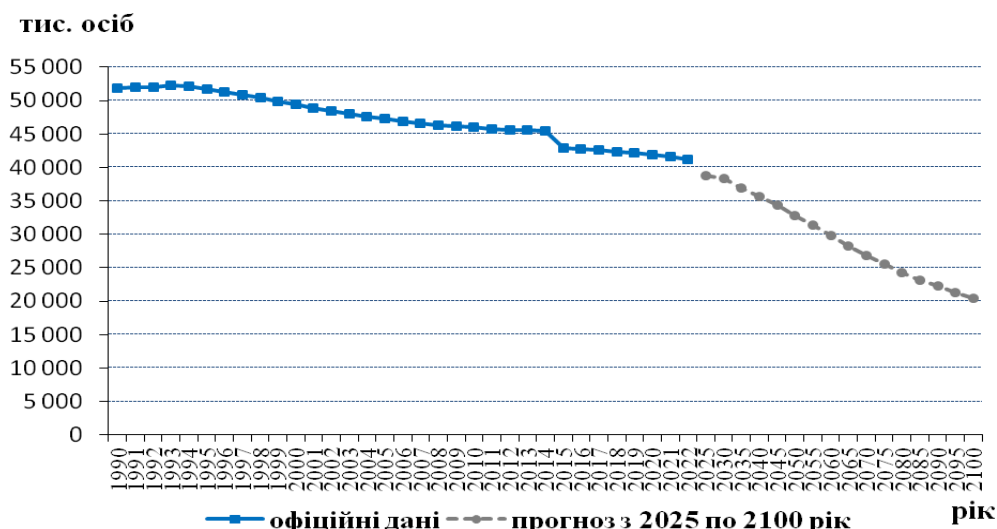

Рис. 1. Динаміка чисельності населення України у 1995–2100 рр.

Джерело: [8; 9]

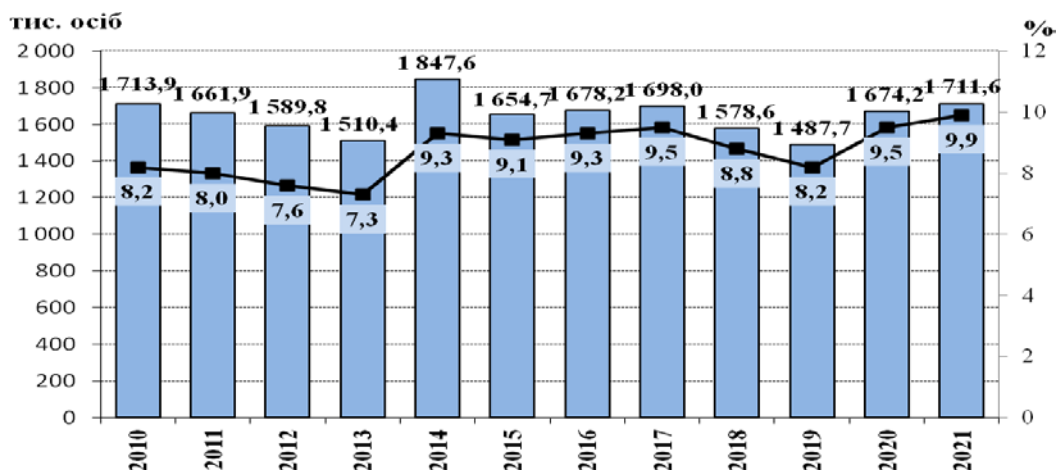

Рис. 2. Динаміка чисельності безробітних і рівня безробіття в Україні у 2010–2021 рр.

Джерело: [9]

родна організація праці – 4,1 млн осіб; Київська школа економіки (KSE) – 3,2-3,8 млн осіб (з урахуванням тих, хто виїхав за кордон, переселенців з окупованих територій та зон боїв) [6]; Державна служба статистики України – 1,7 млн осіб (станом на 2021 р., адже у 2022 р. у зв'язку з військовою агресією і окупацією частини території України Державна служба статистики України не мала можливості проводити обстеження зайнятості і безробіття населення) [9]. За прогнозами Національного банку України, рівень безробіття в Україні становитиме у 2023 р. 27%, у 2024 р. – 18,2%.

Динаміку рівня безробіття в Україні за віковими групами у 2018–2021 рр. наведено на рис. 3.

Як бачимо, в умовах пандемії рівень безробіття зменшився на 0,4 відсоткових пункти лише

у віковій групі 15-29 років і 30-34 роки, натомість у всіх інших – зріс. У 2021 р. найвищий рівень безробіття спостерігався серед молоді у віці до 25 років – 19,1%, найнижчий – серед громадян віком 30-34 роки – 8,4%.

Рівень жіночого безробіття в Україні декілька допандемічних років залишався майже незмінним, а рівень безробіття чоловіків знижувався (рис. 4). Щодо рівнів безробіття чоловіків і жінок, то, за даними Держстату, у 2021 р. в Україні рівень безробіття жінок був вищий (10,2%), ніж у чоловіків (9,6%), хоча до цього спостерігалась інша тенденція – переважало безробіття чоловіків. Гендерний розрив у безробітті становив у 2019 р. 0,6 відсоткових пункти (чоловіки – 8,5%, жінки – 7,9%), у 2020 – 0,8 в.п. (9,9% і 9,1% відповідно), у 2021 – 0,6 в.п. Загалом за останнє десятиріччя

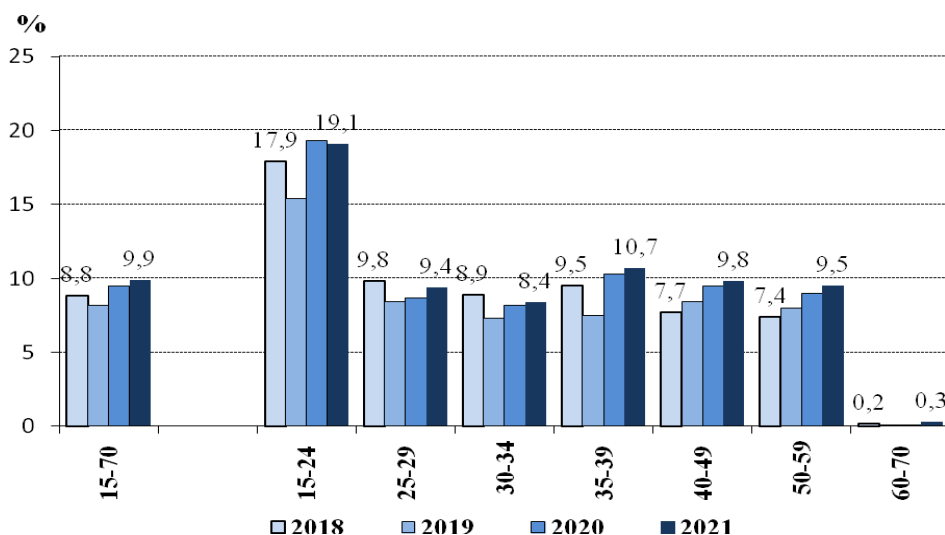

Рис. 3. Динаміка рівня безробіття в Україні за віковими групами у 2018–2021 рр.

Джерело: [9]

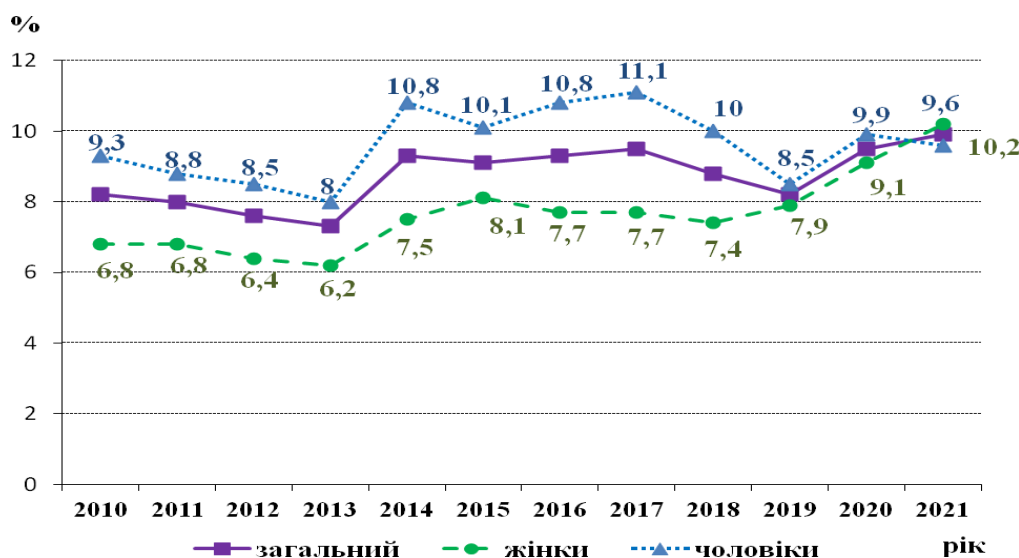

Рис. 4. Динаміка рівня безробіття в Україні (загального, чоловіків, жінок) у 2010–2021 рр.

Джерело: [9]

з 2012 до 2021 р. гендерний розрив зменшився з 2,1 в.п. до 0,6 в.п. – безробітних жінок, включно до 2020 р., було менше за чоловіків.

У період з 2015 по 2019 рр. частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у віці 15-24 років (покоління NEET) в Україні зменшилась з 17,2% до 15,6%. В умовах пандемії COVID-19 вона продовжувала скорочуватись до 15,5% у 2020 р. і до 14,3% у 2021 р.

Якщо аналізувати в регіональному розрізі, то у 2020 р. у 9 областях та м. Києві рівень безробіття був нижчий за середній показник по Україні, в 15 областях – вищий; у 2021 р. – у 8 областях і м. Києві – нижчий, в 16 областях – вищий. Найвищі рівні безробіття були у Луганській і Донецькій областях.

Дані рис. 5 демонструють динаміку чисельності зайнятих осіб віком 15-70 років і рівня зайнятості в Україні у 2010–2021 рр.

За оцінками Міжнародної організації праці, у 2022 р. рівень зайнятості в Україні знизився на 15,5% порівняно з 2021 р., а чисельність безробітних за цей рік зросла на 2,4 млн осіб [6].

Дані рис. 6 ілюструють динаміку рівня зайнятості в Україні за віковими групами у 2018–2021 рр.

Пандемія призвела до зниження рівня зайнятості у всіх вікових групах, окрім 50-59 років, яка мала тенденцію до зростання. У 2021 р. найвищий рівень зайнятості спостерігався серед працюючих громадян у віці 40-49 років – 76,8%, найнижчі – серед молоді віком 15-24 роки – 24,8% і людей похилого віку віком 60-70 років – 12,8%. Варто зазначити, що низький рівень зайнятості молоді пояснюється тим, що більшість осіб цього віку навчається та, відповідно, не входить до складу робочої сили.

На рис. 7 наведено загальний рівень зайнятості, рівні зайнятості чоловіків і жінок в Україні за

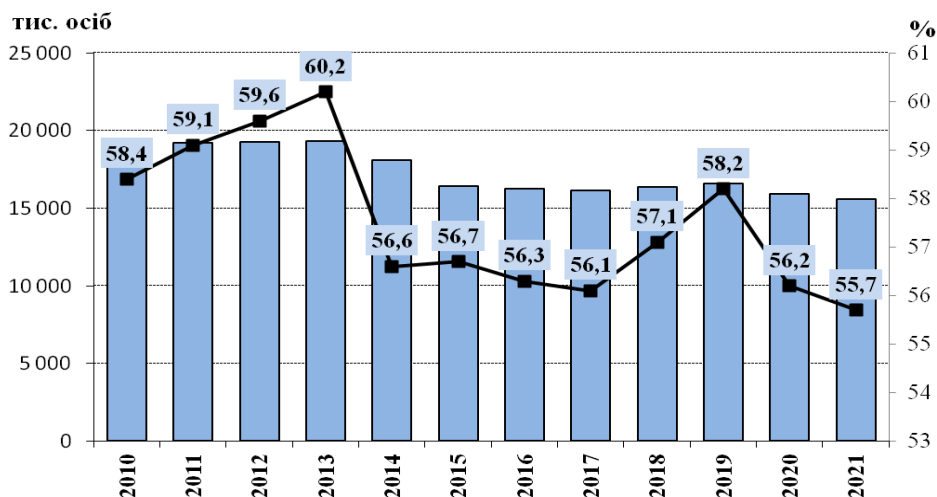

Рис. 5. Динаміка чисельності зайнятих і рівня зайнятості в Україні у 2010–2021 рр.

Джерело: [9]

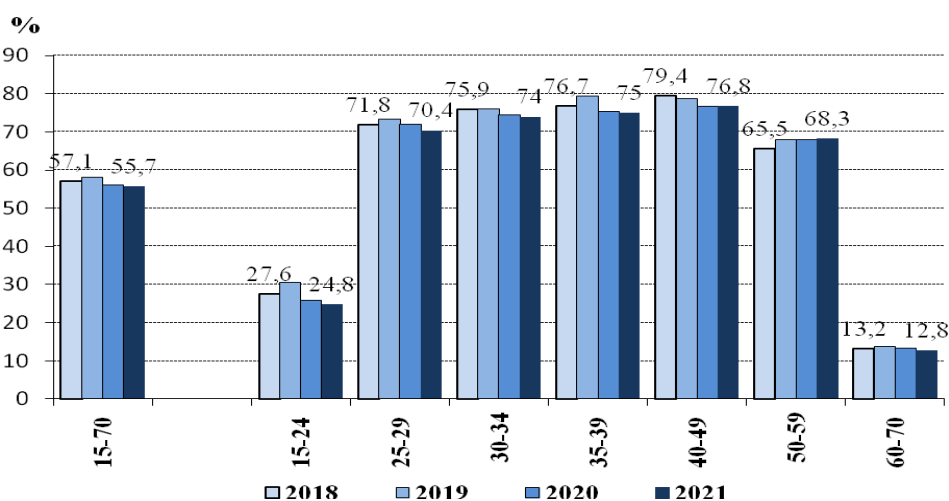

Рис. 6. Динаміка рівня зайнятості в Україні за віковими групами у 2018–2021 рр.

Джерело: [9]

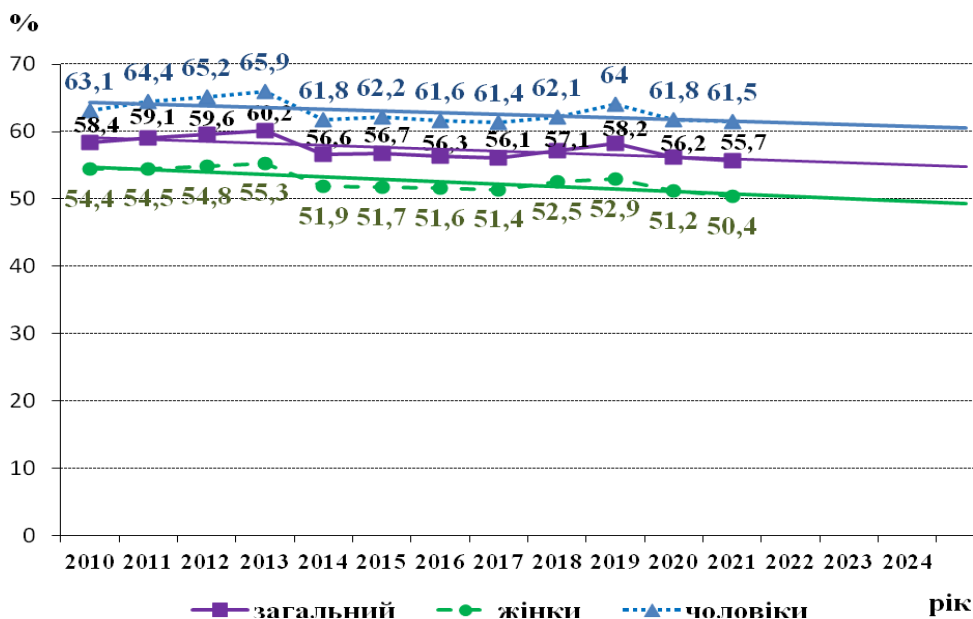

Рис. 7. Динаміка рівня зайнятості в Україні (загального, чоловіків, жінок) у 2010–2021 рр.

Джерело: [9]

період 2010–2021 рр. Зниження рівня зайнятості в Україні, що спостерігалось останніми роками, частково пояснюється зменшенням частки літніх працівників і жінок у робочій силі. Так, частка жінок віком 15-70 років зменшилась з 52,9% у 2019 р. до 50,4% у 2021 році, а рівень зайнятості чоловіків – з 64% до 61,5%. Лінії тренду лише доводять, що надалі рівень зайнятості як чоловіків, так і жінок в Україні буде знижуватись.

Гендерний розрив у зайнятості у 2019 р. становив 11,1 відсоткові пункти, у 2020 – 10,6 в.п., у 2021 – 11,1 в.п. Загалом з 2010 до 2013 р. гендерний розрив збільшився з 8,7 в.п. до 10,6 в.п. і продовжував надалі збільшуватися, але меншими темпами, сягнувши 11,1 в.п в 2021 р. У період 2015 до 2021 р. рівень зайнятості жінок віком 50-59 років мав тенденцію до зростання на 10,1 в.п. Зростання також було і для чоловіків цієї вікової групи і становило 2,1 в.п. Пандемія COVID-19 вплинула на ринок праці і, зокрема, зайнятість таким чином, що рівень зайнятості у всіх інших вікових групах і для жінок, і для чоловіків з 2020 по 2021 р. скоротився: найменше у молодих жінок віком 15-24 роки – на 0,4 в.п. і залишився без змін у чоловіків у віці 30-34 роки, найбільше у жінок віком 35-39 років – на 2,6 в.п. і у чоловіків віком 25-29 років – на 1,6 в.п. У 2021 р. частково відновилося лише працевлаштування чоловіків віком 35-39 років. Хоча рівень зайнятості зріс на 1,8 в.п. і становив 82,7%, але не досяг допандемічного рівня 2019 р. – 84,9%.

Рівень зайнятості у 2021 р. в Україні значно відрізнявся у різних вікових групах та для категорій за статтю (табл. 1).

Таблиця 1
Рівень зайнятості в Україні у різних вікових групах та за статтю у 2021 р.

Вікова група	Рівень безробіття, %		Гендерний розрив, в.п.
	чоловіки	жінки	
15-24 роки	27,1	22,4	4,7
25-29 років	80,5	59,8	20,7
30-34 роки	83,7	63,9	18,8
35-39 років	82,7	67,2	15,5
40-49 років	79,5	74,2	5,3
50-59 років	70,3	66,5	3,8
60-70 років	15,4	11,0	4,4

Джерело: [9]

Сьогодні серед секторів зайнятості населення в Україні найбільшим рівень мають торгівля (23%), сільське господарство (17,2%) та промисловість (14,58%), які вважаються низько технологічними. Це вказує на те, що найбільшою є потреба у робочій силі у низькопродуктивних сферах економіки.

Якщо аналізувати в регіональному розрізі, то у 2020 р. у 12 областях та м. Києві рівень зайнятості був вищий, ніж в середньому по Україні, в 12 областях – нижчий; у 2021 р. – у 10 областях і м. Києві – вищий, в 14 областях – нижчий. Найвищі рівні зайнятості були у Харківській та Дні-

пропетровській областях. Середня тривалість пошуку роботи становить 6 місяців. У більшості областей цей показник становить 5-7 місяців. У 3 регіонах вона вища (Вінницька та Дніпропетровська області – 8 місяців, м. Київ – 9 місяців). У Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Одеській, Рівненській та Тернопільській областях тривалість пошуку роботи нижча за 4 місяці.

В офіційних джерелах надаються дані щодо лише однієї форми нестандартної зайнятості в Україні, а саме самозайнятості, рівень якої майже не змінився останніми роками: 2019 р. – 14,8% (2 273,6 тис. осіб), 2020 р. – 14,8% (2 297,8 тис. осіб), 2021 р. – 14,7% (2 426,1 тис. осіб).

Варто вказати, що розглянуті дані щодо зайнятості стосуються «фіксованого» ринку праці і не можуть характеризувати тенденції на «повному» ринку праці, адже частка працівників зайнята у неформальному секторі економіки. Щодо частки зайнятих у неформальному секторі економіки, то вона велика і майже стабільна останніми роками: у 2019 р. становила 20,8% від загальної кількості зайнятого населення (або 3 460,4 тис. осіб), у 2020 р. – 20,3% (3 237,8 тис. осіб), у 2021 р. – 19,5% (3 061,6 тис. осіб). При цьому частка чоловіків становить майже 60% неформальних працівників [10; 11].

Суттєвим залишається дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. За даними Державної служби зайнятості, станом на 1 січня 2022 р., в середньому по Україні, на одне вільне робоче місце

претендувало 7 безробітних (для порівняння, на 1 січня 2021 р. – 11), на 1 жовтня 2022 р. – 9 [12].

Ключове питання на ринку праці – чи задовольняє пропозиція робочої сили попит на неї. Кількість вакансій на ринку праці зменшилась з 2018 р. (рис. 8), зокрема стрімке скорочення спостерігалось у 2020–2022 рр. Згідно з даними Державного центру зайнятості України, протягом 2022 р. роботодавці проінформували центри зайнятості про наявність 396 тис. вакансій [12].

Зменшення кількості вакансій безумовно є негативним показником, який демонструє, що ринок праці в умовах невизначеності. Структура вакансій за видами економічної діяльності демонструє, що найбільше вакансій пропонувалося на підприємствах переробної промисловості (17%), потім у сільському господарстві (16%), найменше – у сфері «інформація та телекомунікації» (рис. 9). У професійному розрізі найбільше вакансій пропонувалося для працевлаштування для робітників з обслуговування, експлуатації устаткування та машин (24%); представників найпростіших професій (15%); кваліфікованих робітників з інструментом (14%); працівників сфери торгівлі та послуг (14%); професіоналів (10%); фахівців (10%); службовців та керівників (6%) [12].

На початку війни загальна кількість вакансій зменшилася у 25 разів порівняно з довоєнною та у 19 разів у порівнянні з 2021 р. З початком війни активність роботодавців знизилася набагато більше, ніж активність безробітних. Важливою зміною ринку праці України у цих умо-

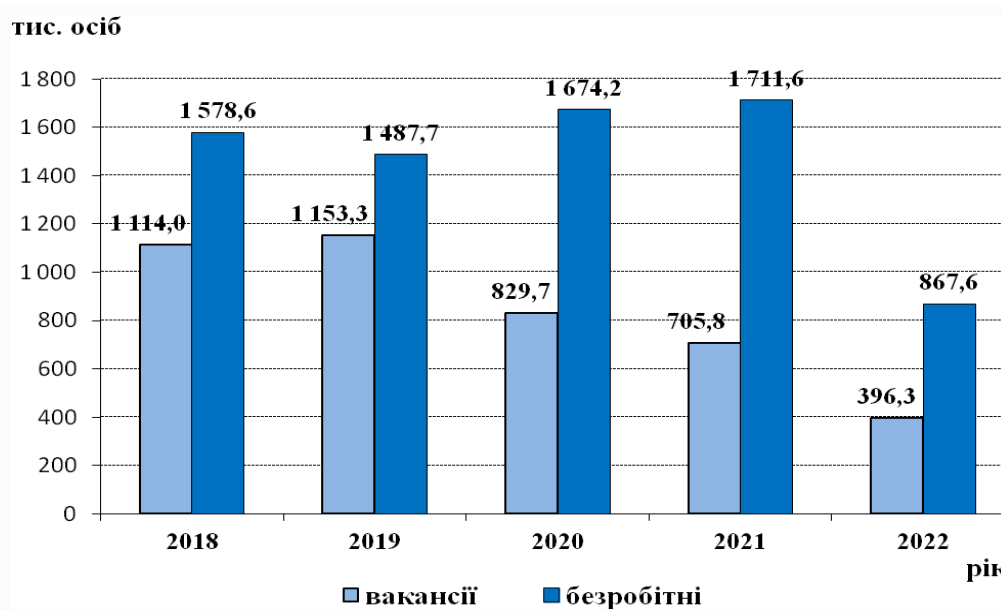

Рис. 8. Динаміка кількості вакансій і безробітних в Україні у 2018–2022 рр.

Джерело: [12]

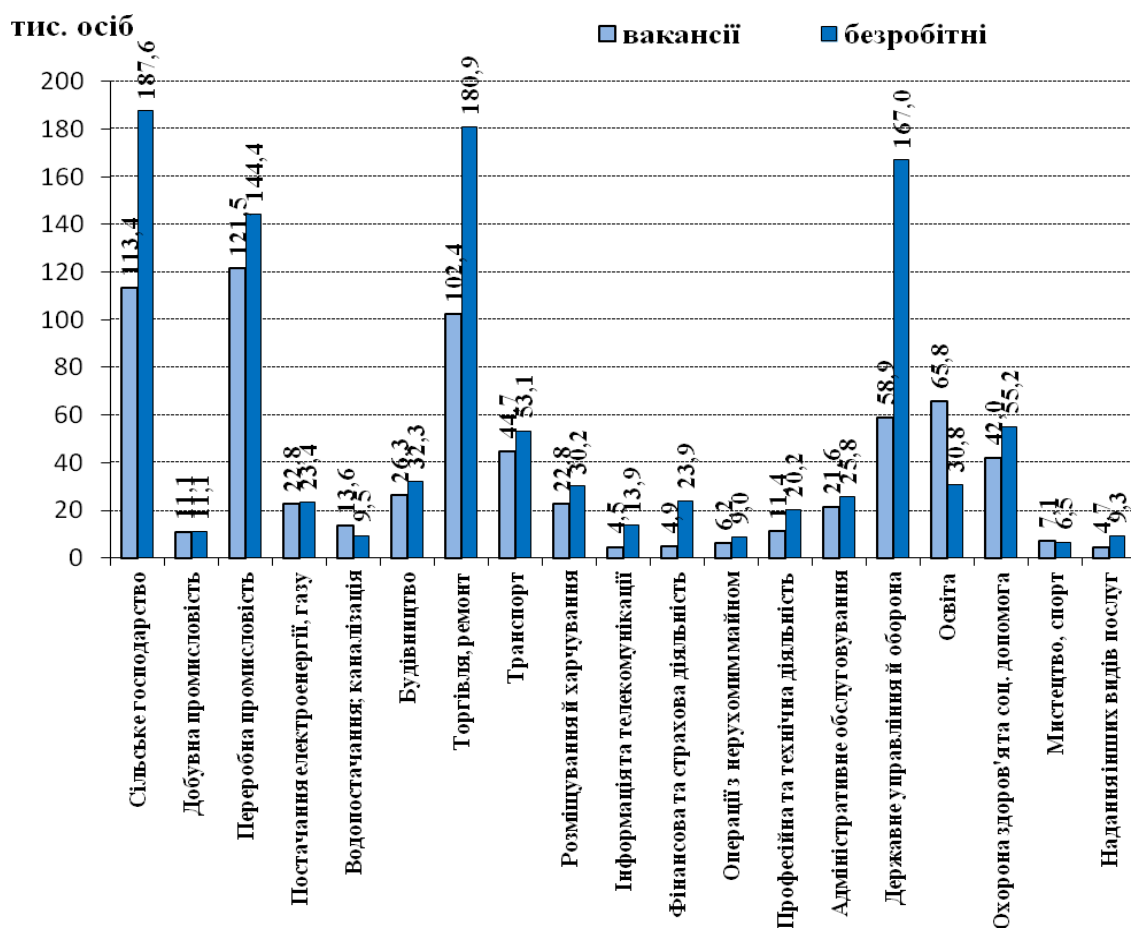

Рис. 9. Кількість вакансій та безробітних в Україні за видами економічної діяльності у 2021 рр.

Джерело: [12]

вах є те, що він стає «ринком роботодавця». За даними Державної служби зайнятості, у червні 2022 р. на одне робоче місце в середньому претендувало 12 осіб [12]. За оцінками кадрового порталу grc.ua, конкуренція була меншою та становила 9 осіб на одне робоче місце, зокрема в Харківській області – 19 осіб, у Запорізькій області – 17 осіб, в Одеській області – 14 осіб, у Київській області – 13 осіб, у м. Києві – 9 осіб. Через війну і окупацію земель кількість вакансій скорочуватиметься, отже і надалі пропозиція на ринку праці перевищуватиме попит на неї.

Висновки і пропозиції. Таким чином, аналіз наведених показників свідчить, що ринок праці України має низку проблем, а саме скорочення робочої сили, що відбувається в результаті еміграції і від’ємного природного приросту населення з 1990 рр., дисбаланс попиту і пропозиції робочої сили, що призводить до поширення безробіття. У сфері безробіття: існування структурного безробіття, пов’язаного із наявністю у робітників компетентностей, на які відсутній попит на ринку, та неможливістю швидкого перенавчання. У сфері зайнятості: поширення

нестандартної зайнятості, зокрема високий рівень самозайнятості; деформалізація зайнятості, коли формальна зайнятість витісняється неформальною; розширення неформальної зайнятості і її тісне переплетіння з формальною, що обумовлює нерегульованість і неконтрольованість процесів у соціально-трудовій та економічній сферах. Загалом динаміка проаналізованих показників свідчить про нестабільну, а останній рік взагалі – про кризову ситуацію на ринку праці України, і відповідно, складність і неможливість стабільного розвитку та відтворення людського капіталу України, а також формування та розвитку соціально-економічної складової людського потенціалу України.

Література:

1. Карпенко А.В. Людський потенціал в основі формування інноваційної системи. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Випуск 5(05). С. 260–264.
2. Рябоволик Т.Ф., Андрощук І.О. Людський потенціал в умовах євроінтеграції України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2022. Випуск 42. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-42-1>

3. Огієнко М.М. Система показників оцінювання людського потенціалу: регіональний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 4. С. 72–76.
4. Сахненко О.І. Державне управління процесом розвитку людського потенціалу в системі кадрового забезпечення країни. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.3.75>
5. Огляд ринку праці. Що відбувається з роботою в Україні під час війни? *Спеціальний воєнний випуск Forbes*. URL: <https://forbes.ua/company/oglyad-rinku-pratsi-shcho-vidbuvaetsya-zrobotoyu-v-ukraini-pid-chas-viyni-19072022-7243> (дата звернення: 16.05.2023).
6. Вінокуров Я. Який реальний рівень безробіття в країні і що наразі з українцями, які втратили роботу, за рахунок чого вони виживають? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/12/8/694732/> (дата звернення: 16.05.2023).
7. У НАН спрогнозували кількість українців до кінця століття. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/12/03/novyna/suspilstvo/nan-sprohnozuvaly-kilkist-ukrayinciv-kincy-stolittya> (дата звернення: 16.05.2023).
8. Population Pyramids of the World from 1950 to 2100. URL: <https://www.populationpyramid.net/world/2019/> (дата звернення: 16.05.2023).
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.05.2023).
10. Робоча сила України 2019. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2020. 194 с.
11. Робоча сила України 2021. Статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2022. 216 с.
12. Офіційний сайт Державного центру зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/> (дата звернення: 16.05.2023).
3. Ohiienko M.M. (2018) Systema pokaznykiv otsiniuvannia liudskoho potentsialu: rehionalnyi aspekt [System of human potential assessment indicators: regional aspect]. *Investments: practice and experience*, no. 4, pp. 72–76.
4. Sakhnenko O.I. (2020) Derzhavne upravlinnia protsesom rozvytku liudskoho potentsialu v systemi kadrovoho zabezpechennia krainy [State management of the human potential development process in the country's human resources system]. *Efficient economy*, no 3. DOI: [10.32702/2307-2105-2020.3.75](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.3.75)
5. Ohliad rinku pratsi. Shcho vidbuvaetsia z robotoiu v Ukraini pid chas viyny? [Overview of the labor market. What happens to work in Ukraine during the war?] *Forbes Special War Issue*. Available at: <https://forbes.ua/company/oglyad-rinku-pratsi-shcho-vidbuvaetsya-zrobotoyu-v-ukraini-pid-chas-viyni-19072022-7243> (accessed May 16, 2023).
6. Vinokurov Ya. (2022) Yakyi realnyi riven bezrobittia v kraini i shcho narazi z ukrainsiamy, yaki vtratyl robotu, za rakhunok choho vony vyzyvaiut? [What is the real level of unemployment in the country and what is currently happening to Ukrainians who have lost their jobs, what are they surviving on?]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/12/8/694732/> (accessed May 16, 2023).
7. U NAN sprohnozuvaly kilnist ukrainsiv do kintsia stolittia [The National Academy of Sciences predicted the number of Ukrainians by the end of the century]. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/12/03/novyna/suspilstvo/nan-sprohnozuvaly-kilkist-ukrayinciv-kincy-stolittya> (accessed May 16, 2023).
8. Population Pyramids of the World from 1950 to 2100. Available at: <https://www.populationpyramid.net/world/2019/> (accessed May 16, 2023).
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed May 16, 2023).
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) Robocha syla Ukrainy 2019 [Labor force of Ukraine 2019]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. 194 p.
11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2022) Robocha syla Ukrainy 2021 [Labor force of Ukraine 2021]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 216 p.
12. Derzhavnyi tsentr zainiatosti. Available at: <https://www.dcz.gov.ua/> (accessed May 16, 2023).

References:

1. Karpenko A.V. (2017) Liudskiy potentsial v osnovi formuvannia innovatsiinoi systemy [Human potential is the basis of the formation of the innovation system]. *Pryazovsky Economic Bulletin*, vol. 5(05), pp. 260–264.
2. Riabovolyk T.F., Androshchuk I.O. (2022) Liudskiy potentsial v umovakh yevrointehratsii Ukrainy [Human potential in the conditions of European integration of Ukraine]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, vol. 42, pp. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2022-42-1>

Summary. The main indicators of the labor market functioning are analyzed in the article, through which the socio-economic component of human potential is characterized. Number of general scientific and special research methods were used during the research: the method of abstraction, analysis and synthesis, induction and deduction, graphic-analytical method, system analysis. The author considered the following criteria: population dynamics, unemployment rate (total, by sex, by age group and by region), gender gap in unemployment, part of young people who do not work, do not study and do not acquire professional skills (NEET generation), level employment (overall, by sex, by age groups and regions), gender gap in employment, part of self-employed and employed in the informal economy sector. On the basis of the research carried out by the author, it was found that the labor market of Ukraine is characterized by a demographic decline, which is also predicted during the next decades, a decrease in the number of economically active population; the dynamics of the level of unemployment in Ukraine is multidirectional, which in recent years was a consequence of the atypical nature of the COVID-19 pandemic; in the age structure of unemployment in Ukraine, there is a significant predominance of persons aged 15-24; in the gender structure of unemployment up to and including 2020, a significant male predominance was observed; the gender gap in unemployment is decreasing; part of young people aged 15-24 who do not work, do not study and do not acquire professional skills decreases at a slight rate; since 2019, the employment rate has a steady downward trend in all age groups, except for 50-59 years; the gender structure of employment shows a significant male predominance; the gender gap in employment is quite large; part of self-employed and employed in the informal sector of the economy has remained almost unchanged in recent years. Since 2018, the number of vacancies on the labor market has tended to decrease, while the number of unemployed has tended to increase. Based on the analysis of these indicators, were determined the global problems of the labor market and the formation of the socio-economic component of the Ukraine's human potential.

Key words: human potential, socio-economic potential, labor market, employment rate, unemployment rate, labor supply and demand.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Оgrenich Ю.О.

*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Запорізький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0294-1889>*

Ohrenych Yuliia

Zaporizhzhia National University

Діброва В.О.

*студентка магістратури,
Запорізький національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7759-4527>*

Dibrova Viktoriia

Zaporizhzhia National University

ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ, НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

LOGISTICS ACTIVITIES OF ENTERPRISES UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY: FEATURES, PROBLEMS, DIRECTIONS OF IMPROVEMENT

Анотація. У статті визначено, що логістична діяльність впливає на рівень конкурентоспроможності, результати роботи та функціонування підприємств та відіграє важливе значення. Відповідно важливу роль відіграє оптимізація та покращення логістичної діяльності підприємств в умовах воєнного стану як передумова відновлення їх роботи. Проаналізовано існуючі підходи науковців до трактування поняття «логістична діяльність» та визначено її роль в роботі підприємств. Проведено аналіз вантажообігу за видами транспорту в Україні за 2016–2022 рр. Досліджено особливості роботи ТОВ «Сільпо-ФУД» та проведено аналіз впливу воєнного стану на результати їх діяльності. Охарактеризовано стан логістичної діяльності ТОВ «Сільпо-ФУД», проведено аналіз ефективності логістичних витрат у 2019–2021 рр., зокрема досліджено їх динаміку та структуру. Здійснено кореляційно-регресійний аналіз та визначено, що підприємству доцільно зменшити витрати на амортизацію, збільшити витрати на логістику, оскільки ці змінні мають найбільший вплив на виручку від реалізації продукції. Виокремлено чинники впливу на логістичну діяльність підприємства в умовах сьогодення, а саме: стан транспортних мереж; відсутність електроенергії; заборона авіаперевезень та закриття повітряного простору; заборона пересуванням морем; екологічний чинник; глобалізація економіки; технологічні інновації; нестача фінансового забезпечення; плинність кадрів. За

результатами дослідження визначено проблеми та напрямки покращення логістичної діяльності ТОВ «Сільпо-ФУД». Серед напрямів покращення логістичної діяльності сформовано: впровадження сучасних систем управління логістикою; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, програмного забезпечення; оптимізація використання складських приміщень та місць зберігання; вдосконалення системи доставки товарів; проведення навчання та підвищення кваліфікації персоналу з питань логістики; закупівля генераторів; використання інноваційних технологій; співпраця з міжнародними партнерами; залучення інвестицій.

Ключові слова: логістика, логістична діяльність, ефективність, прибуток, витрати, чинники впливу.

Постановка проблеми. Логістична діяльність відіграє важливу роль для ефективного функціонування підприємств України, оскільки вона допомагає підтримувати високу якість обслуговування клієнтів, підвищувати показники роботи, формувати конкурентні переваги. Крім того, в умовах швидкого розвитку електронної комерції, цифровізації економіки, змінності ринкового середовища, логістична діяльність набула ще більшої важливості, адже підприємства повинні забезпечувати швидку доставку товарів до клієнтів. Крім того, виникла потреба

у впровадженні новітніх технологій у логістичних процесах, тобто використання автономних транспортних засобів, штучного інтелекту для управління логістичними операціями. В умовах воєнного стану питання забезпечення ефективної логістичної діяльності є актуальним та потребує дослідження. Зокрема, логістична діяльність зазнає значних змін та з метою забезпечення конкурентоспроможності підприємств існує потреба в її реформуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням дослідження логістичної діяльності підприємств займалися такі науковці, зокрема: Колодізева Т.О. [2]; Коніщева Н.Й., Трушкіна Н.В. [3]; Мельникова К.В. [4]; Окландер М.А. [5]; Резнік Н.П., Руденко С.В., Пилипчук К.М. [8]; Скриньковський Р.М. [9]; Сумець О.М. [10]; Смирнова Н.В. [11]; Хвищун Н.В. [12]; Шкригун Ю.О. [13]; Шталь Т., Уварова А. [14].

Автори Коніщева Н.Й., Трушкіна Н.В. [3] розглянули послідовність логістичної діяльності на підприємствах, сформувавши власне бачення поняття «логістична діяльність промислового підприємства», розширили та охарактеризували логістичні функції підприємства.

Авторка Мельникова К.В. [4] проаналізувала сутність поняття логістична діяльність підприємства, визначила важливість використання системи статистичного спостереження логістичної діяльності. Крім того, авторка дотримувалася думки, що статистика логістичної діяльності відіграє вагомий роль в процесі збору, аналізу, обробки інформації для логістичної діяльності в напрямку дослідження показників, результатів моніторингу, складання форм звітності.

Грунтовний аналіз поняття логістична діяльність наведено у роботі Сумець О.М. [10]. Також автором сформовано піраміду термінів, які використані для визначення поняття логістична діяльність та запропоновано власне бачення даного терміну. Слід відзначити, що у роботі визначено основну мету, завдання логістичної діяльності, запропоновано візитну картку логістичної діяльності.

Науковиця Смирнова Н.В. також здійснила детальне дослідження підходів вчених до визначення поняття логістична діяльність, сформувавши власне бачення та виокремила основні її складові [11]. Авторка дотримувалася думки, що логістична діяльність відіграє вагомий місце в досягненні місії, реалізації стратегії підприємства. Грунтовне дослідження проведено у роботі Хвищун Н.В. [12], оскільки проаналізовано підходи вчених до трактування поняття логістика, визначено недоліки трактувань та у роботі Шкригун Ю.О. [13], яка проаналізувала етапи розвитку

поняття «логістика», існуючі види, підходи до визначення «логістична діяльність», охарактеризувала етапи планування логістичної діяльності.

Група авторів Шталь Т., Уварова А. [14] проаналізували підходи науковців до класифікації видів логістичної діяльності, існуючі підходи до трактування логістичної діяльності та запропонували модель логістичної діяльності.

Детальне дослідження стану логістичної діяльності України, Індексу ефективності логістики, Глобального індексу конкурентоспроможності, Індексу логістики ринків проведено у роботі Колодізева Т.О. [2]. Скриньковський Р.М. [9] також проаналізував стан логістичної діяльності підприємств та сформував систему діагностики даного виду діяльності.

Резнік Н.П., Руденко С.В., Пилипчук К.М. дослідили властивості логістичної системи, роль стратегії управління ланцюгом постачань в логістичній діяльності, запропонували механізм управління ланцюгом постачань [8].

Переважає більшість вчених зосереджувалися на питаннях здійснення управління запасами, оптимізації доставки та складський облік в рамках логістичної діяльності. В окремих роботах проаналізовано вплив логістичної діяльності на конкурентоспроможність підприємства, ефективність його функціонування. Проте існує потреба у більш ґрунтовному дослідженні показників логістичної діяльності, визначенні чинників впливу, формуванні напрямків покращення логістичної діяльності.

Метою статті є дослідження логістичної діяльності підприємств на прикладі ТОВ «Сільпо-ФУД», аналіз її ефективності, визначення чинників впливу та формування напрямків покращення логістичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення, а саме змінності ринкового середовища, підприємства зіштовхнулися з багатьма складнощами, в тому числі з проблемою організації логістики, яка відіграє вагомий значення в забезпеченні ефективності функціонування. Великі черги на кордоні, зруйновані автошляхи, відсутність електроенергії є перешкодами для ефективного проведення логістичної діяльності. В умовах воєнного стану для підприємств постали питання змін в імпортно-експортних процесах, що можуть призвести до зміни попиту. За таких умов перед підприємствами постало завдання вдосконалення логістичної системи, яка буде гнучкою та адаптивною, зможе швидко реагувати на зміни ринкового середовища; оптимізації логістичних процесів з метою мінімізації втрат, забезпечення стабільності роботи.

В умовах воєнного стану економіка України зазнає значних втрат, в тому числі і повністю зруйнована логістична система України. З п'яти різних видів транспорту зараз функціонують лише три (автомобільний, залізничний та трубопровідний). У зв'язку зі зруйнованою логістичною системою України, підприємства почали шукати оптимальні логістичні шляхи для перевезення своїх товарів. Тому питання дослідження логістичної діяльності підприємств та визначення напрямків її покращення є актуальним.

Зокрема, існують різні підходи до визначення поняття логістична діяльність та основні з них згруповані в табл. 1.

Отже, аналізуючи визначення з табл. 1 можна зробити висновок, що логістична діяльність є ключовою складовою ланцюга поставок, яка спрямована на задоволення потреб клієнтів, підвищення ефективності функціонування підприємства. Тобто логістика відіграє важливу роль у забезпеченні якості обслуговування клієнтів та впливає на імідж підприємства.

Крім того, логістична діяльність включає в себе переміщення різних потоків (матеріальні,

інформаційні, фінансові, людські, сервісні), що забезпечує необхідний рівень координації між виробником продукції та споживачем. Враховуючи проведений аналіз поняття логістична діяльність слід відзначити, що вона відіграє вагомую роль у роботі підприємств, адже дозволяє забезпечити швидку та безперебійну доставку товарів, оптимізувати витрати на транспортування, управління запасами, маркетинг та обслуговування клієнтів, дозволяє ефективно управляти запасами, підвищити рівень прибутковості.

В Україні вантажі перевозяться різними видами транспорту, залежно від їх характеристик та вимог замовника. Основні види транспорту для вантажо-перевезень в Україні представлені на рис. 1.

Враховуючи дані рис. 1, можна відзначити змінну динаміку вантажообігу залізничним транспортом та у 2022 р. він підвищився до 15854,7 млн тонн. Вантажообіг автомобільним транспортом за 2022 р. відносно 2021 р. підвищився на 13,58%. Щодо вантажообігу водним транспортом, то він був меншим порівняно з іншими видами транспорту та становив 235,6 млн тонн у 2016 р., збільшився до 243,1 млн тонн у 2018 р., а потім

Таблиця 1

Визначення поняття логістична діяльність підприємств

Автори	Сутність поняття
Коніщева Н.Й., Трушкіна Н.В.	«Логістична діяльність підприємства – це особливий вид господарської діяльності, реалізація якої потребує здійснення послідовних процесів логістичної діяльності в єдиному комплексі, що дозволяє мінімізувати витрати і збитки підприємства за рахунок оптимізації логістичного «ланцюга» та зменшення впливу зовнішніх ризиків» [3].
Сумець О.М.	«Логістична діяльність підприємства – це один із основних видів господарської діяльності, що пов'язаний з плануванням, організацією, управлінням та контролем матеріальних та супутніх їм потоків у процесі їх переміщення від місця виробництва до місця споживання шляхом послідовного та взаємоузгодженого у часі й просторі виконання логістичних активностей» [10, с. 292].
Шкригун Ю.О.	«Логістична діяльність підприємства – це сукупність усіх процесів (а саме процесів забезпечення безперервного, своєчасного, оптимального та економічно ефективного руху логістичних потоків на всіх стадіях виробничого процесу відповідно до прогнозів і стратегічних планів діяльності підприємства) у єдиному комплексі, які мають відповідати принципам інтегрованості, інноваційності, адаптованості до мінливих умов сучасного інституційного й ринкового середовища» [13, с. 188].
Смирнова Н.В.	«Логістична діяльність підприємства – це інтегрована сукупність логістичних елементів (функцій, процесів, процедур та операцій) в межах організації як відкритої системи для оптимізації процесів трансформації матеріальних потоків з метою досягнення максимального синергічного ефекту» [11, с. 58].
Хвищун Н.В.	«Логістика – науково-практичний напрям управління та оптимізації логістичних потоків для досягнення оперативних, тактичних та стратегічних цілей в певній логістичній системі» [12].
Мельникова К.В.	«Логістична діяльність підприємства – це процес управління сукупними потоками (матеріальними, інформаційними, сервісними й фінансовими) в інтегрованих логістичних ланцюгах та здійснення логістичних операцій з потоками з метою оптимізації витрат, задоволення потреб клієнтів і виконання місії підприємства» [4, с. 244].
Шталь Т., Уварова А.	«Логістична діяльність підприємства – сукупність процесів функціонально-операційного й управлінського характеру з формування та управління логістичними потоками, що здійснюються в межах закупівельної, транспортної, виробничої, складської, внутрішньомагазинної логістики, логістики запасів, розподілу і продажів, сервісного обслуговування з огляду на цілі діяльності підприємства» [14, с. 69].

Джерело: складено авторами на основі [3; 4; 10–14]

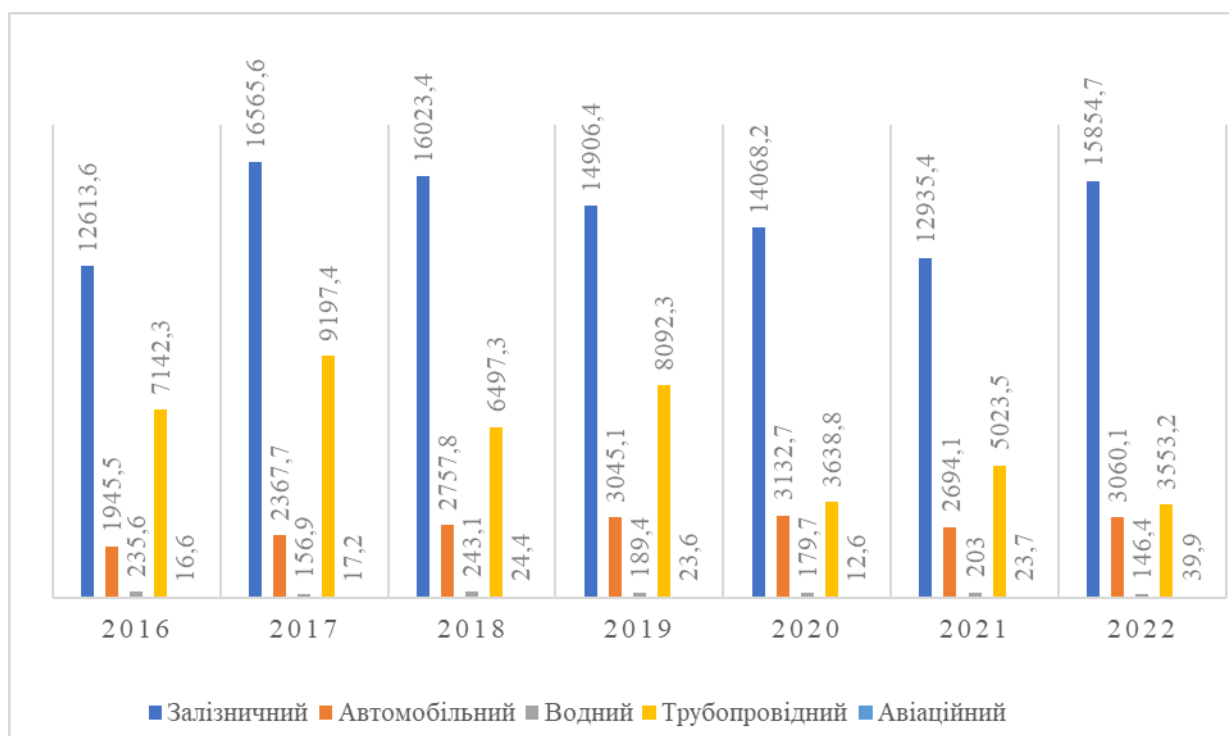

Рис. 1. Вантажообіг за видами транспорту за 2016–2022 рр. в млн т км

Джерело: складено авторами на основі [6]

зменшився до 146,4 млн тонн у 2022 р. Трубопровідний транспорт має скорочення за 2022 р. відносно 2021 р. на 29,27%. Авіаційний транспорт має найменший вантажообіг серед усіх видів транспорту, змінюючи свій обсяг з року в рік. Він зріс у 2017-2018 рр., але зменшився у 2019 та 2021 рр. Найбільше падіння відбулося в 2020 р., коли вантажообіг склав тільки 12,6 млн тонн., але зростання за 2022 р. відносно 2021 р. становить 68,35%.

Таким чином слід відзначити, що у 2022 р. відносно 2021 р. спостерігалось зростання вантажообігу залізничним транспортом на 22,4%, автомобільним – 13,58%, авіаційним – 68,35%. Водний транспорт зазнав зменшення вантажообігу на 33,1%, тоді як трубопровідний транспорт зменшив свої обсяги на 29,27% у порівнянні з 2021 р.

«Індекс ефективності логістики (Logistics Performance Index) – це інтерактивний інструмент порівняльного аналізу, створений для того, щоб допомогти країнам визначити виклики та можливості, з якими вони стикаються у своїй діяльності в сфері торгової логістики, а також те, що вони можуть зробити, щоб покращити свою ефективність» [1]. Таким чином, LPI складається як з якісних, так і з кількісних показників, допомагає створити профілі зручності логістики для країн (рис. 2). Він вимірює продуктивність уздовж логістичного ланцюжка поставок у країні та пропонує дві різні точки зору: міжнародну та внутрішню [1].

Для компанії ТОВ «Сільпо-ФУД», яка є однією з найбільших мереж продовольчих супермаркетів в Україні, ефективна логістична діяльність є ключовим елементом успішної роботи. Оптимальне управління поставками товарів до магазинів дозволяє компанії забезпечувати стабільність у роботі та задовольняти потреби споживачів у різних регіонах країни.

ТОВ «Сільпо-ФУД» – це одна з найбільших мереж продовольчих супермаркетів в Україні, яка є флагманським бізнесом fozyy group. Перше «Сільпо» було відкрито у 1998 році, а сьогодні вже близько 258 магазинів працюють по всій території країни» (рис. 3) [7].

З рис. 3 можемо зробити висновок, що від 2017 по 2022 рр. загальна торговельна площа магазинів мережі «Сільпо» збільшилась більш ніж на 40% (від 339,8 тис кв. м до 387,4 тис кв. м). Одночасно збільшувалась кількість магазинів – з 235 у 2017 р. до 258 у 2022 р. Найбільший ріст торговельної площі та кількості магазинів спостерігався в 2021 р., але після російського вторгнення кількість супермаркетів значно зменшилась.

У першому півріччі 2022 р. зачинилися 11 супермаркетів «Сільпо» з причин, не пов'язаних з військовими діями в Україні. Проте, внаслідок військових дій у березні було тимчасово призупинено діяльність у 81 супермаркету «Сільпо», 14 з яких зазнали часткових чи повних руйнувань. Станом на липень загальні збитки склали 2,8 мільярда

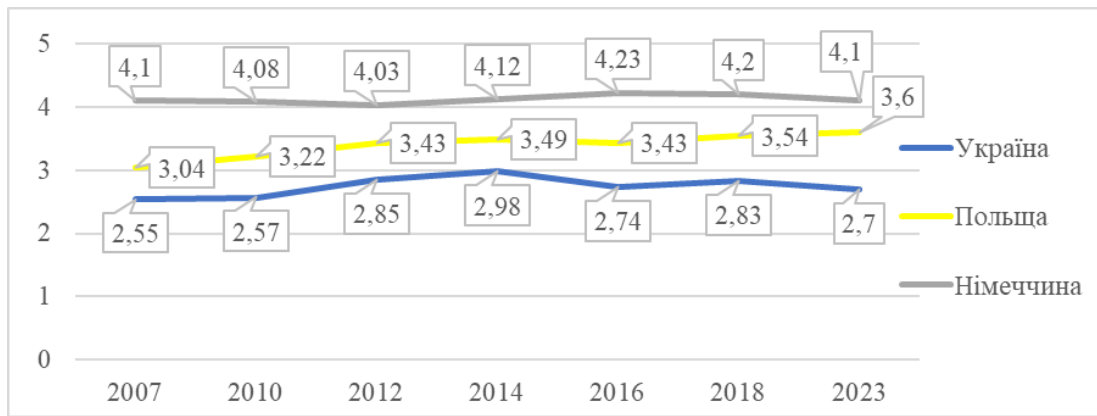

Рис. 2. Показник індексу ефективності логістики України, Польщі, Німеччини за 2007–2023 рр.

Джерело: складено авторами на основі [1]

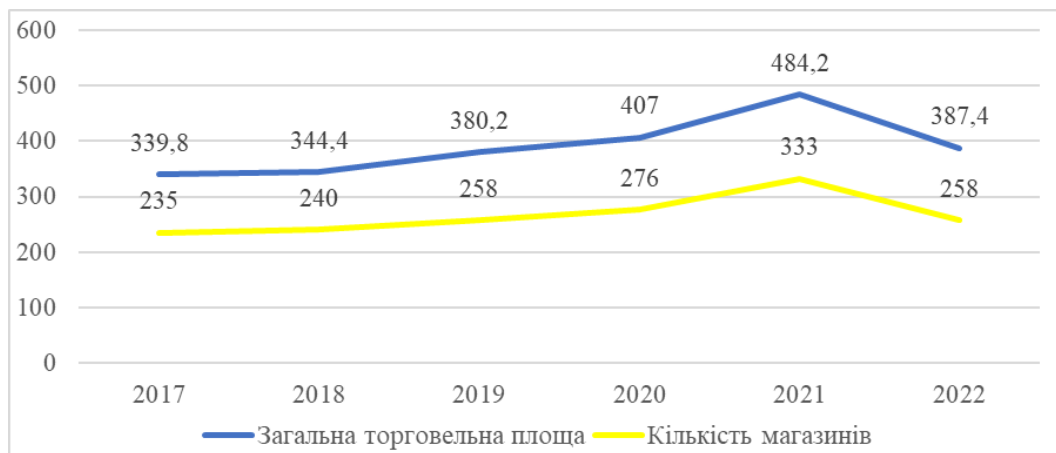

Рис. 3. Кількість магазинів ТОВ «Сільпо-ФУД» за 2017–2022 рр.

Джерело: складено авторами на основі [7]

гривень. Це прямі збитки від бойових дій, пов'язані з втратою майна й товарів на складах [7].

Логістична діяльність ТОВ «Сільпо-ФУД» є важливим елементом в роботі мережі супермаркетів «Сільпо». Основним завданням логістики є забезпечення ефективної і безперервної поставки товарів від постачальників до магазинів мережі та розподіл товарів між магазинами. Для досягнення цих цілей, компанія має власну логістичну інфраструктуру, яка включає в себе складські приміщення, транспортні засоби та системи управління логістичними процесами.

На 2021 р. у розпорядженні ТОВ «Сільпо-ФУД» має 7 розподільчих центрів: «РЦ Калачівська – 1115 м²; РЦ Запоріжжя – 12991,8 м²; РЦ Квітневе – 82981 м²; РЦ Львів – 19884 м²; РЦ Одеса – 17718,63 м²; РЦ Харків – 3158,6 м²; РЦ Перемога – 50152,2 м². Загальна площа розподільчих центрів складає 188001,53 м². За 2021 р. оброблено 1200000 тон вантажу» [7].

Проаналізувавши показники логістики слід здійснити аналіз ефективності логістичних витрат підприємства (табл. 2).

Аналізуючи дані табл. 2 можна зробити висновок, що витрати компанії зростають впродовж досліджуваного періоду. У 2021 р. загальні витрати становили 21 433 339 тис грн, що в два рази вище, ніж у 2019 р.

Варто зазначити, що частка логістичних витрат в адміністративних та операційних витратах мала змінну динаміку. Зокрема, частка логістичних витрат в складі адміністративних витрат скоротилася з 11,39% в 2019 р. до 5,93% в 2021 р. Це може бути пов'язано зі збільшенням масштабів діяльності компанії, збільшенням кількості офісів, регіональних відділень та інших адміністративних витрат. Проте, частка логістичних витрат в складі витрат на збут зросла з 1,79% в 2019 р. до 1,99% в 2021 р.

Крім того, витрати на збут компанії зростали впродовж досліджуваного періоду та за 2021 р. відносно 2020 р. відбулося зростання на 18,95%. На підставі отриманих даних слід відзначити, що компанія розширює свою діяльність, що призводить до збільшення витрат на логістичну діяльність.

Динаміка та структура логістичних витрат ТОВ «Сільпо-ФУД» у 2019–2021 рр.

Показник	2019	2020	2021	Абсолютне відхилення 2021 р. до 2020 р., тис грн.	Відносне відхилення 2021 р. до 2020 р., %
Адміністративні витрати, тис грн	814 406	1 685 089	2 777 345	1 092 256	64,82
Частка логістичних витрат в складі адміністративних витрат, %	11,39	4,74	5,93		25,19
Витрати на збут, тис грн	12 940 168	15 581 479	18 533 954	2 952 475	18,95
Частка логістичних витрат в складі витрат на збут, %	1,79	1,77	1,99		12,79
Інші операційні витрати	8 685	56 162	122 040	65 878	117,30
Частка логістичних витрат в складі інших операційних витрат, %	10,03	0,79	1,13		42,19
Разом витрат	13 763 259	17 322 730	21 433 339	4 110 609	23,73

Джерело: складено авторами на основі [7]

В 2022 р. ТОВ «Сільпо-ФУД» майже повністю змінило свою логістику. Зменшились обсяги закордонного імпорту, змінено маршрути за якими раніше пересувалися вантажівки, розподільчі центри слугують складами гуманітарної допомоги, змінився асортимент в магазинах.

ТОВ «Сільпо-ФУД» співпрацює з «Укрзалізницею» для імпорту речей із Європи. Крім того, залізницею доставляють товари до прифронтових областей, але в таких перевезеннях є недоліки, адже необхідно продумувати доставку, вкладати додаткові кошти. «З січня 2023 р. у містах та селах, де немає супермаркету Сільпо покупці зможуть замовити все необхідне на сайті магазину та забрати замовлення у відділенні Нової пошти або через поштомат» [7].

ТОВ «Сільпо-ФУД» в 2020–2022 рр. мало збиток, тому доцільно проаналізувати вплив на чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) логістичних витрат. Даний аналіз було здійснено шляхом проведення кореляційно-регресійного аналізу, враховуючи витрати на оплату праці, амортизацію та чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (табл. 3) [7].

Згідно з даними табл. 3 та враховуючи поквартальні дані було проведено розрахунок

коефіцієнтів кореляції між змінними та побудовано регресійну модель за допомогою функції «Регресія» у MS Excel. В результаті розрахунків отримано значення табл. 4.

Регресійна модель для прогнозування чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) на основі логістичних витрат, витрат на оплату праці та амортизації може бути представлена у вигляді: чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) = $43042439,13 + 35,49 \times$ логістичні витрати + $1,72 \times$ витрати на оплату праці – $0,21 \times$ амортизація.

За результатами проведеного кореляційно-регресійного аналізу слід відзначити наступне: логістичні витрати мають сильну позитивну залежність від чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (коефіцієнт кореляції 35,49), що може свідчити про те, що збільшення витрат на логістику сприятиме збільшенню виручки; витрати на оплату праці мають позитивну залежність від чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), але ця залежність слабка (коефіцієнт кореляції 1,72). Це може свідчити про те, що збільшення витрат на оплату праці не впливає на збільшення виручки; амортизація має від'ємну залежність від чистого доходу від реалі-

Логістичні витрати та прибуток/збиток ТОВ «Сільпо-ФУД» за 2019–2021 рр. (тис грн)

Показники	Логістичні витрати	Витрати на оплату праці	Амортизація	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
2018	85807	3 248 169	358 652	51 629 788
2019	325775	4 574 105	3 041 048	62 181 693
2020	355324	5 723 754	3 646 030	64402634
2021	535073	6 701 133	3 890 490	72784231

Джерело: складено авторами на основі [7]

Кореляція між витратами та чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) компанії ТОВ «Сільпо-ФУД»

Змінна	Коефіцієнт кореляції з чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)
Логістичні витрати	35,49
Витрати на оплату праці	1,72
Амортизація	-0,21

Джерело: розраховано авторами

зації продукції (товарів, робіт, послуг) (коефіцієнт кореляції -0,21), тобто збільшення витрат на амортизацію може призвести до зменшення виручки. Отже, підприємству доцільно зменшити витрати на амортизацію та збільшити витрати на логістику, оскільки ці змінні мають найбільший вплив на виручку від реалізації продукції.

Значення R-квадрат відображено на рис. 4, що дозволяє відзначити якість моделі. Отримане значення свідчить про сильну залежність між незалежними та залежними змінними. На основі отриманих даних побудовано прогноз щодо чистого доходу від реалізації продукції на майбутні періоди, який відображає тенденцію до зростання.

На підставі результатів проведено дослідження визначено чинники впливу на логістичну діяльність підприємства, а саме:

1. Стан транспортних мереж є важливим фактором у логістичній діяльності. Українські дороги зазнали значних пошкоджень та руйнувань, що може призвести до збільшення відстаней та затримок у перевезеннях товарів.

2. Відсутність електроенергії може стати проблемою у логістичній діяльності. Наприклад, залізничні перевезення можуть бути затримані через обстріли енергетичної інфраструктури.

3. Заборона авіаперевезень та закриття повітряного простору може вплинути на глобальну логістичну мережу, особливо на міжнародні поставки.

4. Заборона пересуванням морем може бути важливою проблемою у логістичній діяльності, особливо для країн з великими морськими портами, як Україна.

5. Екологічний чинник. Український уряд активно впроваджує закони, що спрямовані на покращення навколишнього середовища. Тому підприємства, під час організації логістики, повинні дотримуватися екологічних стандартів, мінімально утриматися від пластикових пакетів під час доставки.

6. Глобалізація економіки. Зростаюча глобалізація економіки вимагає від компаній забезпечення логістичної інфраструктури для постачання товарів на міжнародному рівні. Під час перших місяців війни на кордонах були значні черги, що досить ускладнювало якість доставки товару.

7. Технологічні інновації впливають на логістичну діяльність компаній, дозволяючи покращувати ефективність процесів (наприклад, автоматизовані склади та системи управління запасами допомагають зменшити час обробки замовлень та збільшити ефективність роботи). Проте впровадження технологічних інновацій потребує значних вкладень коштів та кваліфікованих кадрів.

Врахування означених чинників дозволить скоротити час та вартість перевезення, подолати складнощі у плануванні логістичних процесів, а

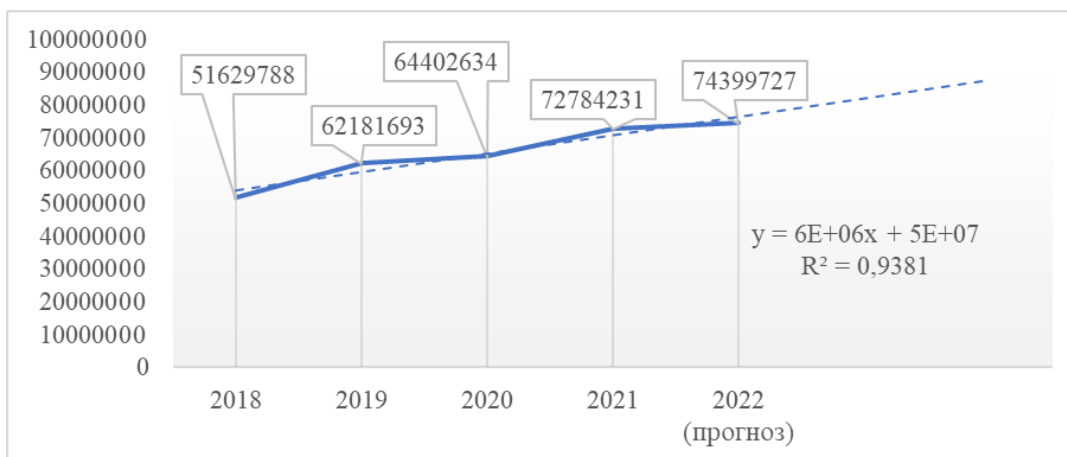

Рис. 4. Прогноз чистого доходу від реалізації продукції

Джерело: складено авторами

також підвищити ефективність та конкурентоспроможність підприємства.

Підприємство ТОВ «Сільпо-ФУД» має такі проблеми в аспекті логістичної діяльності: недостатня ефективність системи постачання із складу до магазину; низький рівень автоматизації логістичних процесів; високі витрати на логістику через погану оптимізацію маршрутів транспорту та складського обліку. Через пошкодження логістичних сполучень, підвищення цін на паливо та збільшення шляху по об'їздам шляхам доставка продукції ТОВ «Сільпо-ФУД» дорожче; низька ефективність використання транспортних засобів. Раніше доставка товару по території України здійснювалася лише автомобільним транспортом, але зараз водії відмовляються їздити на Схід та Південь України, що змушує користуватися залізничним транспортом, що виходить дорожче; проблеми зі зберіганням і транспортуванням харчових продуктів, що мають обмежений термін придатності. Через віялові відключення світла у розподільчих центрах ТОВ «Сільпо-ФУД» виникла проблема із забезпеченням роботи холодильного обладнання.

Враховуючи проведені дослідження сформовано напрямки покращення логістичної діяльності ТОВ «Сільпо-ФУД», а саме:

1. Впровадження сучасних систем управління логістикою, які дозволяють в режимі реального часу відстежувати рух товарів і контролювати всі етапи поставки.

2. Оптимізація використання складських приміщень та місць зберігання, що дозволить збільшити кількість товарів на складі і знизити витрати на оренду та утримання складських приміщень.

3. Розвиток системи доставки товарів, в тому числі, запровадження послуг доставки до дому, що підвищить зручність та доступність для клієнтів. ТОВ «Сільпо-ФУД» вже почало розробляти таку програму з Новою Поштою.

4. Проведення навчання та підвищення кваліфікації персоналу з питань логістики, що дозволить підвищити ефективність логістичних процесів та забезпечити високу якість обслуговування клієнтів.

5. Закупівля генераторів або забезпечення сонячними батареями розподільчих центрів.

6. Використання інноваційних технологій для підвищення ефективності логістичних процесів, таких як автоматизоване управління складом, віртуальні асистенти для покупців, аналіз даних для прогнозування попиту та оптимізації поставок, використання роботів.

7. Співпраця з міжнародними партнерами для вдосконалення логістичних процесів та забезпечення стабільності поставок. Це може бути

досягнуто за допомогою обміну даними, спільного планування попиту та поставок, використання спільних складів.

Отже, ТОВ «Сільпо-ФУД» має проблеми в логістичній діяльності, що призводять до зростання витрат та зниження ефективності функціонування. Проте сформовано напрямки покращення (впровадження сучасних систем управління логістикою, оптимізація використання складських приміщень, розвиток системи доставки та підвищення кваліфікації персоналу), які дозволять підвищити ефективність логістичної діяльності. Реалізація запропонованих заходів дозволить покращити логістичну діяльність, знизити витрати та підвищити якість обслуговування клієнтів.

Висновки. Таким чином, логістична діяльність підприємства відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності роботи, зростанні конкурентоспроможності та прибутковості. Підприємство ТОВ «Сільпо-ФУД» зазнало значних змін у своїй логістичній діяльності через військові дії, адже змінилися логістичні шляхи, розподільчі центри та торгові точки опинилися на окупованих територіях чи були зруйновані. Проте підприємство продовжило свою роботу і відновлює логістику (наприклад, на Схід та Південь України доставляють продукцію залізницею).

В рамках аналізу ефективності логістичної діяльності ТОВ «Сільпо-ФУД» досліджено динаміку, структуру логістичних витрат, здійснено кореляційно-регресійний аналіз. ТОВ «Сільпо-ФУД» збільшує масштаби своєї діяльності, що призводить до збільшення витрат на логістичну діяльність. Відповідно до кореляційно-регресійного аналізу підприємству потрібно скоротити витрати на амортизацію та збільшити витрати на логістику, оскільки ці змінні мають найбільший вплив на чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). За результатами дослідження визначено проблеми логістичної діяльності підприємства та сформовано напрямки покращення, що сприятиме підвищенню ефективності роботи логістичної системи.

Література:

1. Logistics Performance Index. The World Bank Group. URL: <https://lpi.worldbank.org/about> (дата звернення: 14.04.2023).
2. Колодізева Т.О. Логістична діяльність підприємств в Україні: оцінка стану логістичного середовища у світових рейтингах. *Economics Bulletin*. 2018. № 4. С. 112–120.
3. Коніщева Н.Й., Трушкіна Н.В. Управління логістичною діяльністю промислових підприємств. *Економіка промисловості*. 2005. № 1 (27). С. 114–123.
4. Мельникова К.В. Статистика логістичної діяльності підприємств. *Бізнес Інформ*. 2015. № 5. С. 244–247.
5. Окландер М.А. Логістика : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 346 с.

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 28.04.2023).
7. Офіційний сайт ТОВ «Сільпо-ФУД» URL: <https://silpo.ua/> (дата звернення: 28.04.2023).
8. Резнік Н.П., Руденко С.В., Пилипчук К.М. Основні характеристики поняття логістики і системи управління ланцюгами постачань. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 3. С. 95–102.
9. Скриньковський Р.М. Діагностика логістичної діяльності підприємства: теоретико-методичні аспекти. *Молодий вчений : науковий журнал*. 2015. № 3 (18). Ч. 2. С. 48–51.
10. Сумець О.М. Змістовний аналіз дефініції «логістична діяльність». *Сталій розвиток економіки : міжнародний науково-виробничий журнал*. 2013. № 4 (21). С. 290–295.
11. Смирнова Н.В. Сутність і значення логістичної діяльності в системі менеджменту організації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 54–59.
12. Хвищун Н.В. Сутність поняття «логістика»: ретроспективний аналіз. *Ефективна економіка*. 2012. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1567> (дата звернення: 28.04.2023).
13. Шкригун Ю.О. Генезис поняття «логістична діяльність підприємства». *Вісник економічної науки України*. 2021. № 2 (41). С. 183–190.
14. Шталь Т., Уварова А. Логістична діяльність торговельного підприємства: сутнісні характеристики та формалізація моделі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2019. № 3 (204). С. 64–71.
4. Melnykova K.V. (2015) Statystyka lohistychnoi diialnosti pidpriemstv [Statistics of the Logistic Activities of Enterprise]. *Biznes Inform*, no. 5, pp. 244–247.
5. Oklander M. A. (2008) Lohistyka [Logistics]: pidruchnyk. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury.
6. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed April 28, 2023).
7. Ofitsiyni sait TOV «Silpo-FUD» [Official website of Silpo-FOOD]. Available at: <https://silpo.ua/> (accessed April 28 2023).
8. Reznik N., Rudenko S., Pylypchuk K. (2022) Osnovni kharakterystyky poniattia lohistyky i systemy upravlinnia lantsiuhamy postachan [Main characteristics of the concept of logistics and supply chain management systems]. *Innovation and Sustainability*, no. 3, pp. 95–102.
9. Skrynkovskyy R.M. Diahnostyka lohistychnoi diialnosti pidpriemstva: teoretyko-metodychni aspekty [Diagnosis of the company logistics activities: theoretical and methodical aspects]. *Molodyi vchenyi: naukovyi zhurnal*, no. 3 (18), part 2, pp. 48–51.
10. Sumets O.M. (2013) Zmistovnyi analiz definitsii "lohistychna diialnist" [Content analysis of the definition of "logistics activity"]. *Stalyi rozvytok ekonomiky: mizhnarodnyi naukovy-vyrobnychi zhurnal*, no. 4 (21), pp. 290–295.
11. Smyrnova N.V. (2018) Sutnist i znachennia lohistychnoi diialnosti v systemi menedzhmentu orhanizatsii [Essence and value of logistic activity in the organization management system]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 20, part 3, pp. 54–59.
12. Khvyshchun N.V. (2012) Sutnist poniattia "lohistyka": retrospektyvnyi analiz [The essence of the concept of "logistics": a retrospective analysis]. *Efektivna ekonomika*, no. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1567> (accessed April 28, 2023).
13. Shkryhun Yu.O. (2021) Henezys poniattia "lohistychna diialnist pidpriemstva" [The genesis of the concept of "logistics activity of the enterprise"]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (41), pp. 183–190.
14. Shtal T., Uvarova A. (2019) Lohistychna diialnist torhovelnogo pidpriemstva: sutnisni kharakterystyky ta formalizatsiia modeli [Logistic activity of the trade enterprise: essential characteristics and formalization of model]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, no. 3 (204), pp. 64–71.

References:

1. Logistics Performance Index. The World Bank Group. Available at: <https://lpi.worldbank.org/about> (accessed April 14, 2023).
2. Kolodizieva T.O. (2018) Lohistychna diialnist pidpriemstv v Ukraini: otsinka stanu lohistychnoho seredovyscha u svitovykh reitynhakh [Logistic activities of enterprises in Ukraine: evaluation of the status of logistic environment in the world ratings]. *Economics Bulletin*, no. 4, pp. 112–120.
3. Konishcheva N.Y., Trushkina N.V. (2005) Upravlinnia lohistychnoi diialnistiu promyslovykh pidpriemstv [Management of logistics activities of industrial enterprises]. *Ekonomika promyslovosti*, no. 1 (27), pp. 114–123.

Summary. The article determines that logistics activities affect the level of competitiveness, performance and functioning of enterprises and are of great importance. Accordingly, an important role is played by optimization and improvement of logistics activities of enterprises under martial law as a prerequisite for the resumption of their work. The existing approaches of scholars to the interpretation of the concept of "logistics activity" are analyzed and its role in the work of enterprises is determined. An analysis of cargo turnover by type of transport in Ukraine for 2016–2022 is carried out. The peculiarities of the work of Silpo-FOOD LLC are investigated and the impact of martial law on the results of their activities is analyzed. The state of the logistics activities of Silpo-FOOD LLC is characterized, the efficiency of logistics costs in 2019–2021 is analyzed, in particular, their dynamics and structure are studied. A correlation and regression analysis was carried out and it was determined that it is advisable for the enterprise to reduce depreciation costs and increase logistics costs, since these variables have the greatest impact on sales revenue. The factors influencing the logistics activities of an enterprise in today's conditions are allocated, namely: the state of transport networks; lack of electricity; ban on air transportation and closure of airspace; ban on sea travel; environmental factor; economic globalization; technological innovations; lack of financial support; staff turnover. Based on the results of the study, the problems and directions for improving the logistics activities of Silpo-FOOD LLC were identified. Among the directions of improvement of logistics activities are: introduction of modern logistics management systems; introduction of information and communication technologies, software; optimization of the use of warehouses and storage facilities; improvement of the goods delivery system; training and advanced training of personnel in logistics; purchase of generators; use of innovative technologies; cooperation with international partners; attraction of investments.

Key words: logistics, logistics activities, efficiency, profit, costs, factors of influence.

*Левченко С.П.**аспірант кафедри менеджменту,**Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4465-1679>**Levchenko Serhii**International Humanitarian University*

ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНОГО БАЛАНСУ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

PROBLEMATICS OF GENDER BALANCE AS A PART OF PERFORMANCE MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Анотація. У контексті соціальної ефективності діяльності закладів вищої освіти гендерний баланс є важливим аспектом, адже він забезпечує рівність. Вихідною метою гендерного паритету у процесі управління закладами вищої освіти (далі – ЗВО) є рівний доступ до процесу прийняття управлінських рішень між чоловіками і жінками. У статті розглянуто питання гендерного балансу як одного із аспектів соціальної ефективності діяльності ЗВО. Крім цього, у статті проаналізовано стан гендерного балансу серед здобувачів вищої освіти, а також визначено індекс гендерного балансу для деяких ЗВО м. Одеси. На основі проаналізованих даних запропоновано впровадження гендерної рівності із застосуванням «м'якої сили» та спрогнозовано випадок із застосуванням при цьому «жорсткої сили». Варто зазначити, що автор статті наголошує, що процес побудови політики гендерної рівності повинен бути поступовий, оскільки такий підхід дозволяє оцінити ефективність різних заходів і вносити корективи для поліпшення їх реалізації.

Ключові слова: ефективність, ефективність діяльності закладів вищої освіти, соціальна ефективність, управління ефективністю, гендерний баланс.

Постановка проблеми. В умовах Євроінтеграції та повномасштабної війни питання стосовно гендерного балансу стає більш актуальним, оскільки українська вища освіта для забезпечення ефективності її функціонування у соціальному аспекті повинна надавати рівні права та можливості для усіх, зокрема, незалежно від гендерної ознаки. Якщо економічна ефективність шукає шляхи забезпечення найкращого результату із витрачанням на це мінімального можливого ресурсу, то соціальна ефективність займається питанням досягнення певного соціального ефекту. В даному дослідженні за

соціальний ефект будемо вважати забезпечення рівних можливостей у досягненні успіхів незалежно від статевої ознаки. На нашу думку, аналіз сучасного стану гендерного балансу в українській вищій освіті дасть змогу сформулювати пропозиції стосовно підвищення соціальної ефективності діяльності закладів вищої освіти, і отже, допомогти адаптувати українську вищу освіту до успішної Євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питанню гендерного балансу в загальному контексті та у контексті вищої освіти займалися багато вчених. Бабчинська Т.В. вбачає впровадження гендерної рівності за основу існування демократичного суспільства. Для популяризації знань із гендерної освіти вона приводить приклад появи громадських організацій, онлайн-курсів та поширення популяризації даної теми через ЗМІ та вважає, що така популяризація повинна набирати обертів лише із застосуванням «м'якої сили» [1, с. 9]. Васечко Л.О. аналізує питання гендерної рівності в умовах воєнного стану у правовому аспекті. Вона наводить приклади законодавчих актів, що спрямовані на забезпечення гендерної рівності в Україні, зокрема, «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [2] та вважає найбільш актуальними сферами у питанні гендерного балансу наступні «сфера забезпечення балансу прав жінок і чоловіків (в політичній, економічній сфері, сфері безпеки) та сфера безпеки і оборони (зокрема, питання доступу та умов проходження військової служби; протидії насильству за ознакою статі» [3, с. 19]. Возна Л.Б. та Мельник О.В. досліджували питання гендерного балансу у сфері освіти та вихованні. Вони вважають, що гендерна освіта повинна починатись із навчання

стосовно недопущення дискримінації починаючи із дому та дошкільної освіти. Для цього, на їхню думку, необхідно запровадити: 1) сприяння рівноправної участі чоловік та жінок у викладацькій діяльності; 2) аналіз навчально-методичного забезпечення на наявність гендерних стереотипів та вилучення таких матеріалів; 3) орієнтація батьків на вихованні у здобувачів освіти (зокрема, вищої) на виховання адекватної гендерної поведінки [4, с. 25–26]. Тимченко Ю.В. формулює критерії гендерної випускника ЗВО. До них відносить наступні:

- формування адекватних гендерних знань;
- розуміння таких концепцій як патріархат та матриархат, а також гендерної картини світу;
- відхилення деструктивних сексистських уявлень про гендер;
- усвідомлення принципу рівноправності жінок та чоловіків у будь-якій сфері діяльності, зокрема, науки та освіти;
- побудова робочих взаємовідносин із представниками протилежної статі, базуючись на принципі егалітаризму
- ефективне виконання робочих, сімейних та соціальних функцій без ознак гендерної нерівності.

У результаті досягнення цих критеріїв можна отримати наступні результати:

- гендерну грамотність;
- мотивацію здобувачів вищої освіти до гендерного балансу;
- самоосвіту з питань гендеру;
- гендерну чуйність, тобто, здатність реагувати на прояви сексизму;
- повагу до людини незалежно від її статі [5, с. 99–100].

Декусар Г., Ковальчук О. та Лагун К. підкреслюють необхідність інтердисциплінарного та гендерно-чутливого підходу до формування траєкторії вищої освіти. Також вони пропонують підвищення обізнаності стосовно гендерної політики серед НПП та залучення до формування цієї політики різноманітні інституції, що займаються питаннями гендерної освіти, при чому проводити моніторинг гендерних знань та практик на предмет етичності та актуальності [6, с. 55–56].

Ісакова Н.Б., розглядаючи питання гендерного паритету в українській науці, формує чинники впливу на гендерний склад НПП в ЗВО. Зовнішні чинники вона пропонує вважати складові PEST – політичні, економічні, соціальні, технологічні, а також культурні та релігійні чинники. До внутрішніх – дисциплінарну структуру наукових досліджень, структуру науково-кадрового потенціалу країни за сферами діяльності [7, с. 75].

О'Коннор П. та Ірвін Г. досліджуючи стан гендерного балансу в ірландських ЗВО, дійшли до висновку, що існують певні бар'єри для жінок, які займають офіційні владні посади, будь то повні академічні професори чи керівні посади та наголошують про необхідність ведення обліку гендерного балансу [8].

Рудакова С. та співавтори досліджуючи загальний стан гендерного балансу в Україні, наголошують стосовно необхідності задіяння самоосвіти та розвитку жінки як важливим аспектом досягнення гендерного паритету [9].

Найбільш ґрунтовним дослідженням питання гендерного балансу в українських закладах вищої освіти є дослідження групи Cedos [10], де наведено гендерний розподіл за такими ознаками як розподіл зарахованих студентів за гендерною ознакою, розподіл ринку праці за професійними групами, причини здобуття вищої освіти та інші чинники.

Виділення невіршених раніше частин дослідження – проаналізувавши низьку публікацій стосовно питання гендерного балансу у вищій освіти, не було помічено досліджень та публікацій, які б розглядали гендерну рівність як один із аспектів соціальної ефективності діяльності ЗВО. Крім цього, у статті проаналізовано гендерний баланс серед осіб, що обіймають керівні посади у деяких ЗВО м. Одеси.

Мета статті – проаналізувати рівень гендерного балансу в українській системі вищої освіти та запропонувати практики впровадження гендерної рівності в українські ЗВО.

Виклад основного матеріалу. На відміну від економічної ефективності, соціальна орієнтована здебільшого на кумулятивний ефект. У контексті соціальної ефективності під поняттям «гендерна рівність» у вищій освіті ми розуміємо політику забезпечення рівних можливостей для здобуття вищої освіти і подальшого працевлаштування незалежно від гендерної ознаки. Забезпечення таких процедур, на нашу думку, дасть у результаті створення соціального ефекту у навчанні та подальшому працевлаштуванні. Окрім орієнтації лише на результат, важливим також є виховання гендерної рівності.

За даними Global Gender Gap report 2022 [11], Україна за рівнем гендерного балансу посідає 53 місце із 146 із результатом 0,995. Незважаючи на не таке високе місце у глобальному рейтингу, Україна показує відносно високий результат із невеликим відхиленням від еталонів (29 країн мають індекс 1,000).

Держстат [12] приводить наступні дані гендерного паритету у ступенях вищої освіти, що

Таблиця 1

Індекс гендерного паритету у закладах вищої освіти

Рівень освіти за МСКО 2011	2017/18 н.р.	2018/19 н.р.	2019/20 н.р.	2020/21 н.р.	2021/22 н.р.
Короткий цикл вищої освіти	0,904	0,887	0,873	0,886	0,887
Бакалаврат або його еквівалент	1,064	1,081	1,092	1,143	1,131
Магістратура або її еквівалент	1,298	1,277	1,289	1,431	1,403
Аспірантура або її еквівалент	1,061	1,036	0,966	0,881	0,874

Джерело: [12]

Таблиця 2

Гендерний баланс серед керівників деяких закладів вищої освіти м. Одеса

Назва ЗВО	Чоловіки	Жінки	Чол / Жінки
МГУ	15	24	1,60
Ректорат	3	3	1,00
Рівень Факультету / Інституту	2	7	3,50
Рівень Кафедри	10	14	1,40
ОНУ ім. Мечникова	34	50	1,47
Ректорат	5	1	0,20
Рівень факультету / Інституту	5	6	1,20
Рівень Кафедри	24	43	1,79
ОНЕУ	9	18	2,00
Ректорат	2	1	0,50
Рівень факультету / Інституту	4	1	0,25
Рівень Кафедри	3	16	5,33
ОНТУ (ОНАХТ)	13	23	1,77
Ректорат	2	4	2,00
Рівень факультету / Інституту	6	14	2,33
Рівень Кафедри	5	5	1,00
НУ «ОП»	44	26	0,59
Ректорат	6	0	0,00
Рівень факультету / Інституту	11	3	0,27
Рівень Кафедри	27	23	0,85
ОНМУ	24	12	0,50
Ректорат	2	1	0,50
Рівень факультету / Інституту	4	2	0,50
Рівень Кафедри	18	9	0,50
НУ «ОЮА»	19	21	1,11
Ректорат	5	1	0,20
Рівень факультету / Інституту	6	1	0,17
Рівень Кафедри	8	19	2,38
ОДАУ	13	15	1,15
Ректорат	2	3	1,50
Рівень факультету / Інституту	1	4	4,00
Рівень Кафедри	10	8	0,80
ОДЕКУ	13	15	1,15
Ректорат	4	1	0,25
Рівень факультету / Інституту	0	5	керівники на цьому рівні тільки жінки
Рівень Кафедри	9	9	1,00
ДУІТІЗ (ОНАЗ ім. Попова)	19	12	0,63
Ректорат	4	2	0,50
Рівень факультету / Інституту	3	2	0,67
Рівень Кафедри	12	8	0,67

(Закінчення таблиці 2)

Назва ЗВО	Чоловіки	Жінки	Чол / Жінки
ПНПУ ім. Ушинського	14	37	2,64
Ректорат	3	2	0,67
Рівень факультету / Інституту	2	7	3,50
Рівень Кафедри	9	28	3,11
ОНМедУ	43	29	0,67
Ректорат	4	4	1,00
Рівень факультету / Інституту	2	3	1,50
Рівень Кафедри	37	22	0,59

Джерело: розраховано за даними [13–25]

визначався відповідно до методики ЮНЕСКО співвідношенням кількості осіб жіночої статі до кількості осіб чоловічої статі (табл. 1).

Як можна побачити, на короткому циклі вищої освіти гендерний паритет складається у бік чоловіків, проте на бакалавраті та магістратурі спостерігалось зростання кількості жінок. В аспірантурі гендерний паритет був спочатку майже на рівні одному рівні, проте у 2020/2021 н.р. та 2021/2022 н.р. індекс гендерного паритету знизився. На момент написання публікації немає даних з початку повномасштабної війни (тобто, за 2022/23 н. р.), проте, автор передбачає, що останнім часом у зв'язку із обмеженнями воєнного стану, гендерний баланс може бути значно менший і майже по усіх рівнях вищої освіти, що створює в таких умовах деякі ризики із впровадженням гендерної політики в ЗВО, а саме – переважно більша кількість чоловіків у науці може створити додаткові складнощі для жінок у науці.

Для дослідження гендерного балансу візьmemo деякі ЗВО Одещини та визначимо індекс гендерного балансу серед осіб, які приймають рішення в ЗВО та розподілимо їх на три рівні: рівень ректорату, до якого входять ректор та проректори, рівень інституту чи факультету, до якого увійдуть директори інститутів чи декани факультетів, та рівень кафедри, де увійдуть завідувачі кафедр. Тимчасово виконуючі обов'язки на посаді також беруться до уваги та прирівнюються відповідно до рівня. Індекс гендерного балансу буде підраховано за методикою ЮНЕСКО як співвідношення кількості жінок у керівництві до кількості чоловіків. Деякі підрахунки можуть бути ускладнені тим, що може вийти ділення на нуль, оскільки ми припускаємо, що в деяких ЗВО у керівництві на будь-якому із рівнів може бути відсутність чоловіків на відповідній посаді, або інформація може бути недостовірною чи застарілою, чи розділ сайту із відповідною кафедрою може бути у процесі реконструкції. Також варто відмітити, що ці дані

можуть змінитись у будь-яку сторону та визначаються саме на момент проведення дослідження. Результати дослідження представлені у табл. 2.

У табл. 3. показано середні статистичні показники по гендерному балансу на усіх рівнях у проаналізованих ЗВО.

Таблиця 3
Статистичні показники гендерного балансу деяких ЗВО м. Одеса

Мода	0,50
Медіана	1,00
Стандартне відхилення	1,128995

Джерело: розраховано автором

На основі даних у табл. 2 та табл. 3 можна зробити висновки, що в цілому, серед обраних ЗВО гендерний баланс серед осіб, що приймають рішення присутній. Проте, у технічних ЗВО (НУ «ОП», ДУІТіЗ, ОНМУ) та в ОНМедУ спостерігається більша кількість керівників-чоловіків, ніж керівників-жінок. Найбільш наближені, в цілому, по ЗВО до гендерного паритету серед керівників такі ЗВО: НУ «ОЮА», ОДЕкУ, ОДАУ, ОНТУ, МГУ та ОНУ ім. Мечникова. В таких ЗВО, як ОНЕУ та ПНПУ ім. Ушинського індекс гендерного балансу дорівнює та перевищує 2, що свідчить, що кількість жінок-керівників у цих ЗВО більше у 2 рази, ніж керівників-чоловіків. В МГУ на рівні ректорату індекс гендерного балансу склав 1, така ж ситуація спостерігається в ОДЕкУ на рівні завідувачів кафедр. Також в ОДЕкУ на рівні деканів факультету/директорів інституту усі керівники є жінками.

Менша кількість керівників-жінок спостерігається в ЗВО технічного спрямування, які традиційно вважаються «чоловічими». І навпаки, переважна більша кількість жінок, що обіймають керівні посади, спостерігається в ЗВО економічного та педагогічного спрямування.

Ми вважаємо, що політика формування гендерної рівності в ЗВО не повинна нав'язуватись

примусово, а залишатись лише в межах автономії ЗВО, які діють в ринкових умовах. Серед запропонованих шляхів обізнаності здобувачів стосовно гендерного балансу, ми пропонуємо наступне:

– створення гендерно-чутливої освіти, тобто такої, що враховує гендерні аспекти, пропагування політики рівних прав, поваги до усіх гендерів, формування політики недискримінації та нульової толерантності до дискримінації за гендерною ознакою;

– впровадження в дисципліни soft skills тематику гендерного балансу;

– забезпечення неприпустимості дискримінації за гендерною ознакою; створення підрозділів, що будуть займатись питанням гендерного балансу (зокрема, з представників студентського самоврядування та молодих вчених);

– пошук та долучення до вітчизняних та зарубіжних грантових програм, що пов'язані із гендерним балансом – він повинен розглядатись не в примусовому аспекті, а в аспекті створення додаткових можливостей, зокрема, із можливістю отримати грант на проведення дослідження;

– забезпечення гендерної рівності шляхом доєднання жінок до керівних посад та ведення моніторингу цього топ-менеджментом ЗВО;

– популяризація «непопулярних» серед жінок спеціальностей для жінок і навпаки – популяризація для чоловіків спеціальностей економічного, гуманітарного та педагогічного спрямування) шляхом створення програм підтримки, курсів тощо.

Висновки. В цілому, існуючі та розраховані показники показують, що в Україні та, зокрема, серед деяких ЗВО м. Одеса наявна гендерна рівність серед осіб, що приймають рішення. Проте, в технічних спеціальностях спостерігається переважаюча більша кількість чоловіків серед керівників, а в ЗВО гуманітарного, економічного та педагогічного спрямування – більша кількість жінок, що приймають рішення. Для забезпечення сталого розвитку та успішного вступу в ЄС в Українських ЗВО варто впроваджувати ідеї гендерної рівності саме на рівні ЗВО без застосування примусу. Зокрема, у технічних спеціальностях варто впроваджувати політику популяризації даних спеціальностей для жінок із обґрунтуванням перспективності даної спеціальності. На нашу думку, впровадження даних практик шляхом жорсткої сили призведе лише до формального задоволення певних показників, що може призвести до того, що на певних керівних посадах може опинитись малокомпетентна людина, яка підходить до даної посади лише за гендерною ознакою. Запропоновані аспекти

впровадження гендерної рівності необхідно робити поступово та із застосуванням м'якої сили, оскільки вона спонукає до діалогу та знайдення компромісу, оскільки це може спричинити певний спротив від певних груп. М'який підхід також дає можливість адаптуватись під впроваджувану політику. Також, не менш важливим фактором впровадження політики гендерного балансу в українських ЗВО є саме формування довіри, адже така практика дає змогу адаптуватись та прийняти її.

В іншому випадку, при застосуванні «жорсткої сили» із впровадженням політики гендерної рівності вона може зустріти спротив, в тому числі, агресивний, оскільки буде сприйматись саме як нав'язування. Крім цього, застосування жорсткого підходу може призвести до конфліктів всередині колективу, зокрема, може виникнути обернена дискримінація, коли деякі особи, незалежно від гендеру будуть відчувати себе дискримінованим саме за гендерною ознакою. Також, «жорстка сила» формує недовіру до впроваджуваних норм та може спричинити імітацію даної політики.

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що впровадження гендерного балансу саме м'якою силою не повинне бути процесом, який жорстко обмежений у часі, навпаки, він має довгостроковий період імплементації у освітній процес. І саме використання даних практик із застосуванням «м'якої сили» забезпечить соціальний ефект, який буде виражатись у рівному доступі незалежно від статі до можливості приймати рішення та отримання привілеїв від участі в процесі вищої освіти.

Література:

1. Бабчинська Т.В. Гендерна рівність як основа демократичного суспільства. Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення : матеріали Всеукр. науково-пед. підвищ. кваліфікації, м. Львів. 5 вересня – 16 жовтня 2022 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 6–9.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#n248>
3. Васечко Л.О. Гендерна рівність в умовах воєнного стану. Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення : матеріали Всеукр. науково-пед. підвищ. кваліфікації, м. Львів. 5 вересня – 16 жовтня 2022 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 18–21.
4. Возна Л.Б., Мельник О.В. Особливості гендерної рівності в освіті та вихованні. Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення : матеріали Всеукр. науково-пед. підвищ. кваліфікації, м. Львів. 5 вересня – 16 жовтня 2022 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 21–26.
5. Тимченко Ю.В. Формування гендерної культури у закладах вищої освіти. Гендерні студії у вищій школі: сучасні виклики та досягнення : матеріали Всеукр. науково-пед. підвищ. кваліфікації, м. Львів. 5 вересня – 16 жовтня 2022 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 21–26.

- ліфікації, м. Львів. 5 вересня – 16 жовтня 2022 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 98–100.
6. Декусар Г., Ковальчук О., Лагун К. Реалії та перспективи розвитку гендерного напрямку в закладах вищої освіти України. *Міжнародний науковий журнал Науковий огляд*. 2023. Т. 2. № 87. С. 47–57. DOI: [https://doi.org/10.26886/2311-4517.2\(87\)2023.3](https://doi.org/10.26886/2311-4517.2(87)2023.3)
 7. Ісакова Н.Б. Гендерний паритет у науці: тенденції в світі та в Україні. *Наука та наукознавство*. 2018. С. 68–90.
 8. O'Connor P., Irvine G. Multi-level state interventions and gender equality in higher education institutions: The Irish case. *Administrative Sciences*. 2020. Т. 10. №. 4. С. 98. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci10040098>
 9. Вибір вищої освіти: гендерний аналіз. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vybir-vyshhoyi-osvity_gendernyj_analiz.pdf
 10. Rudakova S.H. et al. Gender Balance in Ukraine: The Indicators, Problems, and Digital Format of Support. *Business Inform*. 2023. Vol. 1. No. 540. P. 94–101. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-94-101> (дата звернення: 15.06.2023).
 11. Вибір вищої освіти: гендерний аналіз. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vybir-vyshhoyi-osvity_gendernyj_analiz.pdf
 12. Global Gender Gap Report 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf
 13. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>
 14. Міжнародний гуманітарний університет. URL: <https://mgu.edu.ua/>
 15. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Факультети. URL: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty>
 16. ONEU. Структурні підрозділи. URL: <http://oneu.edu.ua/pages/univer/structurni-pidrozdili/#1511107974489-3c6103be-8094>
 17. Одеський національний технологічний університет. URL: <https://ontu.edu.ua/>
 18. НУ «Одеська політехніка». Навчально-наукові інститути. URL: <https://op.edu.ua/about/faculties>
 19. Одеський національний морський університет. URL: <https://onmu.odessa.ua/ua/>
 20. НУ «Одеська юридична академія». Про нас. URL: <https://www.onua.edu.ua/ua/pro-nas/>
 21. ОДАУ. Про університет. URL: <https://osau.edu.ua/pro-universitytet/>
 22. Одеський державний екологічний університет. Структура. URL: <https://odeku.edu.ua/struktura/>
 23. Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку. URL: <https://suit.edu.ua/>
 24. Південноукраїнський національний університет імені К.Д. Ушинського URL: <https://pdpu.edu.ua/>
 25. Одеський національний медичний університет. Загальна інформація. URL: <https://onmedu.edu.ua/zagalna-informacija/>
 - shkoli: suchasni vyklyky ta dosiahnennia: materialy Vseukr. naukovo-ped. pidvyshch. kvalifikatsii, Lviv. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvetyka", pp. 18–21
 4. Vozna L. B., Melnyk O. V. (5 September – 16 October, 2022) Osoblyvosti hendernoi ravnosti v osviti ta vykhovanni. *Henderni studii u vyshchii shkoli: suchasni vyklyky ta dosiahnennia: materialy Vseukr. naukovo-ped. pidvyshch. kvalifikatsii, Lviv. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvetyka", pp. 21–26*
 5. Tymchenko Yu.V. (5 September – 16 October, 2022) Formuvannia hendernoi kultury u zakladakh vyshchoi osvity. *Henderni studii u vyshchii shkoli: suchasni vyklyky ta dosiahnennia: materialy Vseukr. naukovo-ped. pidvyshch. kvalifikatsii, Lviv. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvetyka", pp. 98–100*
 6. Dekusar H., Kovalchuk O., Lahun K. (2023) Realii ta perspektivy rozvytku hendernoho napriamu v zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal Naukovyi ohliad*, t. 2, no. 87, pp. 47–57. DOI: [https://doi.org/10.26886/2311-4517.2\(87\)2023.3](https://doi.org/10.26886/2311-4517.2(87)2023.3)
 7. Isakova N.B. (2018) *Hendernyi parytet u nauksi: tendentsii v sviti ta v Ukraini. Nauka ta naukoznavstvo*, pp. 68–90.
 8. O'Connor P., Irvine G. (2020) Multi-level state interventions and gender equality in higher education institutions: The Irish case. *Administrative Sciences*, t. 10, no. 4, p. 98. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci10040098>
 9. Vybir vyshchoi osvity: hendernyi analiz. Available at: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vybir-vyshhoyi-osvity_gendernyj_analiz.pdf
 10. Rudakova S.H. et al. (2023) Gender Balance in Ukraine: The Indicators, Problems, and Digital Format of Support. *Business Inform*, vol. 1, no. 540, pp. 94–101. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-94-101> (accessed 15 June 2023).
 11. Vybir vyshchoi osvity: hendernyi analiz. Available at: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/vybir-vyshhoyi-osvity_gendernyj_analiz.pdf
 12. Global Gender Gap Report 2022. Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf
 13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <https://ukrstat.gov.ua/>
 14. Mizhnarodnyi humanitarnyi universytet. Available at: <https://mgu.edu.ua/>
 15. Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I.I. Mechnykova. Fakultety. Available at: <https://onu.edu.ua/uk/structure/faculty>
 16. ONEU. Strukturni pidrozdily. Available at: <http://oneu.edu.ua/pages/univer/structurni-pidrozdili/#1511107974489-3c6103be-8094>
 17. Odeskyi natsionalnyi tekhnolohichniy universytet. Available at: <https://ontu.edu.ua/>
 18. NU "Odeska politekhnikha". Navchalno-naukovi instytuty. Available at: <https://op.edu.ua/about/faculties>
 19. Odeskyi natsionalnyi morskyy universytet. Available at: <https://onmu.odessa.ua/ua/>
 20. NU "Odeska yurydychna akademiia". Pro nas. Available at: <https://www.onua.edu.ua/ua/pro-nas/>
 21. ODAU. Pro universytet. Available at: <https://osau.edu.ua/pro-universitytet/>
 22. Odeskyi derzhavnyi ekolohichniy universytet. Struktura. Available at: <https://odeku.edu.ua/struktura/>
 23. Derzhavnyi universytet intelektualnykh tekhnolohii i zviazku. Available at: <https://suit.edu.ua/>
 24. Pivdenoukrainskyi natsionalnyi universytet imeni K.D. Ushynskoho Available at: <https://pdpu.edu.ua/>
 25. Odeskyi natsionalnyi medychnyi universytet. Zagalna informatsiia. Available at: <https://onmedu.edu.ua/zagalna-informacija/>

References:

1. Babchynska T.V. (5 September – 16 October, 2022) *Henderna ravnist yak osnova demokratychnoho suspilstva. Henderni studii u vyshchii shkoli: suchasni vyklyky ta dosiahnennia: materialy Vseukr. naukovo-ped. pidvyshch. kvalifikatsii, Lviv. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvetyka", pp. 6–9.*
2. Pro zabezpechennia ravnynykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainy vid 08.09.2005 roku No. 2866-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#n248>
3. Vasechko L.O. (5 September – 16 October, 2022) *Henderna ravnist v umovakh voiennoho stanu. Henderni studii u vyshchii*

Summary. In the context of the social performance of higher education institutions, gender balance is an important aspect, because it ensures equality. The initial goal of gender parity in the management process of higher education institutions is equal access to the management decision-making process between men and women. The article examines the issue of gender balance as one of the aspects of the social performance of higher education institutions (HEI's). In addition, the article analyzes the state of gender balance among PhD students of higher education, and determines the index of gender balance for some higher education institutions of Odesa. At the moment of writing this article, there is a greater number of men in managerial positions among technical specialties, and vice versa, in humanitarian specialties, a greater number of managerial positions are held by women. In general, among the studied higher education institutions, the average indicator of gender parity is equal, although the gender parity index is significantly lower than one in technical departments. It is important to note that when ensuring such gender parity, other qualities of a person should also be taken into account, first of all, his competence and ability to fulfill the requirements imposed on him by these duties. That is why the author of the article proposes to ensure this gender parity precisely by popularizing traditionally "male" specialties among women, and vice versa. Overcoming such gender stereotypes will allow building gender equality in the field of higher education. Based on the analyzed data, the implementation of gender equality with the use of "soft power" is proposed, and the case with the use of "hard power" is predicted. The author of the article believes that the policy of implementing gender equality among all participants in the educational process should be implemented as an aspect of the autonomy of higher education institutions. According to the author, this will be able to create a significant competitive advantage for the institution in the market of providing educational services. In addition, author emphasizes that the process of building a gender equality policy should be gradual, since this approach allows you to assess the performance of various measures and make adjustments to improve their implementation.

Key words: performance, performance of higher education institutions, social performance, performance management, gender balance.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Горбань Г.П.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри індустрії гостинності та сталого розвитку,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського*

Horban Halyna

V.I. Vernadsky Taurida National University

Мітал О.Г.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри індустрії гостинності та сталого розвитку,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського*

Mital Olena

V.I. Vernadsky Taurida National University

ЗНАЧЕННЯ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ В СИСТЕМІ ПОДОЛАННЯ СЕЗОННОСТІ

THE VALUE OF GASTRONOMIC TOURISM IN THE SYSTEM OVERCOMING SEASONALITY

Анотація. У статті визначено що сезонність є феноменом помірних географічних широт Європи, який має вплив на туристичний рух. Вплив цього природного явища поширюється на управління людськими ресурсами, рентабельність економіки туризму, а також на попит і пропозицію. Сезонність туристичного руху є величезною перешкодою при організації та ціноутворенні туристичної послуги, плануванні нових інвестицій і розробленні та реалізації стратегії розвитку регіону. Визначено, що найбільш результативним методом боротьби є диверсифікація туристичного продукту самого туристичного підприємства, тому запропоновано використовувати потенціал гастрономічного туризму в системі подолання сезонності, як форми креативної рекреації яка передбачає не просто пасивну участь споживачів, а їх активне залучення до самого процесу творення продукту, події, послуги. Гастрономічний туризм також можна вважати допоміжним інструментом у пізнанні культурної спадщини країн та регіонів світу.

Ключові слова: гастрономічний туризм, гастрономічний тур, регіон, туристична дестинація, сезонність.

Постановка проблеми. Національна кухня виступає невід'ємною частиною культурної спадщини кожної нації, оригінальним надбанням будь-якого етносу. Споживання національних страв і напоїв, сприяє налагодженню культурних контактів, взаєморозумінню і спілкуванню громадян різних регіонів і країн. Туристична

діяльність сприяє здійсненню «діалогу культур» завдяки гастрономічному туризму.

Гастрономічний туризм також є відмінним способом урізноманітнити вже застарілі види подорожей і залучити туристів в уже знайомі їм країни. «Даний вид туризму зменшує негативний вплив сезонності, – в яку б пору року турист не відвідував країну, його завжди зустрінуть і смачно нагодують. У таких подорожах гість дізнається історію і культуру країни яку відвідує шляхом споживання кулінарних страв, водночас інформації, цікавої туристу, надходить набагато більше, ніж від звичайного відпочинку» [18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав що питанням розвитку гастрономічного туризму і його впливу на результативність діяльності галузі в цілому і конкретної туристичної організації зокрема присвячені праці закордонних та вітчизняних науковців: Вульф Е., Холл К., Гілмор Д., Брокеж М., Бусигіна А., Маслова Е., Кукліна Г., Корнілова В., Красовський С., Омельницька В., Стешенко Д., Парфіненко А.

Корнілова В.В., Корнілова Н.В., досліджуючи сучасні тенденції розвитку гастрономічного туризму, звертають увагу на те, що він є допоміжним інструментом у пізнанні культурної спадщини країн та регіонів світу «оскільки страви національної кухні є одним із елементів, що відображають спосіб життя, світогляд, традиції етносів» [17].

Красовський С.О. аналізує гастрономічний туризм в контексті соціокультурного вектора розуміння сутності туристичної діяльності і наголошує на необхідності залучати інновації до задоволення потреб нової споживчої культури. «Гастрономічний туризм може стати одним із бажаних видів туризму, оскільки для того, щоб краще пізнати національну культуру регіону, необхідно випробувати його національну кухню» [18].

Засновник Міжнародної асоціації кулінарного туризму (The International Culinary Tourism Association) Ерік Вульф визначає «гастрономічний туризм – це пошук і насолода унікальною, незабутньою їжею і напоями як на іншому кінці Землі, так і на сусідній вулиці, адже, крім подорожей по своїй країні або всьому світі, ми також можемо стати гастрономічними туристами у своєму регіоні, місті чи навіть районі» [15].

Омельницька В.О. у своїй праці робить висновок, що «незважаючи на значний науковий і практичний інтерес немає узгодженого підходу до розуміння сутності поняття «гастрономічний туризм», а більшість досліджень мають фрагментарний характер» [22].

Стешенко Д., Парфіненко А. приділяють увагу місцевості в застосуванні класифікації до гастрономічного туризму і виокремлюють: сільський, ресторанний, освітній, подієвий. А саме «сільський – дегустацію місцевої кухні і продуктів, вироблених в цьому регіоні; ресторанний – відвідування найбільш відомих і популярних ресторанів, що вирізняються високою якістю, ексклюзивністю кухні, а також національною спрямованістю; освітній – навчання в спеціальних освітніх установах із кулінарною спеціалізацією; подієвий – відвідування місцевості в певний час із метою участі у громадських та культурних заходах із гастрономічною тематикою» [26].

Nesterchuk I., Matsuka V., Balabanyts A., Skarha O., Pivnova L., Kondratenko I. зазначають, що «основою гастрономічного туризму є автентичний продукт, ідентифікований за територіальними ознаками та здатний залучити туристів у регіон. Гастрономічний туризм базується на концепції пізнання та дослідження, їжі, смаку та насолоди гастрономічною культурою регіону чи країни» [8].

Alpay Tiril, Demet Kocatepe, Mehmet Sedat Ipar пропонують використовувати місцеву кухню як частину туристичного маркетингу та «організувати ярмарки, семінари, конкурси тощо з просування місцевих продуктів. Щоб забезпечити як розвиток туризму, так і збереження місцевої культури та смаків» [1].

Brokaj M. трактує поняття «гастрономічний туризм» як «новий досвід, який шукають туристи, а саме – гастрономічний відпочинок, тури із садівництва та гастрономії» [2, с. 249].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В багатьох працях автори систематизують не лише підходи до визначення поняття гастрономічного туризму, наводять класифікацію його різновидів та особливостей, а й звертають увагу на його історію, сучасні практики і тенденції розвитку. Однак, роль гастрономічного туризму в подоланні такого явища як сезонність і практична значимість проблеми організації гастрономічного туризму в кожному регіоні як важливого фактору ідентичності території все ще актуальна і має недостатній ступінь вивченості, що і обумовило мету цієї статті.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження сучасного стану гастрономічного туризму та можливостей використання його потенціалу в системі подолання сезонності оскільки гастрономічна складова культурної спадщини присутня в кожному регіоні як важливий фактор ідентичності території.

Виклад основного матеріалу. У помірних географічних широтах Європи, у тому числі і в Україні, сезонність туристичного руху є природним явищем, пов'язаним, головним чином, з плином погоди протягом року. Значна кількість дослідників стверджує, що сезонність є феноменом, характерним для більшості регіонів нашої країни. І це впливає на управління людськими ресурсами, рентабельність економіки туризму, а також на попит і пропозицію [16].

Сезонність – це щорічна циклічність в попиті. Функціонування туристичного ринку і пов'язаних з ним підприємств туристичної індустрії має виражений сезонний характер. Наслідки її носять суперечливий характер. Досить часто поява на ринку туристичного продукту обумовлює пік сезонних коливань і цін, особливо в літній період часу. Йому відповідає і сезонний підйом попиту. Однак в даний час багато туристичних фірм маю досить широкий асортимент пропозицій і маршрутів, які забезпечують їм попит практично протягом усього року. Таким чином, в значній мірі сезонність – це прояв дії ринкового механізму, розбалансованості попиту і пропозиції.

Туристичний попит, на відміну від пропозиції, зазнає значного впливу чинника сезонності. Сезонність по своїй суті не можливо ліквідувати, можливо тільки «пом'якшити» (стримати) її вплив на результати діяльності організації, застосовуючи певні заходи.

Сезонність туристичного руху є величезною перешкодою при організації та ціноутворенні туристичної послуги, плануванні нових інвестицій і розроблені та реалізації стратегії розвитку регіону [24].

Боротьба з сезонністю в рамках туристичних організацій є надзвичайно важливою, як для рентабельності самих підприємств, так і для оздоровлення галузі в цілому. Природно, що подолання (згладжування) сезонності є першочерговим завданням реорганізації туристичної діяльності.

Подолання сезонності виконує дві значущі цілі: екологічну та економічну. Екологічна мета полягає в тому, що часткове згладжування сезонних коливань чисельності туристів дозволить зменшити навантаження на природно-територіальний комплекс, водні ресурси, інфраструктуру тощо в період масового відпочинку. Економічна мета полягає, насамперед, у залученні додаткових коштів у сферу туристичної діяльності, підвищення економічної ефективності комплексу туристичних підприємств, згладжування проблеми зайнятості населення районів туристично-рекреаційної діяльності в міжсезоння.

Найбільш результативним методом є саме диверсифікація туристичного продукту самого туристичного підприємства. Внаслідок диверсифікації видів туризму, стимулювання розвитку екотуризму, конгресового, культурно-пізнавального й подієвого туризму, можуть істотно розширити рамки активного курортного сезону.

Також важливо щоб місцеві органи влади роль й самоврядування допомагали формуванню позитивного сприйняття території шляхом впровадження зваженої іміджевої політики.

Розв'язання зазначеної проблеми лежить у площині регулювання туристичного попиту й пропозиції. У світі проблема сезонності вирішується по-різному, але безперечним стабільним фактором є застосування гастротурів. Перевагою гастрономічного туризму в порівнянні з іншими підвидами пізнавального туризму є те, що тільки гастрономічний туризм охоплює крім зору і слуху також інші органи відчуття людини, зокрема смак та запах. Останнім часом спостерігається популяризація та зацікавленість населення кулінарією: телевізійні шоу, проведення майстер-класів для професіоналів та аматорів у ресторанах, а також дитячі кулінарні школи, що пропонують деякі заклади ресторанного господарства тощо. Основою гастрономічного туризму є продукт. Тому важливо визначити, які ресурси буде перетворено на туристичний продукт, що дасть змогу ідентифікувати цю терито-

рію. Продовольчий, дегустаційний, кулінарний, харчової, сирний, винний, пивний тощо – це все різновиди гастрономічного туризму.

Гастрономічний туризм – туризм, коли туристи та відвідувачі, які планують частково або повністю спробувати кухню певної місцевості або здійснити заходи, пов'язані з гастрономією, відвідують певні дестинації [11].

У 2003 році Еріком Вольфом була заснована Міжнародна асоціація кулінарного туризму (The International Culinary Tourism Association). Маніфест цієї організації відображає здатність людини пізнавати культуру країни через її національну кухню.

У 2006 році був створений Міжнародний інститут кулінарного туризму, який модерує освітні та навчальні компоненти програм Міжнародної асоціації гастрономічного туризму. Ще однією організацією, яка здійснює велику діяльність в даній сфері, є World Food Travel Association (WFTA) – некомерційна і неурядова організація (NGO), що займає сьогодні провідні позиції на ринку продовольчого туризму. Асоціація знаходиться в авангарді розвитку цього виду туризму, володіючи ультрасучасними ресурсами для просування їжі, пиття, подорожей, а також послуг гостинності. Також активно функціонують в ряді країн в області гастрономічного туризму національні організації [5].

Створення такої кількості всесвітніх та регіональних організацій свідчить про бурхливий розвиток цього напрямку в туристичній сфері, як з боку виробника туристичної послуги так і прояв великої зацікавленості з боку споживача.

Аналізуючи гастрономічний туризм, важливо визначити фактори, які впливають на його розвиток. На наш погляд, до основних факторів слід віднести: 1) соціально-економічні: – економічний стан населення та країни в цілому; – досконала законодавча, нормативно-правова база в галузі туристичної та готельно-ресторанної справи; – наявність ресурсної бази; – екологічний стан території; – стан розвитку АПК, харчової переробної промисловості; – національний склад, розвиток культури та народних традицій; – статевий склад; – віковий склад; – професійний склад; – розвиток інфраструктури (наявність транспортного сполучення, місць тимчасового розміщення, закладів харчування тощо); 2) політичні; 3) релігійні.

Гастрономічний туризм як креативна туристична практика має уречевлено-антропологічний характер, оскільки орієнтований на створення кулінарного продукту, ексклюзивних блюд, що опредмечують множинність куль-

турних смислів і модусів від буття конкретної особистості творця до автентичних кулінарних традицій етнічної, регіональної чи національної спільноти. У межах гастрономічних турів відомі майстри кулінарії влаштовують майстер-класи з приготування ексклюзивних страв під час проведення гастрономічних фестивалів, де особливою популярністю користаються володарі Мішленівських зірок [12].

Ці форми креативної рекреації передбачають не просто пасивну участь споживачів як спостерігачів, а їх активне залучення до самого процесу творення продукту, події, послуги. Гастрономічний туризм також можна вважати допоміжним інструментом у пізнанні культурної спадщини країн та регіонів світу, оскільки страви національної кухні є одним із елементів, що відображають спосіб життя, світогляд, традиції етносів. Українська народна кухня – це така ж культурна спадщина українського народу, як мова, література, мистецтво. Це – неоціненний здобуток, яким можна і варто пишатися, про який не слід забувати. Українська кухня створювалася упродовж багатьох віків, тому вона у певній мірі відбиває не лише історичний розвиток українського народу, але й його звичаї, традиції та культуру. Основним завданням у розробці гастрономічного туру є поєднання кулінарії та культурно-пізнавальної програми в одному турі [13].

Даний вид туризму популяризує кожну країну як перспективну та придатну для ведення туристичного бізнесу в ній, а також гастрономічний туризм дія як об'єднуючий елемент всіх країн світу та обміну культурними цінностями та досвідом. У сучасних умовах особливого значення набуває культурна ідентичність особистості, що, з одного боку, єднає особистості в суспільство на основі спільних культурних цінностей і виховує громадянську відповідальність, сприяє формуванню інституцій громадянського суспільства, які відстоюють права і свободи громадян, а з іншого, формують критичне мислення і емансипацію особистості від влади і держави. Культурна ідентичність є вартістю не матеріальною, а духовною, однак є матеріалізованою в культурній спадщині, у всьому культурному ландшафті Європи. Ми ж усі становимо частину цього ландшафту, не усвідомлюючи його вартості й факту, що це наша спільна культурна спадщина. Культурна спадщина формує і локальну ідентичність – від села, містечка й міста до цілого регіону, зберігає різноманіття як цінність і відрізняє нас від інших, викликаючи зацікавлення інших нами [20].

Таким чином, багато вчених досліджуючи види гастрономічного туризму фокусують увагу на можливостях підвищення привабливості дестинації, а також способів просування гастрономічних брендів дестинації.

Ринок гастрономічного туризму є одним з найбільш динамічних і зростаючих сегментів туристичного ринку. За оцінками, звіту, який складено на основі ринкових даних 2017–2021 рр. і який містить поглиблений аналіз рушійних сил, тенденцій і викликів – ринок кулінарного туризму зростає на 17,45%, а розмір ринку, за прогнозами, зростає на 126,28 мільярдів доларів США між 2022 і 2027 роками. Зростання ринку залежить від кількох факторів, включаючи зростання переваги кулінарного туризму, збільшення інтегративних кулінарних і культурних заходів, а також позитивний вплив цифрових медіа на кулінарний туризм [3].

Гастрономічний туризм має регіональну спрямованість. Дослідження підтверджують, що 93% подорожуючих мають довготривалі, приємні спогади які базуються на досвіді харчування та вживання напоїв під час відвідин ними туристичної дестинації. Відомі місцеві продукти харчування та напої, кулінарна історія й гостинність є основою «характеру» регіону, і це приваблює як відвідувачів, так і місцевих мешканців [4].

Висновки і пропозиції. Сучасний тренд розвитку туризму полягає в тому, що формується індустрія вражень. Пріоритетом для споживача стає не стільки товар та послуга, скільки отримані від них враження. В умовах швидкого насичення потреб, розвитку новітніх технологій ведення туристичного бізнесу створюються умови переорієнтації концепції туристичного споживання. Для споживача більш принциповим стає отримання більшої кількості позитивних емоцій, ніж цінові вигоди. Спостерігається значна переорієнтація споживача від отримання утилітарних товарів до отримання вражень і задоволення.

В цьому контексті гастрономічний туризм набирає значних переваг в організації туристичної пропозиції. Гастрономічний туризм має значний потенціал зменшення негативного впливу сезонності. Гастрономічний туризм охоплює крім зору і слуху також інші органи відчуття людини, зокрема смак та запах. І, не зважаючи на пору року, туриста завжди зустрінуть і смачно нагодують, бо гастрономічна складова туру тією чи іншою мірою є складовим елементом усіх турів. У такій подорожі гість також дізнається історію і культуру країни яку відвідує шляхом

споживання, (можливо і приготування) кулінарних страв. Отримує задоволення і нові враження від гастрофестивалів, ярмарок тощо.

Гастрономічний туризм має регіональну спрямованість, оскільки умови для його розвитку мають абсолютно всі країни, регіони й території, що робить його універсальною концепцією диверсифікації туристичного продукту.

Література:

- Alpay Tiril, Demet Kocatepe, Mehmet Sedat Ipar Gastronomy tourism potential of Sinop (Turkey) destination. *Ukrainian Journal of Food Science*. 2017. Volume 5. P. 143–153.
- Brokaj M. The Impact of the Gastronomic Offer in Choosing Tourism Destination: The Case of Albania. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies MCSER Publishing*. 2014. Vol. 3. No. 2. P. 249–258.
- Culinary Tourism Market Application, Product, and Geography – Forecast and Analysis 2023–2027. URL: <https://www.technavio.com/report/culinary-tourism-market-industry-analysis>
- Global Report on Food Tourism. World Tourism Organization (UNWTO). Madrid, Spain, 2012. P. 63.
- Greg Richards "Food and Travel Experience", Magazine UNWTO: Global Report on Food Tourism. 2012. P. 20–21.
- Hall C.M. Improving the Recipe for Culinary and Food Tourism? The Need for a New Menu. *Tourism Recreation Research*. 2020. Vol. 45(2). P. 284–287. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02508281.2019.1694243>
- Hall C.M. and Sharples L. «The consumption of experiences or the experience of consumption? An introduction to the tourism of taste». *Food tourism around the world*. 2003. P. 1–24.
- Nesterchuk I., Matsuka V., Balabanyts A., Skarha O., Pivnova L. and Kondratenko I. Tools and Development Drivers for the Gastronomic Tourism. *Econ. Aff.* 2022. № 67(04). P. 579–587. DOI: <https://doi.org/10.46852/0424-2513.4.2022.24>
- The official site of Global food tourism association. 2018. URL: <https://www.globalfoodtourism.com>
- The official site of World food travel association. 2018. URL: <http://www.worldfoodtravel.org>
- Басюк Д.І. Винний та гастрономічний туризм: глобальні тренди та локальні практики : монографія. Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2017. 318 с
- Божук Т.І., Прокопчук Л.А. Сучасний стан і перспективи розвитку винного туризму (на прикладі Закарпатської області). Туристична індустрія: сучасний стан і перспективи розвитку : Матеріали 6 Міжн. наук.-практ. конференції (м. Луганськ, 28-29 квітня 2011 р.). Том 2. С. 171–177.
- Вишневецька Г.Г. Потенціал кулінарних турів у контексті спеціалізованого туризму. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. Київ : Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2013. Вип. 31. С. 112–118.
- Всесвітня продовольча туристична організація. URL: <https://worldfoodtravel.org/>
- Вульф Э. Что такое гастрономический туризм. URL: <https://worldfoodtravel.org/ru/what-is-food-tourism-definition-food-tourism/>
- Кифор М.В. Аналіз сезонності та мінливості туристичних потоків на прикладі західних регіонів України. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 154–160. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-154-160>
- Корнілова В.В., Корнілова Н.В. Сучасні тенденції розвитку гастрономічного туризму. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6112>
- Красовський С.О. Гастрономічний туризм як актуальний тренд сучасної культури. *Питання культурології*. 2021. № (37). С. 169–180. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.37.2021.236018>
- Кукліна Т.С. Гастрономічний туризм на туристичному ринку України. URL: https://tourlib.net/statii_ukr/kuklina.htm
- Любовий Я.В. Туристська діяльність як чинник глобальної синергії культур. *Наукові записки КУТЕП : щорічник. Сер. Філософські науки*. Київ, 2008. Вип. 5. С. 25–47.
- Набрusco І.Ю. Сучасні гастрономічні практики як дзеркало українського суспільства: особливості та тенденції. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр.* Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2012. Вип. 18. С. 315–320.
- Омельницька В.О. Сутність та класифікація видів гастрономічного туризму. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 1(6). С. 15–20.
- Офіційний сайт Всесвітньої асоціації гастрономічного туризму. URL: <http://www.worldfoodtravel.org>
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>
- Колотуха О.В. Сезонність в туризмі. Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник). URL: <https://geohub.org.ua/node/2404> (дата звернення: 27.05.2023).
- Стещенко Д.О., Парфіненко А.Ю. Гастрономічний туризм як чинник розвитку туристичної сфери України. Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети : Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (9 листопада 2012 р.). Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна. С. 239–241.
- Яроміч С.А., Лахтіонова Т.М., Попель О.О. Інноваційні аспекти маркетингу вражень у сфері туристичних послуг. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/21_2018_ukr/36.pdf

References:

- Alpay Tiril, Demet Kocatepe, Mehmet Sedat Ipar (2017) Gastronomy tourism potential of Sinop (Turkey) destination. *Ukrainian Journal of Food Science*, vol. 5, pp. 143–153.
- Brokaj M. (2014) The Impact of the Gastronomic Offer in Choosing Tourism Destination: The Case of Albania. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies MCSER Publishing*, vol. 3, no. 2, pp. 249–258.
- Culinary Tourism Market Application, Product, and Geography – Forecast and Analysis 2023–2027. Available at: <https://www.technavio.com/report/culinary-tourism-market-industry-analysis>
- Global Report on Food Tourism (2012) World Tourism Organization (UNWTO). Madrid, Spain, p. 63.
- Greg Richards (2012) "Food and Travel Experience". Magazine UNWTO: Global Report on Food Tourism, pp. 20–21.
- Hall C.M. (2020) Improving the Recipe for Culinary and Food Tourism? The Need for a New Menu. *Tourism Recreation Research*, vol. 45(2), pp. 284–287. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02508281.2019.1694243>
- Hall C.M. and Sharples L. (2003) «The consumption of experiences or the experience of consumption? An introduction to the tourism of taste». *Food tourism around the world*, pp. 1–24.
- Nesterchuk I., Matsuka V., Balabanyts A., Skarha O., Pivnova L. and Kondratenko I. (2022) Tools and Development Drivers for the Gastronomic Tourism. *Econ. Aff.*, no. 67(04), pp. 579–587. DOI: <https://doi.org/10.46852/0424-2513.4.2022.24>

9. The official site of Global food tourism association (2018). Available at: <https://www.globalfoodtourism.com>
10. The official site of World food travel association (2018). Available at: <http://www.worldfoodtravel.org>
11. Basiuk D.I. (2017) Vynnyi ta hastronomichniy turizm: hlobalni trendy ta lokalni praktyky: monohrafiia. Vinnytsia: PP "TD «Edelveis i K", 318 p.
12. Bozhuk T.I., Prokopchuk L.A. (April 28-29, 2011) Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku vynnogo turyzmu (na prykladi Zakarpatskoi oblasti). Turystychna industriia: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku. Materialy 6 Mizhn. nauk.-prakt. Konferentsii. Luhansk, tom 2, pp. 171–177.
13. Vyshnevska H.H. (2013) Potentsial kulinarnykh turiv u konteksti spetsializovanoho turyzmu. *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury*. Kyiv: Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, vol. 31, pp. 112–118.
14. Vsesvitnia prodovolcha turystychna orhanizatsiia. Available at: <https://worldfoodtravel.org/>
15. Vulf E. Chto takoe hastronomycheskyi turizm. Available at: <https://worldfoodtravel.org/ru/what-is-food-tourism-definition-food-tourism/>
16. Kyfor M.V. (2020) Analiz sezonnosti ta minlyvosti turystychnykh potokiv na prykladi zakhidnykh rehioniv Ukrainy. *Biznes Inform*, no. 5, pp. 154–160. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-154-160>
17. Kornilova V.V., Kornilova N.V. (2018) Suchasni tendentsii rozvytu hastronomichnoho turyzmu. *Efektivna ekonomika*, no. 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6112>
18. Krasovskiy S.O. (2021) Hastronomichniy turizm yak aktualnyi trend suchasnoi kultury. *Pytannia kulturolohii*, no. (37), pp. 169–180. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.37.2021.236018>
19. Kuklina T.S. Hastronomichniy turizm na turystychnomu rynku Ukrainy. Available at: https://tourlib.net/statti_ukr/kuklina.htm
20. Liubyvyi Ya.V. (2008) Turystska diialnist yak chynnyk hlobalnoi synerhii kultur. *Naukovi zapysky KUTEF: shchorichnyk. Ser. Filosofski nauky*. Kyiv, vol. 5, pp. 25–47.
21. Nabrusko I.Iu. (2012) Suchasni hastronomichni praktyky yak dzerkalo ukrainskoho suspilstva: osoblyvosti ta tendentsii. *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiolohichnoho analizu suchasnoho suspilstva: zb. nauk. pr. Khark. nats. un-t im. V.N. Karazina*. Kharkiv, vol. 18, pp. 315–320.
22. Omelnytska V.O. (2018) Sutnist ta klasyfikatsiia vydiv hastronomichnoho turyzmu. *Pryazovskyi ekonomichniy visnyk*, no. 1(6), pp. 15–20.
23. Ofitsiinyi sait Vsesvitnoi asotsiatsii hastronomichnoho turyzmu. Available at: <http://www.worldfoodtravel.org>
24. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku" vid 16.03.(2017) r. No. 168-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-r>
25. Kolotukha O.V. Sezonnist v turyzmi. Cportyvnyi turizm ta aktyvna rekreatsiia: heohrafiia, systematyzatsiia, praktyka (slovyk-dovidnyk). Available at: <https://geohub.org.ua/node/2404> (accessed 27 May 2023).
26. Steshenko D.O., (November 9, 2012) Parfenenko A.Iu. Hastronomichniy turizm yak chynnyk rozvytku turystychnoi sfery Ukrainy. Turystychni biznes: svitovi tendentsii ta natsionalni priorytety: Materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina, pp. 239–241.
27. Iaromich S.A., Lakhtionova T.M., Popel O.O. Innovatsiini aspekty marketynhu vrazhen u sferi turystychnykh posluh. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/21_2018_ukr/36.pdf

Summary. The article defines that seasonality is a phenomenon of moderate geographical latitudes of Europe. Seasonality has a great influence on tourist traffic. The impact of this natural phenomenon extends to human resource management, the profitability of the tourism economy, and supply and demand. The seasonality of tourist traffic is a huge obstacle in organizing and pricing tourist services, planning new investments, and developing and implementing regional development strategies. Tourist demand, in contrast to supply, is significantly influenced by the seasonality factor. It was determined that the most effective method of struggle is the diversification of the tourist product. It is proposed to use the potential of gastronomic tourism in the system of overcoming seasonality for a tourist enterprise. Because gastronomic tourism is a form of creative recreation that involves not only the passive participation of consumers, but also their active involvement in the very process of creating a product, event, or service. Overcoming seasonality serves two important purposes: ecological and economic. Studies of the types of gastronomic tourism indicate the possibility of increasing the attractiveness of the destination, as well as the formation of methods of promotion of the destination's gastronomic brands. The gastronomic tourism market is one of the most dynamic and growing segments of the tourism market. The priority for the consumer is not so much the product and service as the impressions received from them. In conditions of rapid saturation of needs, development of the latest technologies of conducting tourist business, conditions are created for the reorientation of the concept of tourist consumption. For the consumer, it is more important to receive more positive emotions than price benefits. There is a significant reorientation of the consumer from obtaining utilitarian goods to receiving impressions and satisfaction. In this context, gastronomic tourism is gaining significant advantages in the organization of the tourist offer. Gastronomic tourism can also be considered an auxiliary tool in learning about the cultural heritage of countries and regions of the world.

Key words: gastronomic tourism, gastronomic tour, region, tourist destination, seasonality.

Кудінов О.М.*аспірант кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3196-2520>**Kudinov Oleksandr***National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"*

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF BUDGET DECENTRALIZATION OF THE TERRITORIAL COMMUNITIES OF POLTAVIA REGION

Анотація. В умовах активної Євроінтеграції Україні необхідно провести низьку реформ, щоб відповідати європейським стандартам. Низьку реформ Україна почала активно реалізовувати у 2015 році. Одна із суттєвих реформ що змінила адміністративний розподіл країни стала реформа децентралізацій, яка уособлює в собі утворення нових територіальних об'єднань – об'єднаних територіальних громад. Базовою формою реформи децентралізацій є бюджетна (фінансова) децентралізація мета якої полягає в утворенні самостійних, незалежних територіальних громад враховуючі її природні, трудові ресурси, географічне положення, соціальний статус, потреби та внутрішні можливості. У нанковій статті розглянуто питання ефективності використання бюджетних коштів на прикладі територіальних громад Полтавської області. Для оцінки ефективності було застосовано п'ять критеріїв економічної оцінки використання бюджетних коштів. За результатами розрахунків було виявлено, що реформа є дієвою оскільки більшість показників мають тенденцію до покращення однак частка громад, що досягають всі п'ять критеріїв до еталонного рівня є досить малою. Однак громади на сьогоднішній день не використали повністю свій потенціал та розлюбляють стратегії сталого розвитку на майбутні роки. Тому за умови подолання зовнішніх загроз, можна спостерігати покращення показників ефективності бюджетної децентралізацій.

Ключові слова: ефективність, бюджетна децентралізація, територіальна громада, критерії, бюджет.

Постановка проблеми. Глобалізаційний розвиток економіки активно еволюціонує в умовах розширених світових економічних відносин. Світ шукає загальну економічну модель, яка матиме елементи світової рівноваги та задо-

вольнятиме всі країни світу. У XIX столітті створено низьку союзів держав, котрі створюють суспільні цінності та мають намір утворення однотипної адміністративно-управлінської моделі. Потужним союзом європейського континенту є Європейський союз котрий впровадив внутрішню фінансову систему для всіх країн її учасників, єдину адміністративну-управлінську систему та спільні європейські цінності. Попре те кожна країна по своєму унікальна і має свої стратегічні бачення розвитку, які не співпадають з баченням інших країн. З однієї сторони нібито це є загрозою суспільного союзного розвитку, але іншою стороною різне бачення глобальної економічної системи може слугувати, як інструмент економічної еволюції. Однак Європейський союз має чіткі вимоги до країн, що прагнуть бути його союзником. Відповідно перед Україною, в умовах активної Євроінтеграції, були поставлені завдання, які необхідно виконати, щоб стати повноправним членом Європейського союзу. Так, у 2015 році в Україні було затверджену низьку реформ, що продовжують свою дію і на сьогодні. У процесі Євроінтеграції Україні необхідно було подолати низьку зовнішніх та внутрішніх викликів [1].

Однією із найбільш вагомих реформ в Україні є процес децентралізації в результаті реалізації якої було утворено нові територіальні об'єднання – об'єднанні територіальні громади. За основу реалізації реформи Україна перейняла досвід сусідньої Польщі оскільки країни мають схожість у адміністративному розподілі. Але сам процес децентралізації в Україні реалізується інакше ніж як це відбувалося в Польщі, оскільки країни мають різні умови розвитку. Основними відмінностями між Україною та Польщею, в

контексті реформи децентралізації, є те, що в Україні одночасно проводяться реформи зміни у адміністративно-територіальній системі та у системі органів місцевого самоврядування, а у Польщі зазначені реформи правились окремо, поетапно. Другою вагомою відмінністю є принцип розподілу новоутворених територіальних одиниць: Якщо в Україні діє принцип добровільності, то в сусідній Польщі – примусовий територіальний розподіл. Звичайно існують і інші внутрішньополітичні та соціальні відмінності, що однозначно вплинули на процес децентралізації в Україні [2].

Однією із форм децентралізацій є бюджетна децентралізація, яка несе за собою сенс делегування повноважень місцевим органам самоврядування з метою саморегулювання у питанні наповнення та розпорядження фінансовими ресурсами [3]. Фінансова (бюджетна) децентралізація має мету утворити самостійні, фінансово незалежні територіальні одиниці, які при вдалій стратегії розвитку мають стати економічно-потужними територіальними угрупованнями. Після 8 років реалізації реформи децентралізації та стратегії сталого розвитку існує потреба в моніторингу та аналізі реформи. Адже, якщо реформа неефективна необхідно вносити зміни виявивши слабкі сторони та ризики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання формування та реалізації виконання місцевих бюджетів в Україні активно вивчається науковцями і залишається актуальною на сьогодні. Вітчизняними науковцями Демчук Н., Плахотник В., Сокирко О., Качула С. проаналізовано вплив фінансової децентралізації на стан виконання місцевих бюджетів [4–5], а проблематику реалізації реформи розглянуто науковцями Сернецький В., Фаріон-Мельник А. [6].

Організаційно-фінансові механізми розвитку бюджетної децентралізації України розглянуто науковцями Косова Т., Воронкова О., Ключка О., Костинець Ю., Теремецький В., Соляник К., Закоморна К., Попрощаєва О. Яковчук Я. [8–9], на основі зарубіжного досвіду науковцями Vasylytsiv T., Biletska I., Mulska O. [7]. Питання фінансової децентралізації на основі європейських тенденцій досліджено у науковій статті вченими Толкмітт Ф., Волохова І., Ігнатенко Р. [10].

Іноземними та вітчизняними Fabus M., Dubrovina N., Guryanova L., Chernova N., Zyma O., Slavinskaite N., Lapinskiene G., Hlawiczka R., Vasa L., Malicka L., Alexandru D., Guziejewska B., Digdowiseiso K., Murshed S., Bergh S. [11–15] у своїх наукових працях було розглянуто особли-

вості утворення фінансової децентралізації та ефективність її використання у країнах Європи та світу. А отже тема фінансової децентралізації не втрачає своєї актуальності і розглядається низькою науковців в Україні та по всьому світу.

Мета статті. В умовах активної трансформації економіки України існує необхідність постійного моніторингу та аналізу фінансово-економічних показників. При утворенні нових територіальних одиниць показниками ефективності їх діяльності в умовах бюджетної децентралізації можуть виступати критерії ефективності використання бюджетних коштів. Метою статті є дослідження ефективності бюджетної децентралізації на прикладі територіальних громад Полтавської області. Визначити успішні та неуспішні громади у плані реалізації економічної діяльності та зазначити шляхи покращення їх економічного становища.

Виклад основного матеріалу. З початком реформи децентралізації в Україні почались активно змінювались пріоритети розвитку економіки. На сьогоднішній день в умовах Євроінтеграції пріоритетною економічною течією виступає енвайронментальна економіка основою якої є гармонійний економічний розвиток країни та покращенням екологічної ситуації. Саме тому територіальними громадам необхідно змінювати пріоритети використання коштів місцевих бюджетів. При чому необхідно досягти високого рівня ефективності використання бюджетних коштів, адже метою децентралізації є створення самостійних, фінансово незалежних територіальних одиниць, враховуючі природний, ресурсний, трудовий потенціал, географічне положення, потреби суспільства та територіальні можливості [17].

Для ефективного використання фінансових ресурсів територіальні громади мали пройти процедуру в 5 етапів:

- складання та прогнозування місцевого бюджету;
- створення проекту бюджету територіальної громади;
- розгляд та затвердження бюджету територіальної громади;
- виконання та коригування бюджету;
- звітування та ухвалення подальших рішень [16].

На сьогоднішній день територіальні громади вже пройшли всі етапи та аналізують результати для подальшого розвитку. Постає питання наскільки ефективно громади використовують власний бюджет. Для аналізу ефективності бюджетної децентралізації використовуємо 5 критеріїв відображенні на рисунку 1.

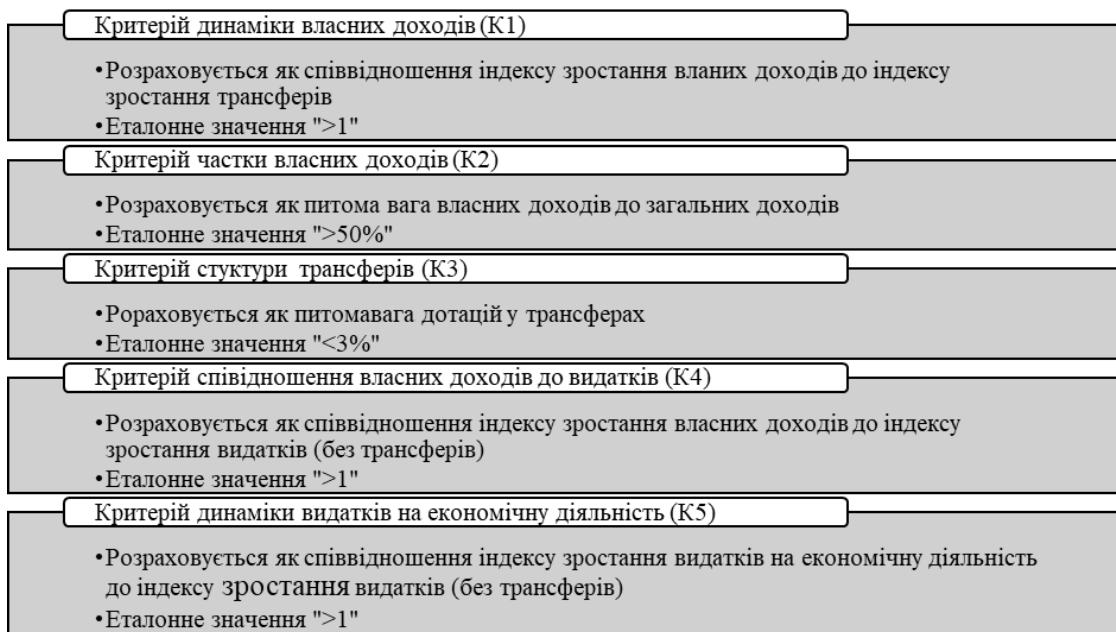

Рис. 1. Критерії ефективності бюджетної децентралізації

Джерело: розроблено автором

За об’єкт дослідження візьмемо територіальні громади Полтавської області. На першому етапі наукового дослідження потрібно зібрати статистичну інформацію джерелом якої може виступати статистичний збірник міністерства фінансів [18] та офіційний державний вебпортал Open budget [19], де відображено інформацію виконання бюджетів за останні роки. Вже на цьому етапі було видно, що в 2021 році економічні показники територіальних громад значно зросли. Це відбулось через те, що вступив в дію четвертий етап процедури форму-

вання бюджетів громад «виконання та коригування бюджету».

Другим кроком по кожній громаді розраховуємо критерії ефективності децентралізації. Результати розрахунків наведені в таблиці 1 та таблиці 2.

Відповідно за результатами розрахунків із 60 територіальних громад Полтавської області тільки 5 досягли всі критерії ефективності використання бюджетних коштів. При чому Вилкосорочинська територіальна громада на 90% наповнює власний бюджет самостійно і тільки

Таблиця 1

Громади, що досягли еталонного значення за п’ятьма критеріями ефективності бюджетної децентралізації у 2022 році

Громади/Критерії	К1	К2	К3	К4	К5
Великосорочинська територіальна громада	2,195	90,82%	1,30%	1,461	1,072
Кременчуцька територіальна громада	1,984	85,21%	0,48%	1,121	3,421
Нехворощанська територіальна громада	2,750	83,81%	1,59%	1,645	9,179
Новоселівська територіальна громада	2,472	86,74%	1,14%	1,325	1,276

Джерело: узагальнено авторами на основі [18–19]

Таблиця 2

Громади, що досягли тільки одне еталонне значення за п’ятьма критеріями ефективності бюджетної децентралізації у 2022 році

Громади/Критерії	К1	К2	К3	К4	К5
Кам'янопотоківська територіальна громада	0,927	38,98%	42,82%	1,066	0,819
Заводська територіальна громада	0,933	67,43%	32,06%	0,785	0,003
Мартинівська територіальна громада	0,841	86,19%	12,04%	0,043	0,053
Ромоданівська територіальна громада	0,662	59,03%	38,52%	0,772	0,223

Джерело: узагальнено авторами на основі [18–19]

на 1,3% залежна від дотацій. У 2022 році Виликосорочинська територіальна громада має найкращі показники ефективності. П'ять територіальних громад мають найнижчі результати, а отже їх адміністраціям необхідно переглянути стратегію управління, та шляхом удосконалення привабливості громад покращувати результати. Методи удосконалення привабливості виступати: покращення підприємницької діяльності, збільшення робочих місць, створення власного бренду, створення зон відпочинку, зростання туризму.

Наступним кроком проаналізовано громади що погіршують загальнонаціональні показники та ті, що їх покращують. За результатами розрахунків виявлено, що 4 громади покращують загальнонаціональні показники за всіма критеріями і 14 громад погіршують майже за всіма критеріями. Наступним кроком можна виявити наскільки виконувались критерії з 2019 по 2022 роки, результати відображенні в таблиці 3. За основу візьмемо громади Полтавської області що мають відкриту статистичну інформацію за період 2019 по 2022 роки (25 територіальних громад).

Очевидно, що з кожним роком ситуація покращується і територіальні громади таки набувають певної фінансової незалежності. За критерієм 3 можна зрозуміти, що рівень дотацій скорочується, цьому може слугувати вдала політика, що зумовила видаткам на економічну діяльність у 2021 році.

Таблиця 3

Досягнення критеріїв ефективності використання бюджетних коштів за 2019–2022 роки

Рік/ Критерій	K1	K2	K3	K4	K5	Разом
2019	22	24	0	6	4	56
2020	15	24	0	16	4	59
2021	11	25	8	8	10	62
2022	23	25	14	22	2	86

Джерело: узагальнено авторами на основі [18–19]

Однак існують громади, що в питанні економічної незалежності вимагають значного покращення. Очевидно, що 5 із 60 громад, що відповідають нормам ефективності не є позитивним результатом для України. Але враховуючі щорічні покращення можна стверджувати, що при вдалій економічній політики та при умові подолання внутрішніх ризиків та загроз Україна може в найближчому майбутньому покращити свої результати.

Висновки та пропозиції. Бюджетна децентралізація, як одна із форм реформи децентра-

лізації в Україні, активно реалізується в середній країні. Не дивлячи на військову агресію проти України, сама країна продовжує розвиватися, хоча могла б мати значно кращі економічні результати. За результатами наукового дослідження виявлено, що в 2021 році активно почали діяти бюджети територіальних громад про, що свідчить суттєві зміни в статтях доходів та видатків бюджету громад. Досліджуючи ефективність бюджетної децентралізації на прикладі територіальних громад Полтавської області можна спостерігати очевидні зміни у аспекті їх бюджетоутворення. Досліджено, що громади кожного року підвищують наповнення бюджету коштами від власних доходів, рівень дотацій скорочується. Однак критерій рівня дотацій ще досі залишається на високому рівні. Із 60 досліджуваних громад тільки 20% мають негативні показники розвитку, 40% мають середні показники ефективності, інші 40% – високі. Для покращення результатів громадам необхідно модернізувати свою адміністративно-управлінську діяльність, розробити ефективну стратегію розвитку, реалізувати її та досягти необхідних критеріїв ефективності використання бюджетних коштів.

Поточне наукове дослідження вимагає подальшого розвитку, оскільки громади є «молодими» і необхідно постійно аналізувати результати їх економічної діяльності задля своєчасного виявлення проблемних моментів, усунення їх та подальшого розвитку економічної привабливості територіальних громади України.

Література:

1. Дудкевич В.І. Процес інтеграції України до Європейського Союзу в контексті суперечностей внутрішньо європейського розвитку. *Політичне життя*. 2021. № 1. С. 119–124. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2021.1.15>
2. Гудзь Л.В. Польська та українська моделі децентралізації: порівняльний аналіз. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. № 29. С. 91–96. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-11>
3. Вольська О.М., Ковпанець Є. Удосконалення фінансової децентралізації місцевого самоврядування. *Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка*. 2020. № 4. С. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.4.4>
4. Катан Л.І., Качула С.В., Демчук Н.І., Павлова Д.К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.3.3>
5. Сокирко О.С., Плахотнюк В.В. Аналіз стану доходів місцевих бюджетів при реалізації реформи бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 304–311. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-304-311>
6. Фаріон-Мельник А.І., Сернецький В.М. Проблема зв'язку між рівнем децентралізації бюджетних коштів та зростання регіональної економіки. *Галицький економічний вісник. Серія: «Економіка»*. 2020. Т. 63. № 2. С. 96–108.

7. Vasylytsiv T., Biletska I., Mulska O. Organizational and financial instruments of decentralization and development of united territorial communities in Ukraine: Poland's experience. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43. No. 2. P. 276–287. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.24>
8. Косова Т., Воронкова О., Ключка О., Костинець Ю. Фінансовий контроль у системі бюджетної безпеки держави і регіонів в умовах децентралізації в Україні. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. Vol. 36. No. 1. P. 140–148. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v1i36.227684>
9. Теремецький В., Соляник К., Закоморна К., Попрошаєва О., Яковчук Я. Фіскальна децентралізація в Україні: пошуки нових підходів до розвитку місцевого самоврядування. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2021. Vol. 37. No. 2. P. 180–189. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i37.229957>
10. Толкміт Ф., Волохова І., Ігнатенко, Р. Фінансова децентралізація в Україні в контексті європейських тенденцій. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2022. Vol. 4. No. 45. P. 36–47. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.45.2022.3839>
11. Fabus M., Dubrovina N., Guryanova L., Chernova N., Zyma O. Strengthening financial decentralization: Driver or risk factor for sustainable socio-economic development of territories? *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2019. Vol. 7. No. 2. P. 875–890. DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.2\(6\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.2(6))
12. Slavinskaite N., Lapinskiene G., Hlawiczka R., Vasa, L. Financial Innovation Management: Impact of Fiscal Decentralization on Economic Growth of the Baltic Countries. *Marketing and Management of Innovations*. 2022. Vol. 1. No. 1. P. 257–271. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2022.1-19>
13. Malicka L. Formal Dimension of Fiscal Decentralization in the Context of Vertical Fiscal Imbalance and Financial Autonomy of Municipalities in Slovakia. *Politická ekonomie*. 2019. Vol. 67. No. 3. P. 273–290. DOI: <https://doi.org/10.18267/j.polek.1240>
14. Alexandru D.G., Guziejewska B. Administrative Capacity as a Constraint to Fiscal Decentralization. The Case of Romania and Poland. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2020. Vol. 23. No. 1. P. 127–143. DOI: <https://doi.org/10.18778/1508-2008.23.08>
15. Digidowiseiso K., Murshed S.M., Bergh S.I. How Effective Is Fiscal Decentralization for Inequality Reduction in Developing Countries?. *Sustainability*. 2022. Vol. 14. No. 1. P. 505. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14010505>
16. Бюджетний кодекс України : Закон України : станом на 8 липня 2010 р. № 2456-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. Київ : Парлам. вид-во, 2010. № 50-51. 572 с.
17. Ільч Л.М., Яковенко І.В., Акіліна О.В. Модернізація системи управління соціальною сферою в умовах децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.9.2>
18. Бюджет України – 2021. Статистичний збірник. Київ : Міністерство фінансів України, 2022. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf
19. Open Budget. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 27.05.2023).
20. Vasylytsiv T., Biletska I., Mulska O. Organizational and financial instruments of decentralization and development of united territorial communities in Ukraine: Poland's experience. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43, no. 2, pp. 276–287. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.24>
21. Gudž L.V. (2020) Polska ta ukraińska modeli detsentralizatsii: porivnialnyi analiz [Polish and ukrainian models of decentralization: comparative analysis]. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series "Law"*, vol. 29, pp. 91–96. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-11>
22. Volska O.M., Kovpanets E. Udoshkonalennia finansovoi detsentralizatsii mistsevoho samovriaduvannia [Improvement of financial decentralization of local government]. *Taurida Scientific Herald. Series: Economic*, vol. 4, pp. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.4.4>
23. Katan L., Kachula S., Demchuk N. and Pavlova D. (2020) Formuvannia mistsevykh biudzhativ v umovakh reformuvannia suspilnykh finansiv Ukrainy [Local budgets formation in the conditions of reforming public finance of Ukraine]. *Agrosvit*, vol. 3, pp. 3–12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.3.3>
24. Sokyрко O.S., Plahotniuk V.V. (2019) Analiz stanu dokhodiv mistsevykh biudzhativ pry realizatsii reformy biudzhetnoi detsentralizatsii [Analyzing the Local Budget Revenues in the Implementation of the Reform of Budget Decentralization]. *Business Inform*, vol. 7, pp. 304–311. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-304-311>
25. Farion-Melnyk A., Sernetskyi V. (2020). Problema zviazku mizh rivnem detsentralizatsii biudzhetykh koshtiv ta zrostanniam rehionalnoi ekonomiky [The problem of relationship between budget funds decentralization level and regional economy growth] *Galician economic journal*, vol. 63, no. 2, pp. 96–108. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2020.02.096
26. Vasylytsiv T., Biletska I., Mulska O. (2021) Organizational and financial instruments of decentralization and development of united territorial communities in Ukraine: Poland's experience. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43, no. 2, pp. 276–287. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.24>
27. Kosova T., Voronkova O., Kliuchka O., Kostynets I. (2021) Finansovyi kontrol u systemi biudzhetnoi bezpeky derzhavy i rehioniv v umovakh detsentralizatsii v Ukraini [Financial control in the system of budgetary security of the state and regions under decentralization conditions in Ukraine]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 36, no. 1, pp. 140–148. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v1i36.227684>
28. Teremetskyi V., Solyannik K., Zakomorna K., Poproshaieva O., & Yakovchuk Y. (2021) Fiskalna detsentralizatsiia v Ukraini: poshuky novykh pidkhodiv do rozvytku mistsevoho samovriaduvannia [Fiscal decentralization of Ukraine: search for new approaches for the development of local self-government]. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, vol. 37, no. 2, pp. 180–189. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i37.229957>
29. Tolkmitt V., Volokhova I., Ignatenko R. (2022) Finansova detsentralizatsiia v Ukraini v konteksti yevropeiskyykh tendentsii [Financial decentralization in Ukraine in the context of european trends]. *Financial and credit activity problems of theory and practice*, vol. 4, no. 45, pp. 36–47. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.45.2022.3839>
30. Fabus M., Dubrovina N., Guryanova L., Chernova N., Zyma O. (2019) Strengthening financial decentralization: Driver or risk factor for sustainable socio-economic development of territories? *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 7, no. 2, pp. 875–890, DOI: [https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.2\(6\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2019.7.2(6))
31. Slavinskaite N., Lapinskiene G., Hlawiczka R., Vasa, L. (2022) Financial Innovation Management: Impact of Fiscal Decentralization on Economic Growth of the Baltic Countries. *Marketing and Management of Innovations*, vol. 1, no. 1, pp. 257–271. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2022.1-19>

References:

1. Dudkevych V.I. (2021) Protses intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu v konteksti superechnosti vnurishno yevropeiskoho rozvytku [The Process of Ukraine's Integration into the European Union in the Context of the Contradictions of Inter-

13. Malicka L. (2019) Formal Dimension of Fiscal Decentralization in the Context of Vertical Fiscal Imbalance and Financial Autonomy of Municipalities in Slovakia. *Politicka ekonomie*, vol. 67, no. 3, pp. 273–290. DOI: <https://doi.org/10.18267/j.polek.1240>
14. Alexandru D.G., Guziejewska B. (2020) Administrative Capacity as a Constraint to Fiscal Decentralization. The Case of Romania and Poland. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, vol. 23, no. 1, pp. 127–143. DOI: <https://doi.org/10.18778/1508-2008.23.08>
15. Digidowiseiso K., Murshed S.M., Bergh S.I. (2022) How Effective Is Fiscal Decentralization for Inequality Reduction in Developing Countries? *Sustainability*, vol. 14, no. 1, p. 505. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14010505>
16. Biudzhetni kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy: stanom na 8 lypnia 2010. No. 2456-VI [Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine: as of July 8, 2010, No. 2456-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 2010. No. 50-51. 572 p. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed April 01, 2023).
17. Ilich L., Yakovenko I. and Akilina O. (2021) Modernizatsiia systemy upravlinnia sotsialnoiu sferoiu v umovakh detsentralizatsii [Modernization of the social sphere management system in the conditions of decentralization]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, no. 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2021.9.2>
18. Biudzhety Ukrainy – 2021. Statystychnyi zbirnyk (2022). Kyiv: Ministerstvo finansiv Ukrainy. Available at: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf
19. Open Budget – State web portal of the budget for citizens. Available at: <https://openbudget.gov.ua/> (accessed 27 April 2023).

Summary. In the conditions of active European integration, Ukraine needs to carry out a number of reforms in order to meet European standards. In 2015, Ukraine began to actively implement a number of reforms. One of the significant reforms that changed the administrative division of the country was the decentralization reform, which embodies the formation of new territorial associations – united territorial communities. One of the forms of decentralization reform is budgetary (financial) decentralization. The goal of financial decentralization is the formation of independent, independent territorial communities taking into account their natural and labor resources, geographical location, social status, needs and internal capabilities. The article examines the issue of the effectiveness of the use of budget funds on the example of territorial communities of the Poltava region. Five criteria of economic assessment of the use of budget funds were applied to assess the efficiency. According to the results of the calculations, it was found that the reform is effective because most of the indicators have a tendency to improve, however, the share of communities that reach all five criteria to the reference level is quite small. However, the communities to date have not fully used their potential and are currently falling out of favor with sustainable development strategies for the future, therefore, in the coming years, provided that external threats are overcome, it is possible to observe an improvement in the effectiveness of budget decentralization that achieve all five criteria to the reference level is quite small. However, the communities to date have not fully used their potential and are currently falling out of favor with sustainable development strategies for the future, therefore, in the coming years, provided that external threats are overcome, it is possible to observe an improvement in the effectiveness of budget decentralization that achieve all five criteria to the reference level is quite small. However, the communities to date have not fully used their potential and are currently falling out of favor with sustainable development strategies for the future, therefore, in the coming years, provided that external threats are overcome, it is possible to observe an improvement in the effectiveness of budget decentralization. Today, it is possible to observe significant changes in the share of budget implementation by territorial communities of Poltava region. The level of own income is increasing, the level of subsidies is gradually decreasing, albeit at a small pace. However, indicators of expenditures on economic activity remain quite low. Based on the results of the calculations, it was found that out of 60 studied communities, 20% have negative indicators of efficiency, 40% have average indicators, and the other 40% have high indicators. And therefore, there is a low number of communities whose indicators remain at a low level, so they need to modernize the management system in order to catch up with the average national indicators. The current scientific research requires further development, since the communities are young and it is necessary to constantly analyze the results of their economic activity in order to timely identify problematic points, eliminate them and further develop economically attractive territorial communities of Ukraine.

Key words: efficiency, budget decentralization, territorial community, criteria, budget.

**ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Росохата А.С.

старший викладач кафедри маркетингу,

Сумський державний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6944-1515>

Rosokhata Anna

Sumy State University

Матвеева Ю.А.

старший викладач кафедри управління імені Олега Балацького,

Сумський державний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3082-5551>

Matvieieva Yuliia

Sumy State University

Сідельник І.О.

студент,

Сумський державний університет

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-1716-1246>

Sidelnyk Ivan

Sumy State University

РЕСАЙКЛІНГ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ¹

RECYCLING: EUROPEAN EXPERIENCE AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Анотація. Ресайклінг – ефективний метод в боротьбі з відходами та їх вторинною переробкою, що є вигідний з точки зору економічної та екологічної складових. Статистичні дані про високий рівень переробки відходів в провідних країнах підтверджує вже стабільну актуальність та популярність даного напрямку впродовж тривалого часу. У статті проаналізовані основні види сортованих відходів, що можуть виступати сировиною для вторинної переробки, а також на основі даних дослідження Єльського Університету виокремлено країни Європи, які на сьогоднішній день є лідерами у вторинній переробці. В роботі виокремлено найважливіші складові успішного впровадження ресайклінгу в Швейцарії та розроблено рекомендації для перенесення досвіду на наявну ситуацію в Україні з метою вирішення проблем з сировиною та підвищення відповідальності за відходи. Дані рекомендації сфокусовані не лише на аспектах покращення в цілому системи управління відходами, а й на засадах клієнтоорієнтованого маркетингу, де відходи виступають сировиною для бізнесів, що займаються підпри-

ємницькою діяльністю у галузі вторинної переробки. Дані, отримані в роботі можуть бути корисні як для науковців, так і для тих, хто працює у сферах, пов'язаних з вторинною переробкою, сміттевим менеджментом чи менеджментом відходів, розвитком громад чи корисних для них підприємств.

Ключові слова: вторинна переробка, ресайклінг, сортування сміття, вивіз сміття, система управління відходами.

Постановка проблеми. В даній роботі хочемо підняти тему переробки відходів, яка є актуальним рішенням багатьох проблем із забрудненням навколишнього середовища та можливістю для більш ефективного використання ресурсів. Дана тема на слуху не один рік, та вже реалізується в багатьох країнах. Європейські – не виключення, адже за статистичними даними, в середньому країни Європи переробляють близько 46% відходів. Україна лиш шукає та розвиває шлях до подібних показників. Відпо-

¹ Ця робота була підтримана Міністерством освіти і науки України (науково-дослідна тема № 0123U100112 «Післявоєнне відновлення енергетики України: оптимізація управління відходами з урахуванням здоров'я населення, екологічних, інвестиційних, податкових детермінант») та Виконавчим агентством з питань освіти та культури Європейського Союзу (Модуль Жана Моне, проект № 101047530 «Healthy economy and policy: European values for Ukraine»).

відно, корисно розібратись, в чому секрет успіху провідних країн та як перейняти успішний досвід до України. Якісний менеджмент сировини для вторинної переробки – те, чого не вистачає в Україні, адже це є важливим елементом, що має подвійну вигоду: по-перше, якісно відсортовані відходи переробляються та не завдають шкоди екології на смітєвих полігонах, по-друге – вони ж стають сировиною для наявних в Україні підприємств з вторинної переробки, які готові купувати сортовані відходи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Що таке ресайклінг? Для початку розберемось з визначенням ресайклінгу (вторинної переробки), які матеріали їй підлягають, та що можна з них отримати в результаті. Цьому питанню присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців, наприклад [1–3], практично всі вони ґрунтуються на наукових дослідженнях та можливості використання сучасних технологій для подальшого опрацювання відсортованих відходів. Тим не менш у ріхних країнах світу сміття пропонують сортувати на різку кількість видів та категорій. Дослідження та порівняння світового досвіду даного питання також увійшло до робіт багатьох науковців, таких як Ізраель Пенья, Хайме Санчес [4], Кевін Волш, Джен Неллес, Саймон Стівенс [5], Дзядикевич Ю.[6], Чжиюнь Ян, Хань Хань [6] та інші. Ось що говорять джерела: Ресайклінг або рециклінг («recycling») у буквальному перекладі з англійської – це «повторний цикл». Найчастіше ресайклінг плутають з апсайклінгом, при якому предмети лише злегка видозмінюються та отримують новий функціонал. Ресайклінг має на увазі повну переробку сировини з метою створення нових предметів.

І кожен може взяти участь у процесі ресайклінгу, бути активними постачальниками сировини і почати сортувати його вдома вже зараз [8]. Але для подальших етапів необхідне забезпечення спеціальними технологіями і виробничими системами. Відповідно це питання досить широко наразі обговорюється в наукових колах. Дані технології можуть стосуватись як загальних напрямків сортування, складування або обробки, так і вузьспеціалізованих напрямків переробки окремих типів відпрацьованих матеріалів, про це, наприклад, детальніше у своїх наукових працях пишуть Цянь Дін, Хепін Чжу [9], Атта, І., Бакхум Е.С. [10], Чаба Фогарассі [11].

Значна частина науковців розглядають процес ресайклінгу обов'язковим елементом управління системою циркулярної економіки, наголошуючи, що цей етап є невід'ємним в процесі орієнтації суспільства на сталий розвиток.

Даному напрямку присвятили свої роботи Чаба Фогарассі [11], Зайченко К., Болховська А. [12], Zheng An, Zhen Liu [13].

Детальніше зупиняючись на досвіді розвинених країн і країн, які досягли вже значних успіхів у досліджуваному питанні, то можна зауважити на приклад Швейцарії. В цій країні переробка є способом життя: переробляється майже 53% усіх відходів, які створюються, що є одним із найвищих показників у Європі. Закон про охорону навколишнього середовища «Umweltschutzgesetz» (USG) 1983 року зобов'язує мешканців відповідати за сміття, яке вони виробляють, за допомогою податків і суворої політики. Швейцарська система переробки є складною, але ефективною, і кожен тип матеріалу має свій власний метод утилізації. Дані процеси є детально описаними в опублікованій літературі [14–16].

Перероблені матеріали зазвичай або перепрофілюють, або повторно використовують. Двома предметами, які найчастіше переробляються у Швейцарії, є скло та алюміній, обидва з яких відносно легко обробляти. Компанії з виробництва напоїв часто повторно використовують скляні пляшки після їх ретельного очищення. В іншому випадку в процесі переробки скло розплавляється, а потім перетворюється на нове або додається до будівельних матеріалів. Для алюмінієвої упаковки металообробники можуть розплавляти та переробляти її будь-яку кількість разів без шкоди для її якості.

Вторинна переробка у Швейцарії не є проблемою, адже наявні всі необхідні ресурси, що відповідно до регіону надають конкретну інформацію щоб розібратись як сортувати та де є пункти збору. Recycling-Map [16] надає корисну та просту у використанні карту пунктів збору вторинної сировини по всій Швейцарії. Громадські об'єкти зазвичай безкоштовні. Якщо відходи належним чином відсортовані та зберігаються, муніципальна служба переробки може забрати їх із вашого дому. Швейцарія дуже серйозно ставиться до правил утилізації та переробки відходів, що передбачає серйозні штрафи за незаконне звалище або переробку відходів. Якщо ви викинете неправильно упаковане або неоплачене сміття, влада може відкрити мішок і потенційно відстежити його повернення до вашої родини. Штраф за незаконне звалище становить до 10 000 швейцарських франків [15].

Мета статті. Робота спрямована на систематизацію знань про вторинну переробку та її стан в Європі. Завданням роботи є розуміння ключових аспектів успішного досвіду розвинених країн та можливості для перенесення досвіду та

його реалізації в Україні. В процесі роботи використано аналітичні та логічні методи. Знайдено статистичні дані щодо вторинної переробки в країнах Європи від різних університетів та організацій. Відібрано країни з найкращими даними, переглянуто фактичні дані стосовно ситуації з менеджментом відходів у країні. Обрано країну, котру можна використовувати як приклад вдалої реалізації, проаналізовано її досвід. Проведено збір та аналіз даних ситуації з вторинною переробкою в Україні. Розроблено рекомендації для розвитку та покращення вторинної переробки в Україні відносно проаналізованих даних.

Таблиця 1
Матеріали, що підлягають переробці

Вид сировини	Підвиди
Макулатура	Папір; Картон; Газети
Скло	Склотара; Склобій
Металобрухт	Чорний; Кольоровий; Дорогоцінний
Хімікати	Кислоти; Луги; Органіка
Нафтопродукти	Оливи; Бітум; Асфальт
Електроніка	Вироби; Плати; Акумулятори; Ртутні лампи; Провід
Пластмаси	ПЕТ; ПВХ; ПВД; АБС; ПС; ПНД
Текстиль	Текстиль
Гума	Шини; Гума
Біологічні	Харчові відходи; Жири; Асенізація
Деревина	Сучки; Стружка; Листя
Будівельні	Цегла; Бетон
Стічні води	Промислові; Побутові; Спеціальні
Комбінований матеріал	TetraPak

Виклад основного матеріалу. *Що підлягає переробці?* Матеріали, що піддаються вторинній переробці, наведено в таблиці 1.

Приклади успішної реалізації вторинної переробки. Розглянемо статистичні дані з вторинної переробки за останні 5 років, на прикладі дослідження за індексом екологічної ефективності Єльського університету (рис. 1).

Серед лідерів в рейтингу бачимо більшість європейських країн. То й не дивно, адже якщо дивитись статистику переробки відходів Європи (рис. 2) – то бачимо, що у 2020 році перероблені матеріали сягнули позначки у 46% відносно всіх наявних відходів, що є значущим показником.

Відповідно до дослідження за індексом екологічної ефективності Єльського університету за 2018 рік Швейцарію визнано найзеленішою країною в світі. Це говорить про те, що дану країну дійсно можна розглядати як вдалий приклад та взірець для наслідування у впровадженні вторинної переробки. То ж, розглянемо інформацію про вторинну переробку ресурсів у Швейцарії. Поглиблена статистична інформація відсутня, але за даними з декількох джерел можна дізнатись що станом на 2021 рік в Україні було перероблено близько 7% та спалено 1,7% з усіх відходів. Дані досить печальні, якщо порівнювати з будь-якою європейською країною, де до переробки вдається більше 40% відходів [19–21].

Щороку в Україні утворюється майже 450 млн тонн відходів, з яких на переробку йде не більше ніж 3%. Решту захоронюють на полігонах, площа яких – 167 тисяч гектарів – пере-

COUNTRY	RANK	EPI SCORE	10-YEAR CHANGE
Luxembourg	1	79.10	NA
Austria	2	77.40	0.10
Switzerland	3	76.40	0.10
Czech Republic	4	74.90	0.40
Iceland	5	73.90	2.80
South Korea	6	72.00	3.00
Singapore	7	71.70	2.70
Sweden	8	70.80	3.20
Norway	9	70.70	3.40

Рис. 1. Дослідження за індексом екологічної ефективності Єльського університету 2022

Джерело: [17]

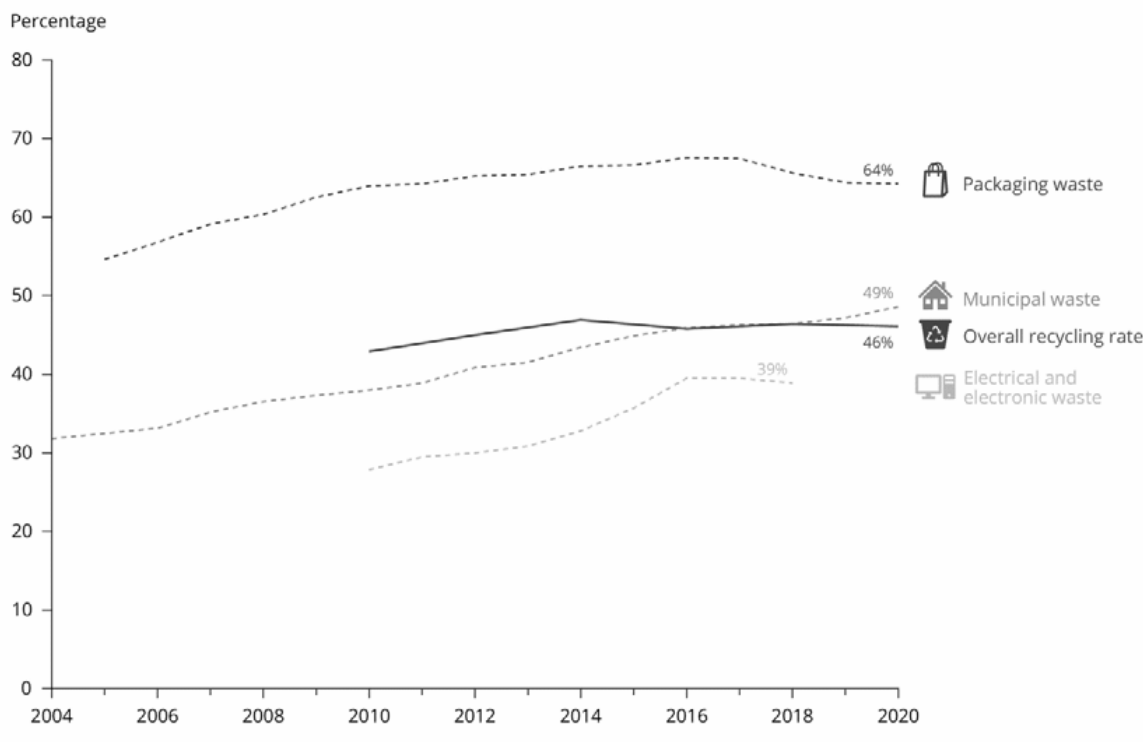

Рис. 2. Статистика переробки відходів у Європі

Джерело: [18]

вищує територію природно-заповідного фонду країни. За приблизними даними, на сміттєзвалищах зосереджено близько 30 млрд тонн побутового сміття – «клондайк» для переробників. Однак замість того, щоб перероблювати відходи і отримувати від цього зиск, як це відбувається у цивілізованих країнах, де переробляється до 60% скла, паперу, пластику та інших відходів, потенційні бюджетні кошти України роками перекидаються на полігонах, паралельно забруднюючи навколишнє середовище.

Відповідно до проаналізованої інформації від наявних підприємств [22–24], розуміємо що потужності з переробки основної сировини, а саме скла, паперу і пластику наявні, та проблема в усьому – відсутність якісної сировини для переробки. Тобто, маємо проблему менеджменту цієї сировини, починаючи від її якісного сортування, та завершуючи її кінцеве призначення.

Вище проведено аналітику наявної ситуації в Україні, а також наявну та головне вдало впроваджену систему вторинної переробки сировини у Швейцарії. Далі вважаємо за доцільне розробити рекомендації, що ґрунтуються на вдалому досвіді Швейцарії, та водночас підлаштовані під наявну ситуацію в Україні. Окрім того, були опрацьовані наукові джерела, які показують наявний інноваційний потенціал та досвід впро-

вадження сучасних новітніх підходів у систему управління відходами [25–28]. Дані рекомендації будуть корисними при впровадженні та розвитку ресайклінгу в Україні (таблиця 2).

Висновки і пропозиції. Ресайклінг – ефективний метод в боротьбі з відходами та їх вторинною переробкою, що є вигідний з точки зору економічної та екологічної складових. Відповідно до наявних статистичних даних в більшості європейських країнах вторинній переробці піддається більше 40% відходів. Тоді як в Україні – близько 7%. У статті проаналізовані основні види сортованих відходів, що можуть виступати сировиною для вторинної переробки, а також на основі даних дослідження Єльського Університету виокремлено основні країни Європи, які на сьогоднішній день є лідерами у вторинній переробці. Наведено графік аналізу системи переробки відходів в Європі. Аналітика європейських країн показала що взірцем можна вважати Швейцарію, що є «найзеленішою» країною за більшістю даних та показників. На основі даних тверджень було проаналізовано декілька ключових компонентів системи управління відходами в Швейцарії, проаналізована участь та вплив державних і регіональних органів влади на діяльність громад по збору та утилізації відходів, а також досліджені приклади системи контролю

Рекомендації щодо розвитку ресайклінгу в Україні

Напрямок	Рекомендації
Для покращення ситуації з сировиною та менеджментом відходів	<ul style="list-style-type: none"> – Впровадити відповідальність громадян та підприємств за відходи на законодавчому рівні. – Підняти тарифи за вивезення та захоронення сміття на полігонах, які зроблять даний метод не вигідним. – Ввести штрафи у разі невиконання відповідальності, а також за користування не вигідними застарілими методами (мова про вивіз сміття на полігони, викидання несортованого сміття, спалювання).
Для впровадження державної підтримки ресайклінгу	<ul style="list-style-type: none"> – Розвиток екосистеми для сортування та здачі відходів в усіх населених пунктах країни. Пункти збору та системи транспортування, а також нові підприємства та центри з переробки. – Домовитись про співпрацю з закордонними підприємствами, і відповідно налагодити експорт сировини та відходів, переробка яких в Україні неможлива. – Розробка зручної системи навігації для громадян, котра допоможе з легкістю дізнатись, як сортувати, які умови та правила, де знайти пункт збору певних відходів. За прикладом наявної системи у Швейцарії [13; 14].
Для просування та реклами соціально відповідального ставлення до ресайклінгу, створення моди на сортування та переробку:	<ul style="list-style-type: none"> – Враховуючи наявні цифрові можливості, рекомендовано створити мобільний додаток або ж окремий розділ в застосунку ДІЯ для допомоги з питаннями переробки. А також додати певний рейтинг, що показуватиме лідерів з сортування як серед фізичних осіб так і підприємств, або ж за громадами, що додатково стимулюватиме громадян до відповідальності. – Також варто домовитись про співпрацю з блогерами та медійними особами, що є лідерами в різних сферах, щоб вони показували приклад відповідального ставлення до ресайклінгу у своїх соцмережах та житті, а також зняти соціальну рекламу для ТБ з їх участю. – Розробити зовнішню рекламу соціального характеру, котра стимулюватиме до свідомого та відповідального сортування відходів. За вже існуючим прикладом від Патрульної поліції [27]. – Враховуючи вдалий досвід з грошовою допомогою ЄПідтримка при щепленнях, розробити систему стимулювання: Щотижня, або щомісяця проводити розіграші обраними блогерами певних бажаних кожним речей за постинг своїх дій з сортуванням сміття. Кожен виставляє це та створює моду на сортування, і кожен з учасників може виграти приз. І також щотижня або щомісяця дарувати певну грошову або спонсорську нагороду лідерам рейтингів, що запропоновані вище у мобільному застосунку або ДІІ.

за реалізацією цих процесів. В роботі виокремлено найважливіші складові успішного впровадження ресайклінгу в країні та розроблено рекомендації для перенесення досвіду на наявну ситуацію в Україні з метою вирішення проблем з сировиною та підвищення відповідальності за відходи. Дані рекомендації сфокусовані не лише на аспектах покращення в цілому системи управління відходами, а й на засадах клієнтоорієнтованого маркетингу, де відходи виступають сировинною для бізнесів, що займаються підприємницькою діяльністю у галузі вторинної переробки. Також запропоновано на основі досвіду досліджуваних країн реалізувати в Україні доведені практикою ефективні компоненти системи управління відходами. Дані, отримані в роботі можуть бути корисні як для науковців, так і для тих, хто працює у сферах, пов'язаних з вторинною переробкою, сміттевим менеджментом чи менеджментом відходів, розвитком громад чи корисних для них підприємств.

References:

1. Norbert Niessner (2023) *Recycling of Plastics*. Carl Hanser Verlag, München. Available at: https://www.hanserpublications.com/SampleChapters/9781569908563_9781569908563_LPR.pdf
2. Israel Peña, Jaime Sánchez (2023) Interfaces for Learning and Connecting Around Recycling. *Human Interface and the Management of Information*. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-35132-7_9
3. Cook E., Velis C. (2021) *Global Review on Safer End of Engineered Life*; Royal Academy of Engineering: London, UK. DOI: <https://doi.org/10.5518/100/58> (accessed 16 March 2023).
4. Israel Peña, Jaime Sánchez (2023) Interfaces for Learning and Connecting Around Recycling. *Human Interface and the Management of Information*. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-35132-7_9
5. Kevin Walsh, Jen Nelles, Simon Stephens (2023) Recycling in entrepreneurial ecosystems: the phenomenon of boomeranging. *R&D Management*. DOI: <https://doi.org/10.1111/radm.12572>
6. Dzyadykevych Yu.V. (2016) *Ekonomika dovkillia i pryrodnykh resursiv [Economics of the environment and natural resources]*. Ternopil: Aston.
7. Zhiyun Yang, Han Han (2023) Based on User Experience Design Strategy of Intelligent Kitchen Waste Recycling System – A Case Study of Chinese Communities. *HCI International 2023 Posters*. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-36001-5_74
8. Cook, E., Velis C. (2021) *Global Review on Safer End of Engineered Life*; Royal Academy of Engineering: London, UK. DOI: <https://doi.org/10.5518/100/58> (accessed 16 March 2023).
9. Qian Ding, Heping Zhu (2023) The Key to Solving Plastic Packaging Wastes: Design for Recycling and Recycling Technology. *China Packaging Design and Innovation Center, School of Packaging Design and Art, Hunan University of Technology*. *Polymers*, no. 5(6). DOI: <https://doi.org/10.3390/polym15061485>
10. Atta I., Bakhom E.S. (2023) Environmental feasibility of recycling construction and demolition waste. E.s. Bakhom's Lab. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13762-023-05036-y>

11. Csaba Fogarassy (2017) The theoretical background of circular economy and the importance of it's application at renewable energy systems. Publisher: Szent Istvan Publishing House. Available at: https://www.researchgate.net/publication/319403544_The_Theoretical_Background_of_Circular_Economy_and_the_Importance_of_it's_Application_at_Renewable_Energy_Systems_The_Theoretical_Background_of_Circular_Economy_and_the_Importance_of_it's_Application_#pf7
12. Zaichenko K., Bolkhovska A. (2020) Recycling as a component of the circular economy. *Economy. Management. Innovations*, no. 2(27). DOI: [https://doi.org/10.35433/ISSN2410-3748-2020-2\(27\)-3](https://doi.org/10.35433/ISSN2410-3748-2020-2(27)-3)
13. Ziheng An, Zhen Liu (2023) Behavior Design for Beverage Bottle Recycling in University Campus Towards Circular Economy. Design, User Experience, and Usability. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-35699-5_35
14. Was wird wo gesamlet? (2023). Available at: <https://www.swissrecycling.ch/de/wertstoffe-wissen/wertstoffe> (accessed 16 March 2023).
15. Cordary M. (2023) Recycling and garbage collection in Switzerland. Expatica Switzerland. Available at: <https://www.expatica.com/ch/living/household/recycling-in-switzerland-102695/> (accessed 16 March 2023).
16. All Collection Points in Switzerland. Recycling Map. Alle Sammelstellen in der Schweiz. (2023). Available at: <https://recycling-map.ch/en/> (accessed 16 March 2023).
17. Wolf M.J., Emerson J.W., Esty D.C., de Sherbinin A., Wendling Z.A., et al. (2022) Environmental Performance Index. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. Available at: <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/wmg> (accessed 16 March 2023).
18. The European Environment Agency (EEA). Waste recycling in Europe (2022). Available at: <https://www.eea.europa.eu/ims/waste-recycling-in-europe> (accessed 16 March 2023).
19. Vox Ukraine idea (2023) Reform Index Focus: Waste Management Reform. What will change in Ukraine? Available at: <https://voxukraine.org/en/waste-management-reform/#:~:text=Only%207%%20of%20waste%20is,in%20the%20rest%20of%20Europe> (accessed 16 March 2023).
20. DLF attorneys-at-law (2021) Ukrainian National Waste Management Strategy. Available at: <https://dlf.ua/en/ukrainian-national-waste-management-strategy-until-2030-approved/> (accessed 16 March 2023).
21. Semko L. (2020) Buried in garbage, Ukraine is in dire need of recycling plants. Available at: <https://www.kyivpost.com/post/7571> (accessed 16 March 2023).
22. Wikimedia project participants. Industry of waste processing and secondary raw materials of Ukraine (2023). Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Industry_of_waste_processing_and_secondary_syrovy_Ukrainy#Sortuvannya_TPV (accessed 16 March 2023).
23. Ukraine imports billions worth of waste from other countries. Why is it so and how does our waste processing business work? (2023). Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/06/18/675131/> (accessed 16 March 2023).
24. No Waste Recycling Station (2023) ABOUT UBS – Ukraine without garbage. Available at: <https://nowaste.com.ua/projects/> (accessed 16 March 2023).
25. Akbas A. and Yuhana Y. (2021) Recycling of Rubber Wastes as Fuel and Its Additives. *Recycling*. Special Issue "Recycling of Rubber Waste", no. 6(4), p. 78. DOI: <https://doi.org/10.3390/recycling6040078>
26. Tsala-Mbala Celestin, Hayibo Koami Soulemene, Meyer Theresa K., Couao-Zotti Nadine, Cairns Paul, Pearce Joshua M. (2022) Technical and Economic Viability of Distributed Recycling of Low-Density Polyethylene Water Sachets into Waste Composite Pavement Blocks. *Journal of Composites Science*, no. 6 (10), p. 289. DOI: <https://doi.org/10.3390/jcs6100289>
27. Bh. Srinivas Sasikanth, Lingamsetty Naga Yoshita, G. Narasimha Reddy, Manitha P.V. (2022) An Efficient & Smart Waste Management System. International Conference on Computational Intelligence and Computing Applications (ICCICA). DOI: <https://doi.org/10.1109/ICCICA52458.2021.9697316>
28. Walter Leal Filho, Dawn Ellams, Sara Han, David Tyler, Valérie Julie Boiten, Arminda Paço, Harri Moora, Abdul-Lateef Balogun (May 1, 2019) A review of the socio-economic advantages of textile recycling. *Journal of Cleaner Production*, vol. 218, pp. 10–20. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.01.210>

Summary. Recycling is an effective method in the fight against waste and its secondary processing, which is beneficial from the point of economic and ecological components view. The article analyzes the main types of sorted waste that can be used as raw materials for secondary processing, and based on the research data of Yale University, the main European countries that are currently leaders in secondary processing are identified. The analysis schedule of the waste processing system in Europe is given. Analysis of European countries showed that Switzerland, which is the "greenest" country according to most data and indicators, can be considered a model. Based on these statements, several key components of the waste management system in Switzerland were analyzed, the participation and influence of state and regional authorities on the activities of communities for waste collection and disposal were analyzed, and examples of the control system for the implementation of these processes were also studied. The work highlights the most important components of the recycling successful implementation in the country and developed recommendations for transferring experience to the current situation in Ukraine in order to solve problems with raw materials and increase responsibility for waste. These recommendations are focused not only on aspects of improving the overall waste management system but also on the principles of customer-oriented marketing, where waste is a raw material for businesses engaged in entrepreneurial activities in the field of secondary processing. Based on the experience of the studied countries, it is also proposed to implement in Ukraine the effective components of the waste management system proven by practice, such as the development of a convenient navigation system for citizens, which will help to easily learn how to sort, what conditions and rules, where to find a collection point for certain waste. (based on the example of the existing waste management system in Switzerland). The data obtained in the work can be useful both for scientists and for those who work in fields related to recycling, waste management or waste management, community development, or enterprises that benefit them.

Key words: secondary processing, recycling, waste sorting, waste removal, waste management system.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Літовцева В.Є.

*аспірант кафедри фінансових технологій та підприємництва,
Сумський державний університет*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1170-2481>

Litovtseva Veronika
Sumy State University

Бричко М.М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри промислової економіки
Технологічний інститут Блекінге, Швеція;
старший науковий співробітник кафедри фінансових
технологій та підприємництва,
Сумський державний університет*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9351-3280>

Brychko Maryna
*Blekinge Institute of Technology
Sumy State University*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕДОВІРИ ДО ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ¹

CONCEPTUALIZATION OF PUBLIC DISTRUST IN THE FINANCIAL SECTOR¹

Анотація. Дослідження зосереджується на аналізі різних підходів до трактування недовіри до фінансового сектору. За результатами систематизації літературних джерел, було виявлено, що увага наукової спільноти до цього питання є недостатньою. Дослідники розглядають недовіру як протилежне явище до довіри, як зміну одного явища або як співіснування обох одночасно. Аналіз переваг і недоліків різних підходів показав, що найбільш відповідним для сучасного розуміння недовіри є підхід, який розглядає її в межах континууму. У статті також вказується, що недовіра може мати суспільний характер, формуючись через культурно-історичні та поведінкові норми суспільства. Також було проаналізовано зв'язок недовіри до фінансового сектору з фінансовими кризами та періодами нестабільності. Результатом дослідження є трактування поняття суспільної недовіри до фінансового сектору. Це дослідження може бути використане для подальшого вивчення недовіри до фінансового сектору, пошуку способів впливу на неї, виявлення каналів поширення та розробки ефективних інструментів для подолання недовіри.

Ключові слова: суспільна недовіра до фінансового сектора, недовіра, довіра, бездовір'я, фінансова стабільність, фінансова криза.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування фінансового сектору економіки є ключовим елементом суспільного розвитку та процвітання. Фінансові установи забезпечують функціонування господарств та підприємств, збереження та розподіл капіталу, надають кредитні послуги, забезпечують інвестиційні та інші важливі фінансові операції. Однак, в сучасному світі, на заваді розвитку та стабільності фінансових систем всього світу стало питання недовіри, яка сформувалася до фінансових посередників, їх послуг та регуляторів.

Так, суспільна недовіра до фінансового сектору є серйозною проблемою, оскільки вона може вплинути на функціонування фінансової системи та викликати негативні наслідки для економіки в цілому. Недовіра впливає на споживачів фінансових послуг, їх готовність вкласти кошти в банки та інші фінансові установи, а також на рішення інвесторів щодо розміщення капіталу. Більш того, суспільна недовіра підриває ефективність дій регулятора, що має прямий вплив на дієвість фінансової політики та впровадження інновацій

¹ Статтю підготовлено в рамках виконання науково-дослідної роботи молодих науковців на тему «Імітаційне моделювання траєкторії впливу поведінкових аттракторів на макроекономічну стабільність: роль транспарентності та суспільної довіри» (№ державної реєстрації 0121U100469).

Однак, несвідомість причини та механізмів формування суспільної недовіри до фінансового сектору становить значну перешкоду для ефективного управління цією проблемою. Слід зазначити, що недовіра, це складне явище, що часто ототожнюють з поняттями «низька довіра» та «криза довіри», проте концептуалізація терміну «недовіра» не знайшла свого остаточного тлумачення. Таким чином, дослідження трактування суспільної недовіри до фінансового сектору є важливим кроком у напрямку її подолання. Ідентифікація причин і наслідків цього явища та основних поведінкових проявів, що його супроводжують, дозволить розробити ефективні заходи для зменшення недовіри до фінансового сектору, створенню сприятливої інвестиційного клімату, стабільності фінансової системи та підтримці економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні та концептуальні засади дослідження феномену довіри простежуються в роботах Фукуями Ф. [1], Акерлофа Дж. та Шиллера Р. [2], Р. ля Порта [3], Штомпки П. [4], Шоу Р. [5], Левицького Р. та інших [6]. Так, науковці визначили довіру як складову соціального капіталу [5; 7], економічні очікування суб'єктів [1; 10], впевненість у надійності іншого [8]. Надаючи визначення концепції довіри науковці описують довіру як явище, що виникає в умовах невизначеності та полягає у позитивних очікуваннях щодо намірів і поведінки іншої сторони, тобто суб'єкт готовий до ризику, що несе взаємодія з довіреною стороною [9; 10].

Слід зазначити, що якщо довірі приділяється значна увага, то вивчення концепту недовіри залишається поза фокусом наукових досліджень. У межах вивчення довіри, науковці виокремлювали поняття недовіри як хворобливий стан суспільства, в якому панує підозра та ворожість, що заважає розвитку та задоволенню потреб громадян [10]. Фукуяма Ф. [1] вважав суспільну недовіру причиною економічної відсталості та рецесії. На думку, Шоу Р. [5], недовіра стала особливо небезпечною з розвитком конкурентної економіки, оскільки негативно впливає на конкурентоспроможність та ефективність управління в стресових умовах. Польський соціолог Штомпка П. [4], є автором поняття «синдрому недовіри», яке виникає в умовах невизначеності та не контролюваності. Також він порушує дискусію користі довіри, зазначаючи, що неогрунтовано високий рівень довіри негативно відображається на розвитку суспільства, в той час як низька недовіра є основою раціональності, контролю та підзвітності у демократич-

ному суспільстві. Хижняк О. розглядає недовіру у емоційному, когнітивному та міжкультурному аспектах, пов'язуючи досліджуване поняття з усвідомленням ризиків, страхом, обережністю та небезпекою. Автор наголошує на тому, що предмет довіри та недовіри не можна ототожнювати, оскільки довіру прийнято вважати очікуванням чогось позитивного, блага чи вигаду, низьку довіру можна вважати побоюванням не отримати це благо, а ось недовіра, пов'язана з очікуванням програшу та невдачі [11].

У різних сферах життя суспільства недовіра може виступати у політичній, економічній чи ідеологічній формі. Очевидно, що крах фінансової системи, який почався восени 2007 року та призвів до світової фінансової кризи, є масштабним провалом фінансового ринку. Нобелівський лауреат, економіст Стігліц Дж. [12] стверджував, що фінансова криза 2008–2010 років виникла внаслідок катастрофічного зниження довіри, а точніше саме недовіра до фінансових ринків забезпечила глибину та тривалість кризи. Окрім цього, зв'язок недовіри до фінансового сектору та фінансових криз простежується в роботах Барбера Р. [13], Гілеспі Н. та Харлея Р. [14], Ерле Т. [15], Бобиля В. [16], Куриляк В. [17], Дехтяр Н., Бричко М. та Зеленкевича Д. [18].

Отже, фінансова криза 2008–2009 рр. продемонструвала важливість концептуалізації явища суспільної недовіри до фінансового сектору, природи його виникнення, передумов поширення та інструментів впливу на нього за для забезпечення фінансової стабільності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, у науковому просторі з роками було сформовано дискусію трактування недовіри та її ролі у функціонуванні та розвитку соціально-економічних систем. Існує думка, що недовіра це лише певний рівень довіри (перший підхід), частина науковців розглядають її як окреме явище протилежне до концепції довіри (другий підхід), деякі дослідження наголошують на співіснуванні довіри та недовіри одночасно (третій підхід). Проте аналіз літератури показав, що не зважаючи на велику кількість досліджень поняття суспільної довіри, а також суспільної довіри саме до фінансового сектору, явище суспільної недовіри до фінансового сектору не знайшло свого тлумачення у науковій спільноті.

Саме тому, **мета статті** полягає у дослідженні всіх трьох підходів до тлумачення явища недовіри та концептуалізації поняття суспільної недовіри до фінансового сектору економіки.

Виклад основного матеріалу. Рання наука розглядала концепції довіри та недовіри як зміну

одного явища, при такому підході висока довіра розглядається як низька недовіра, і навпаки [19]. Таким чином довіра та недовіра є проявами одного концепту довіри. Такий підхід є характерним для вивчення довіри/недовіри як психологічної категорії.

Когнітивні дослідження розглядають довіру та недовіру як два окремих протилежних явища, що знаходяться в межах одного континууму [20]. Тобто, поняття «довіра» та «недовіра» виступають антитезами, створюючи стосунки між поняттями «або/або» (рис. 1). Куриляк В., розглядаючи поведінку економічних суб'єктів, також схильна розглядати континуум довіри/недовіри. Вона зазначає, що для економічної системи критичним або переломним моментом є зміна ситуації, що змушує опинитися суб'єкт в точці біфуркації та схилитися до довіри або недовіри [17]. Континуум довіри/недовіри Кроувеля А. та Абтса К. [21] розглядає п'ять ставлень громадян до уряду – впевненість (confidence), довіра (trust), скептицизм (skepticism), недовіра (distrust), цинізм-відчуження (cynicism-alienation). Скептицизм описується як стримане ставлення, коли як довіра, так і недовіра відсутні. Деякі автори називають цей стан бездовір'ям (mistrust) – стан низької довіри і низької недовіри [21; 22]. Польський вчений Штомпка П. [4], розглядає континуум довіри, та виокремлює його складові як окремі поняття, що заслуговують інтерпретації. Поняття «недовіра» (distrust) за Штомпкою це негативні очікування, які виникають коли суб'єкт недовіряє іншій стороні, тобто він очікує від неї шкідливих та невігідних для суб'єкта дій. На рисунку 1 візуалізовано трактування концепції континууму довіри/недовіри, побудоване на основі попередніх досліджень. Таким чином, протилежністю довіри є її відсутність, а не недовіра, і навпаки, протилежністю недовіри є відсутність недовіри.

Більш пізні дослідження розглядають поняття «довіра» та «недовіра» як окремі концепції, що можуть співіснувати [6; 20]. Перші згадки про відмінності між поняттями можна знайти у 1993 році

в праці Сіткіна С. і Рота Л. [23] при дослідженні відносин в комерційних організаціях.

Вагомий внесок у дослідження концепції недовіри зробили Левіцький Р., Макалістер Д. і Біс Р. вивчаючи відносини на інституційному рівні [6]. Вважається, що вони започаткували нову течію в дослідженнях недовіри та породили дискусію співіснування довіри та недовіри. Дослідники зазначають, що біполярний підхід до визначення довіри-недовіри є не можливим в сучасних «мультиплексних» відносинах, а тому довіра і недовіра не є протилежними кінцями одного континууму, а є окремими, проте пов'язаними поняттями. Основним аргументом на користь їхньої теорії був причинно-наслідковий зв'язок зростання та падіння довіри до інституцій, оскільки існують елементи, що сприяють зменшенню недовіри, проте ніяк не вплинуть на довіру. Автори приводять приклад впливу корупції на довіру до державних інституцій, так антикорупційні заходи можуть знизити рівень суспільної недовіри, проте ніяк не вплинуть на підвищення довіри [6].

Левіцький Р., Макалістер Д. і Біс Р. визначають недовіру як негативні очікування недобросовісності та шкідливої поведінки від довірчого суб'єкта. Крім цього, дослідники зазначають, що довіра та недовіра можуть співіснувати як окремі явища, тобто стосунки «і те, і інше» [6]. Автори описують довірчі стосунки за допомогою аналогії з фізикою, вказуючи на їхній стан «квазістаціонарної рівноваги». Це означає, що вони шукають баланс між двома позиціями. Посилаючись на цей підхід науковці пропонують чотири стани співіснування довіри та недовіри [6]. Як зазначає Джонс Г. і Джордж Дж. [24] такий підхід до тлумачення понять довіра та недовіра, характерний переважно для когнітивного зображення довіри, однак враховує емоції та афективні реакції. Чотири стани співіснування довіри та недовіри зображено на рисунку 2.

1. Низька довіра/низька недовіра – це позиція, коли сторона залишається байдужою та не має жодних суджень щодо можливих вигащів або ризиків.

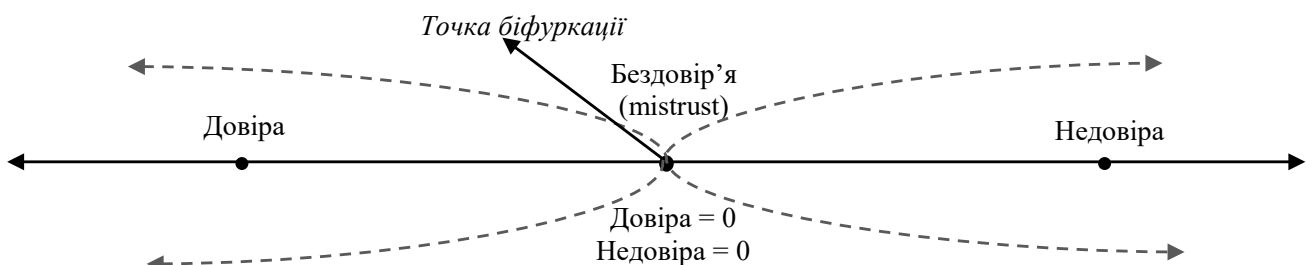

Рис. 1. Континуум довіри/недовіри

Джерело: побудовано автором на основі узагальнення [4; 17; 20–22]

Рис. 2. Прототипи співіснування довіри та недовіри за Левіцьким Р., Макалістером Д. і Бісом Р.

Джерело: побудовано на основі [6]

Проте, з часом можлива зміна позиції на основі накопичення досвіду та знань про суб'єкт довіри.

2. Висока довіра/низька недовіра – це позиція, коли сторона має сприятливі очікування та відсутність підозр. Такі відносини є основою для продуктивної співпраці, особливо, коли сподівання справджуються.

3. Низька довіра/висока недовіра – це очікування програшу та скритого мотиву. Побудувати продуктивні відносини майже неможливо.

4. Висока довіра/висока недовіра – це позиція у якій сприйняття сформовано позитивним і негативним досвідом. У деяких аспектах стосунків цей досвід дає підстави для позитивних очікувань та довіри, а в інших ситуаціях негативні очікування призводять до небажання довіряти.

Останні дослідження з концептуалізації недовіри наголошують на необхідності розширення широкої концепції довіри включаючи в неї окрім довіри й недовіри ще бездовір'я (mistrust), як окрему категорію. Хардін Р. зазначав, що низька довіра не є те саме, що недовіра. У його когнітивному описі довіри є стан незнання, в якому немає ні довіри ні недовіри [25]. П. Ленард розділяє бездовір'я та недовіру, наголошуючи, що перша – це обачливе ставлення до інших, такий суб'єкт буде підходити до взаємодії з кри-

тичним мисленням, а друге – це підозріле або цинічне ставлення до інших [22]. Цітрін Дж. і Стокер Л. надають інше забарвлення визначенню цих понять, на їхню думку бездовір'я – це сумніви щодо надійності та добросовісності іншої сторони. В той час як недовіра є впевненим переконанням у ненадійності [26].

Т. ван дер Мір та Змерлі С. вважають що саме бездовір'я підтримує ефективність уряду, розвиває демократичні процеси та стимулює підзвітність. А ось недовіра несе лише негативні наслідки та розглядається як загроза для системи [27]. Бантінг Х., Гаскель Дж. та Стокер Дж. зазначають, що визначальною рисою довіри є позитивні очікування щодо політики або її частини; визначальною рисою недовіри є негативні очікування щодо політики; а характерною рисою бездовір'я є уважність та пильність [28].

Термін «безвір'я» (mistrust) Штомпка П. пропонує використовувати для нейтрального сприйняття, коли суб'єкт відносин не схилений ні до довіри, ні до недовіри. Безвір'я є тимчасовою, проміжною фазою процесу побудови/порушення довіри, коли втрачено колишню довіру або розсіялася колишня недовіра [4].

Таким чином, враховуючи проаналізовані вище дослідження, можна зазначити, що вирі-

шення дискусії про зв'язок довіри та недовіри є надзвичайно важливим для внутрішньодержавних сценаріїв розвитку економіки. При чому, кожний з підходів дослідження зв'язку між поняттями має ряд обмежень.

Недоліком першого підходу, що ідентифікує довіру/недовіру як одне явище є проблема впливу на рівень довіри/недовіри, що сформувався в суспільстві. Оскільки, якщо довіра та недовіра є різними рівнями одного явища, то вони не вимагають різних стратегій для управління та впливу. Проте, якщо недовіра є окремим явищем (другий підхід), то вона вимагає ідентифікації окремих важелів її зниження та подолання, що необов'язково матимуть вплив на довіру.

Недоліком другого підходу є розрізненість наявної методології до оцінки рівня довіри та недовіри, що обчислюється за допомогою суспільних опитувань. Якщо довіра та недовіра є окремими поняттями, то таке поняття як «баланс довіри» (різниця між тими хто довіряє та недовіряє) не може використовуватися. Тобто, якщо визначається показник довіри, то запитання до респондента має звучати: «Якою мірою ви довіряєте... (особі, інституції, інш.)?», натомість визначаючи рівень недовіри: «Якою мірою ви недовіряєте... (особі, інституції, інш.)?». Проте існуючі опитування: Центру Разумкова (показник балансу довіри/недовіри), Фонду «Демократичні Ініціативи» імені І. Кучеріва (показник балансу довіри/недовіри), Trading Economics (показник Індекс довіри споживачів (Consumer Confidence Index)), Edelman (Барометр довіри (Trust Barometer)) та інш., не розглядають можливості обчислювати довіру та недовіру як окремі явища, а отже, ідентифікувати рівень існуючої недовіри на практиці надзвичайно складно.

Недоліком третього підходу дослідження зв'язку між концептами довіри та недовіри є

складність ідентифікації ситуацій на практиці коли довіра та недовіра співіснують. Тобто, автори розглядають чотири сценарії співіснування концептів, проте віднесення певної реальної події до одного з чотирьох прототипів є майже неможливим.

Проте, варто зазначити, що саме другий підхід континууму довіри має найбільше прихильників у науковому просторі та використовується дослідниками для обчислень та ідентифікації рівня довіри в суспільстві. Саме тому, пропонуємо розглядати недовіру у межах континуумної концепції, тобто довіра та недовіра є двома протилежностями явищами, що знаходяться в межах одного континууму, при цьому довіра означає відсутність недовіри, а не її низький рівень, і навпаки. Слід зазначити, що оскільки довіра та недовіра розглядаються як окремі явища, то вони мають різні характеристики та вимагають різних механізмів впливу на них. Окрім цього, ми погоджуємося з необхідністю розширення широкої концепції довіри та включення у неї бездовір'я, як окремої категорії. Інтерпретацію трактування зв'язку між поняттями «довіра», «недовіра» та «бездовір'я» запропоновано на рисунку 3.

Таким чином, континуум довіри та недовіри зображено як перехід між трьома окремими явищами, що мають різні характеристики, при цьому довіра та недовіра перестають існувати в момент їх наближення до нуля. Коли довіру чи недовіру було зруйновано або у суб'єкта немає достатньо досвіду чи інформації з приводу іншої сторони, то настає бездовір'я, яке характеризується пильністю, обачністю, підвищеним моніторингом та готовністю діяти – зробити вибір в сторону довіри чи недовіри.

Проявом недовіри на початкових стадіях є розчарування та страх, далі у суб'єкта можуть виникнути паніка, що переросте у відчуття протесту. Результатом стійкої недовіри може стати

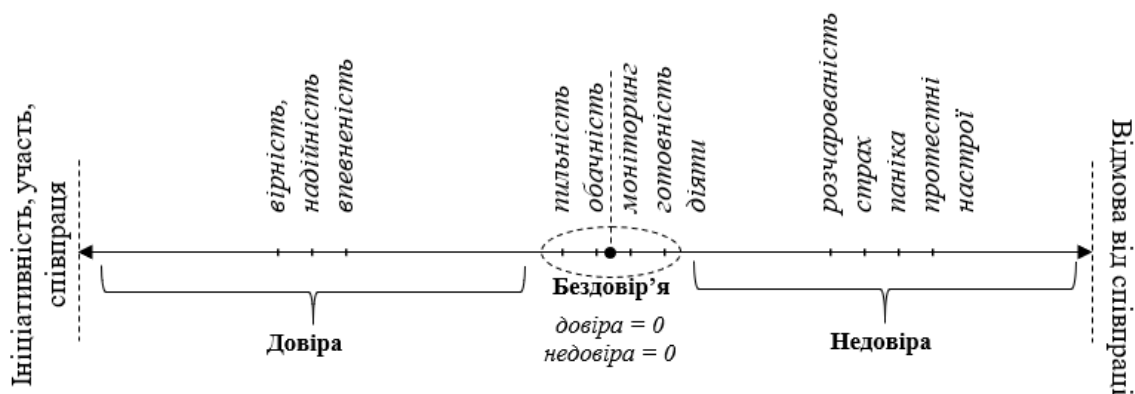

Рис. 3. Теоретичні засади співвідношення довіри та недовіри

Джерело: побудовано автором

відмова від співпраці із суб'єктом довіри. Діяльність заснована на довірі характеризується впевненістю, надійністю та вірністю, а її наслідком є налагоджена співпраця між сторонами.

Штомпка П. [4] у своєму дослідженні розглядає «підстави довіри», які трактуються з урахуванням трьох виділених рівнів – реляційного, психологічного та культурного. У першому випадку довіра базується на епістемологічній основі – оцінці інформації чи можна довіряти, чи заслуговує довіри інша сторона. Довіра як психологічна якість індивіда будується на особистому досвіді, пов'язаному з соціалізацією, попередніми відносинами у соціальних групах (сім'я, школа, робота). Проте особливої уваги заслуговує культурний рівень, що передбачає генеалогічну основу, колективного, історичний досвід суспільства. У культурах переважаючий досвід акумулюється та кодифікуються у правила. Переважання позитивного досвіду з роками трансформується в культуру суспільної довіри, і навпаки, повторення негативного досвіду у певній культурі формує усталену суспільну недовіру, як масове явище. Досліджуючи демократичні процеси в Європі автор вважає, що для всіх посткомуністичних країн є характерним «синдром недовіри» до системи управління, оскільки населення тривалий час жило у стані нормативного хаосу, радикалізму та секретності.

Досліджуючи суспільну недовіру до фінансового сектору, пропонуємо розглянути висновки науковців, що пов'язували аналізоване явище з фінансовими кризами та дисбалансом у фінансовому секторі (таблиця 1).

Так, недовіра призводить до ірраціональної поведінки на ринку, зменшення кредитування, масового зняття депозитів, зниження реальних доходів населення та загострення безробіття. У таких умовах фінансова система стає нездатною протистояти зовнішнім ризикам і занурюється в кризу. Наслідком фінансової кризи може стати недовіра до фінансових та монетарних інституцій, що збільшує ризик кризи у реальному секторі економіки та призводить до знецінення національної валюти.

Отже, аналіз існуючих підходів до трактування понять «довіра» та «недовіра» дав нам змогу зрозуміти, що недовіру слід розглядати як окреме явище в континуумі довіри/недовіри. При цьому слід враховувати, що недовіра здатна набувати характеристик масового явища та формувати усталену поведінку в суспільстві певної культури з приводу відношення до тих чи інших суспільних інституцій та рішень регуляторів.

Окрім цього, суспільну недовіру до фінансового сектору слід розглядати як загрозу стабільності фінансової системи, особливо в умовах невизначеності та криз. Виходячи з цього, можна запропонувати власне визначення суспільної недовіри до фінансового сектору – це когнітивно-емоційне явище, що пов'язане з стійким переконанням суспільства певної культури, території чи країни у небезпеці взаємодії з фінансовим сектором на всіх рівнях, відчуттям розчарованості, страху, паніки та протесту, що робить співпрацю між сторонами неможливою та призводить до деградації й занепаду фінансової системи в якій відбувається взаємодія.

Висновки та пропозиції. Суспільна недовіра до фінансового сектору є актуальною проблемою, яка має значний вплив на стабільність економіки та фінансову систему. Загальновідомо, що довіра є необхідною умовою для ефективного функціонування фінансових установ, кредитних відносин і фінансових ринків. Однак, внаслідок фінансових криз, корупційних схем, банкрутств та інших негативних явищ, суспільство нерідко переживає періоди загальної недовіри до фінансових інституцій, їхніх послуг та управління. Ця суспільна недовіра може мати серйозні наслідки для економіки, обмежуючи доступ до кредиту, спонукаючи до неконтрольованого зняття депозитів, порушуючи стабільність фінансової системи та загрожуючи економічній стабільності в цілому.

Систематизація літературних джерел і підходів показала, що не зважаючи на глибокі та комплексні дослідження довіри до фінансового сектору, спостерігається значно менша увага наукової спільноти до трактування явища недовіра, а концептуалізацію поняття недовіри до фінансового сектору не було запропоновано. Зважаючи на це, метою цього дослідження було провести аналіз існуючих підходів до трактування недовіри та сформулювати концепцію суспільної недовіри до фінансового сектору.

Дослідження пропонує аналіз трьох підходів до трактування явища недовіри, при чому перший підхід розглядає довіру та недовіру як зміну одного явища. Другий підхід пропонує континуумну концепцію, коли довіра та недовіра є протилежними явищами в межах одного континууму. За третім підходом вважається, що довіра та недовіра можуть співіснувати одночасно. Ретельний аналіз переваг та недоліків всіх трьох підходів показав, що у на сьогодні недовіру слід розглядати в межах континуумної теорії, яка включатиме поняття недовіри, довіри та бездовір'я. Окрім цього було виявлено, що явище недовіри може набувати суспільного характеру, через

Узагальнення наукових поглядів на зв'язок недовіри до фінансового сектору та фінансової нестабільності

Автор	Зв'язок недовіри до фінансового сектору та фінансової нестабільності
Барбера Р. [13]	Головою причиною фінансової нестабільності автор вважає розширення кредиту, який в свою чергу залежить від довіри. Кредитори повинні вважати своїх позичальників кредитоспроможними та довіряти їм, а маючи підстави для недовіри, кредитор може вимагати сплати наявного боргу або відмовитися від надання нової позики. Однак у міру того, як спогади про рецесію зникають, зміцнюється хибне переконання, що ціни на активи можуть лише зростати, а борг при цьому не припиняє зростати, як наслідок, виникає спекулятивна ейфорія та ірраціональний хаос. Домінування на ринку проблемних позичальників, призводить до недовіри, що провокує вразливість фінансової системи. Фінансова система стає нездатною протистояти зовнішнім ризикам і відходить від стану рівноваги і стабільності, занурюючись в економічну кризу.
Гілеспі Н. та Харлей Р. [14]	Підрив довіри призвів до припинення міжбанківського кредитування, як наслідок відбулася економічна рецесія, а брак довіри поширився на біржовий ринок, дестабілізувавши фінансову систему. В результаті зниження реальних доходів населення та безробіття поглинуло світову економічну систему.
Ерле Т. [16]	Втрата довіри та впевненості зіграла ключову провокаційну роль у фінансовій катастрофі 2008 року. Висока довіра та впевненість у стійкості фінансової системи породили ейфорію, низький усвідомлюваний ризик та ріст так званої «кредитної бульбашки». Коли «бульбашка» лопнула і банки почали банкрутувати, довіра швидко змінилася недовірою та панікою. Таким чином, повсюдна недовіра знизилася ефективність дій регуляторів, спровокувавши глибоку фінансову кризу та відсутність основи для співпраці на фінансовому ринку.
Бобиль В. [16]	Низька довіра до фінансових і монетарних інституцій призводить до збільшення ризику кризи у реальному секторі економіки та загостренню інфляційних процесів. Як наслідок, відбувається зростання обмінного курсу та знецінення національної валюти, яке призводить до збільшення витрат уряду на рекапіталізацію фінансової системи, роблячи останню вразливою до зовнішніх викликів.
Куриляк В. [17]	Фінансові труднощі на ринку виникають через відсутність довіри до фінансових установ, що проводять операції з валютою та кредитом, забезпечують обіг цінних паперів та надають різні фінансові послуги. В суспільстві при найменших коливаннях валютного курсу виникають сумніви, що до стійкості надійності національної валюти, що спричиняє ірраціональну поведінку на валютному ринку. Коли загроза національній валюті стає більш вагомою, а центральний банк не може забезпечити стабільність грошової одиниці, то сумніви населення переростають у недовіру. Аби запобігти втраті своїх заощаджень відбувається масове зняття депозитів та конвертація коштів населення у «тверду валюту», що спричиняє фінансову кризу.
Дехтяр Н.А., Бричко М.М., Зеленкевич Д.С. [18]	Дестабілізаційні процеси, які відбуваються в фінансовому секторі економіки, можуть бути наслідком втрати довіри споживачів фінансових послуг до банківських та небанківських фінансово-кредитних установ. Ці установи проводять операції з валютою, депозитні та кредитні операції, забезпечують обіг цінних паперів, а також реалізують інші фінансові продукти, такі як страхування або недержавне пенсійне забезпечення. Коли споживачі втрачають довіру до таких установ, це може стати фактором дестабілізації розвитку фінансового сектору.

Джерело: складено автором

усталені культурно-історичні та поведінкові норми суспільства, що проживає на певній території та об'єднано спільним історичним досвідом. Аналіз існуючих у літературі згадувань зв'язку недовіри до фінансового сектору та фінансових криз, а також проведене комплексне дослідження підходів до трактування довіри дозволило сформулювати визначення суспільної недовіри до фінансового сектору. Дане дослідження може бути використане для подальшого наукового обговорення недовіри до фінансового сектору, пошуку механізмів впливу на неї, ідентифікації каналів її розповсюдження та впровадження ефективних інструментів для її подолання.

Література:

1. Fukuyama F. Trust: The New Foundations of Global Prosperity. 28th ed. edition. New York : Free Press, 1995.
2. Akerlof J., Shiller, R. Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism. Princeton : Princeton University Press, 2009.
3. La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A., Vishny R. Trust in Large Organizations. *The American Economic Review*. 1997. No. 87(2). P. 333–338.
4. Sztopka P. Trust: A sociological theory. Cambridge : Cambridge University Press, 1999.
5. Shaw R. Trust in the Balance: Building Successful Organizations on Results, Integrity, and Concern. Jossey Bass. 1997.
6. Lewicki R., McAllister D., Bies R. Trust and distrust: New relationships and realities. *Academy of Management Review*. 1998. No. 23(3). P. 438–458.

7. Putnam R. Making democracy work: civic traditions in modern Italy. Princeton University Press. 1993.
8. Кузьмін О., Бонецький О. Довіра як економічна категорія. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20(2). С. 100–103.
9. Mayer R., Davis J., Schoorman F. An Integrative Model of Organizational Trust. *The Academy of Management Review*. 1995. No. 20(3). P. 709–734. DOI: <https://doi.org/10.2307/258792>
10. Maslow A. Motivation and Personality (2nd ed.). N.Y. : Harper & Row, 1970.
11. Хижняк О. Культура довіри в рекламі та PR технологіях. Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2017. 96 с.
12. Stiglitz J. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. OFCE – Centre de recherche en économie de Sciences. Paris, 2008. P. 292.
13. Barbera R. The cost of capitalism: understanding market mayhem and stabilizing our economic future. McGraw-Hill Education. 2009.
14. Gillespie N., Hurley R. Trust and the global financial crisis. Handbook of Advances in Trust Research, Edward Elgar, Cheltenham. 2013. P. 177–203.
15. Earle T. Trust, Confidence, and the 2008 Global Financial Crisis. *Risk Analysis*. 2009. No. 29. P. 785–792. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2009.01230.x>
16. Бобиль В. Механізм стабілізації банківської системи України в період фінансової кризи. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 1. С. 28–32.
17. Куриляк В. Довіра в інтегрованій світовій економіці: теорія та парадокси. *Журнал Європейської економіки*. 2010. Том 9. № 1. С. 19–36.
18. Дехтяр Н., Бричко М., Зеленкевич Д. Моделювання структурними рівняннями кризи довіри до фінансового сектору. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. № 1(75). С. 58–65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-1-32>
19. Rotter J. Interpersonal trust, trustworthiness, and gullibility. *American Psychologist*. 1980. № 35(1). P. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.35.1.1>
20. Bigley G., Pearce, J. Straining for Shared Meaning in Organization Science: Problems of Trust and Distrust. *Academy of Management Review*. 1998. No. 23. P. 405–421.
21. Krouwel A., Abts K. Varieties of Euroscepticism and Populist Mobilization: Transforming Attitudes from Mild Euroscepticism to Harsh Eurocynicism. *Acta Politica*. 2007. No. 42(2-3). P. 252–270.
22. Lenard P. Trust your compatriots, but count your change: The roles of trust, mistrust and distrust in democracy. *Political Studies*. 2008. No. 56(2). P. 312–332.
23. Sitkin S., Roth N. Legalistic organizational responses to catastrophic illness: The effect of stigmatization on reactions to HIV/AIDS. *Employee Responsibilities and Rights Journal*. 1993. № 6(4). P. 291–312. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01385019>
24. Jones G., George J. The experience and evolution of trust: Implications for cooperation and teamwork. *Academy of Management Review*. 1998. No. 23(3). P. 531–46.
25. Hardin R. Trust and Trustworthiness. New York, NY : Russell Sage, 2002.
26. Citrin J., Stoker, L. Political Trust in a Cynical Age. *Annu. Rev. Polit. Sci.* 2018. No. 21(1). P. 49–70. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050316-092550>
27. Van der Meer T., Zmerli S. The Deeply Rooted Concern with Political Trust. in Handbook on Political Trust (Edward Elgar Publishing). 2017. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781782545118.00010>
28. Bunting H., Gaskell J., Stoker G. Trust, Mistrust and Distrust: A Gendered Perspective on Meanings and Measurements. *Front. Polit. Sci.* 2021. No. 3(64). P. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpos.2021.642129>

References:

1. Fukuyama F. (1995) Trust: The New Foundations of Global Prosperity. 28th ed. edition. New York: Free Press.
2. Akerlof J., Shiller R. (2009) Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism. Princeton: Princeton University Press.
3. La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A., Vishny R. (1997) Trust in Large Organizations. *The American Economic Review*, no. 87(2), pp. 333–338.
4. Sztompka P. (1999) Trust: A sociological theory. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Shaw R. (1997) Trust in the Balance: Building Successful Organizations on Results, Integrity, and Concern. Jossey Bass, 272 p.
6. Lewicki R., McAllister D., Bies R. (1998) Trust and distrust: New relationships and realities. *Academy of Management Review*, no. 23(3), pp. 438–458.
7. Putnam R. (1993) Making democracy work: civic traditions in modern Italy. Princeton University Press.
8. Kuzmin O., Bonetskyi O. (2010) Dovira yak ekonomichna katehoriya [Trust as an economic category]. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*, no. 20(2), pp. 100–103.
9. Mayer R., Davis J., Schoorman F. (1995) An Integrative Model of Organizational Trust. *The Academy of Management Review*, no. 20(3), pp. 709–734. DOI: <https://doi.org/10.2307/258792>
10. Maslow A. (1970) Motivation and Personality (2nd ed.). N.Y.: Harper & Row.
11. Khizhnyak, O. (2017). Kultura doviry do reklamnykh i PR-tekh-nologiy [Culture of trust in advertising and PR technologies]. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, 96 p.
12. Stiglitz J. (2008) Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. OFCE – Centre de recherche en économie de Sciences. Paris, pp. 292.
13. Barbera R. (2009) The cost of capitalism: understanding market mayhem and stabilizing our economic future. McGraw-Hill Education.
14. Gillespie N., Hurley R. (2013) Trust and the global financial crisis. Handbook of Advances in Trust Research, Edward Elgar, Cheltenham, pp. 177–203.
15. Earle T. (2009) Trust, Confidence, and the 2008 Global Financial Crisis. *Risk Analysis*, no. 29, pp. 785–792. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2009.01230.x>
16. Bobyl V. (2009) Mekhanizm stabilizatsiyi bankivskoyi systemy Ukrayiny v umovakh finansovoyi kryzy [The mechanism of stabilization of the banking system of Ukraine during the financial crisis]. *Ukraine: aspects of work*, no. 1, pp. 28–32.
17. Kurylyak V. (2010) Dovira v intehrovaniy svitoviy ekonomitsi: teoriya ta paradoksy [Trust in an integrated world economy: theory and paradoxes]. *Journal of European Economics*, no. 9(1), pp. 19–36.
18. Dekhtyar N., Brychko M., Zelenkevich D. (2020) Modelyuvannya strukturnykh rivniv kryzy doviry u finansovomu sektori [Structural Modeling levels of the crisis of trust in the financial sector]. *Problems of the systemic approach in economics*, no. 1(75), pp. 58–65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-1-32>
19. Rotter J. (1980) Interpersonal trust, trustworthiness, and gullibility. *American Psychologist*, no. 35(1), pp. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.35.1.1>
20. Bigley G., Pearce J. (1998) Straining for Shared Meaning in Organization Science: Problems of Trust and Distrust. *Academy of Management Review*, no. 23, pp. 405–421.
21. Krouwel A., Abts K. (2007) Varieties of Euroscepticism and Populist Mobilization: Transforming Attitudes from Mild Euroscepticism to Harsh Eurocynicism. *Acta Politica*, vol. 42, no. 2-3, pp. 252–270.

22. Lenard P. (2008) Trust your compatriots, but count your change: The roles of trust, mistrust and distrust in democracy. *Political Studies*, vol. 56, no. 2, pp. 312–332.
23. Sitkin S., Roth N. (1993). Legalistic organizational responses to catastrophic illness: The effect of stigmatization on reactions to HIV/AIDS. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, no. 6(4), pp. 291–312. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF01385019>
24. Jones G. George J. (1998) The experience and evolution of trust: Implications for cooperation and teamwork. *Academy of Management Review*, no. 23(3), pp. 531–46.
25. Hardin R. (2002) *Trust and Trustworthiness*. New York, NY: Russell Sage.
26. Citrin J., Stoker L. (2018) Political Trust in a Cynical Age. *Annu. Rev. Polit. Sci.*, no. 21(1), pp. 49–70. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050316-092550>
27. Van der Meer T., Zmerli S. (2017) *The Deeply Rooted Concern with Political Trust*. Handbook on Political Trust (Edward Elgar Publishing). DOI: <https://doi.org/10.4337/9781782545118.00010>
28. Bunting H., Gaskell J., Stoker G. (2021) Trust, Mistrust and Distrust: A Gendered Perspective on Meanings and Measurements. *Front. Polit. Sci.*, no. 3(64), pp. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpos.2021.642129>

Summary. Public distrust of the financial sector is an urgent problem that significantly impacts the stability of the economy and the financial system. It is widely recognized that trust is crucial for the effective functioning of financial institutions, credit relations, and financial markets. However, due to financial crises, corruption schemes, bankruptcies, and other negative phenomena, society often goes through periods of general distrust towards financial institutions, their services, and their management. This public distrust can have severe consequences for the economy, such as limiting access to credit, encouraging uncontrolled withdrawals of deposits, destabilizing the financial system, and threatening economic stability. Systematic review of the literature and various approaches reveals that despite extensive and intricate studies on trust in the financial sector, there is considerably less attention from the scientific community regarding the interpretation of the phenomenon of distrust and the conceptualization of the concept of distrust in the financial sector. Therefore, the objective of this study is to analyze existing approaches to the interpretation of distrust and to formulate a concept of public distrust in the financial sector. The study presents an analysis of three approaches to interpreting the phenomenon of distrust. The first approach considers trust and distrust as different states within the same phenomenon. The second approach proposes a continuum concept where trust and distrust are opposite phenomena within the same continuum. According to the third approach, trust and distrust can coexist simultaneously. A careful analysis of the advantages and disadvantages of all three approaches reveals that distrust should be considered within the framework of a continuum theory, which encompasses the concepts of distrust, trust, and mistrust. Furthermore, it is evident that distrust can acquire a social character due to established cultural-historical and behavioral norms of the society living in a particular territory, shaped by a shared historical experience. The analysis of existing references linking distrust in the financial sector with financial crises in the literature, along with a comprehensive examination of approaches to the interpretation of distrust, allows for the definition of the concept of public distrust in the financial sector. This study can serve as a basis for further scientific discussions on mistrust in the financial sector, the search for mechanisms to influence it, the identification of its distribution channels, and the implementation of practical tools to overcome it.

Key words: public distrust in the financial sector, distrust, trust, mistrust, financial stability, financial crisis.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Шерстюк О.Л.

*доктор економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу обліку та оподаткування,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9866-511X>

Sherstiuk Oleksandr

National scientific center "Institute of agrarian economics"

МЕТОДИКА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВА ЗА ПОДАТКАМИ ТА ІНШИМИ ОБОВ'ЯЗКОВИМИ ПЛАТЕЖАМИ

METHODS OF INTERNAL CONTROL OF TAXES AND OTHER MANDATORY PAYMENTS BY ENTERPRISES

Анотація. У статті ідентифіковані основні методичні підходи до ідентифікації та вирішенні завдань внутрішнього контролю підприємства за здійсненням фіскальних платежів. Визначено, що відповідні заходи мають здійснюватися на кожному з етапів ведення відповідних розрахунків, а саме: формалізації податкових зобов'язань, їх визнання та погашення. При цьому, має бути врахований вплив на них низки чинників, серед яких нормативно-правове регулювання, вид діяльності підприємства, географічна локація, організаційна структура, система оподаткування, функціональна структура, обсяги діяльності, облікова політика, кваліфікація працівників облікової служби та характер застосовуваних інформаційних технологій. Для вирішення відповідних завдань пропонується використовувати низку процедур, серед яких інспектування документів і записів, інспектування активів, спостереження, зовнішнє підтвердження, повторне обчислення, повторне виконання та аналітичні процедури.

Ключові слова: внутрішній контроль, розрахунки з податків та інші обов'язкові платежі, завдання внутрішнього контролю, процедури внутрішнього контролю, етапи розрахунків з податків та інших обов'язкових платежів.

Постановка проблеми. Функціонування підприємств здійснюється в умовах перманентних змін, що вносяться до нормативно-правових документів, які регулюють порядок розрахунків суб'єктів підприємництва з державним та місцевими бюджетами, зокрема – оподаткування їх діяльності. У зв'язку з цим часто виникають розбіжності у тлумаченнях відповідальними особами суб'єктів підприємництва та органів державного фінансового контролю обставин,

від впливу яких залежить величина податків, що має бути визнана та сплачена платником податків. Наслідком цього є випадки невірної визначення податкових зобов'язань, що призводить до виникнення додаткових витрат, пов'язаних зі сплатою фінансових санкцій за несвоєчасну та неповну сплату податків та інших обов'язкових платежів. Водночас, невірне визначення параметрів, від яких залежить величина податкових зобов'язань, спричиняє виникнення неточностей під час заповнення форм податкової звітності, через що виникають проблеми з її поданням.

Зважаючи на це, існує потреба виконання певного набору заходів, які має виконати відповідальний працівник суб'єкта підприємництва, спрямованих на оцінювання достовірності даних, які розкриваються у формах податкової звітності. На підприємствах таку роботу виконує, переважно, працівник бухгалтерської служби. Водночас, для підвищення об'єктивності відповідних оцінок та попередження можливих невідповідностей на підприємствах (в разі наявності необхідних ресурсів), створюється система внутрішнього контролю, представникам якого делегуються повноваження щодо попередження, виявлення та усунення недоліків як у діяльності суб'єкта підприємництва, так і під час створення фінансової, управлінської, податкової та інших видів звітності.

Заходи, що здійснюються системою внутрішнього контролю стосовно оцінювання правильності визначення, повноти та своєчасності сплати податкових зобов'язань дають підстави визнати його попередній характер, оскільки реалізуються перед офіційним визнанням відповід-

них параметрів шляхом подання податкової звітності. Зважаючи на це, методичне забезпечення відповідних заходів має сприяти зменшенню ризиків, пов'язаних з негативними наслідками недотримання вимог фіскального законодавства.

Таким чином, існує обґрунтована необхідність у визначенні набору методичних прийомів, які мають забезпечити достатній рівень довіри до результатів контрольних заходів щодо підготовки податкової звітності та забезпечення її достовірності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню теоретичних та методичних проблем реалізації заходів внутрішнього контролю розрахунків підприємства за податками та іншими обов'язковими платежами присвячено велику кількість наукових досліджень та практичних пошуків вітчизняних і закордонних вчених та практикуючих фахівців. При цьому, предметом вивчення визначаються аспекти, які на різних рівнях характеризують роль системи оподаткування, її вплив на діяльність підприємств, залежність від фіскального середовища змісту управлінських рішень та оцінювання наслідків їх діяльності, відображення розрахунків за податками та іншими обов'язковими платежами у системі бухгалтерського обліку, розкриття відповідних даних у фінансовій та інших видах звітності тощо.

Зокрема, суспільну роль фіскальної політики досліджували Бритова Г.В., Скрильник Є.В. [1], Кривіцький В.Б. [2], Мельник В.М., Руденко В.В. [3], Ракул О.В. [4], Соф'їн М.І. [5], Шерстюк О.Л. [6], Сака Ч. (Saka C.), Ошика Т. (Oshika T.), Джимічі М. (Jimichi M.) [7] та інші науковці й практикуючі фахівці.

Як зазначає Ракул О.В., «фіскальна політика держави завжди займала особливе місце серед інших видів державної політики. Оптимальна побудова та ефективність її реалізації впливає на економічну систему держави, створює умови для формування у суспільстві належного соціального клімату, формує імідж країни на міжнародному рівні, а також сприяє залученню іноземних інвестицій в національну економіку» [4, с. 29].

В контексті зазначеного, погоджуємося з думкою Бритової Г.В. та Скрильника Є.В., які, обґрунтовуючи значення фіскальної сфери управління для забезпечення економічної безпеки держави відзначають потребу у вдосконаленні «інституційного середовища реалізації фіскальної політики держави», що має, серед іншого, сприяти «спрощенню податкового адміністрування та митних процедур, удосконаленню програмно-цільового методу планування видатків бюджетних коштів, посиленню взаємодії органів державного

фінансового контролю, зокрема через електронний документообіг та ін.» [1, с. 49].

Особливу увагу у наукових публікаціях приділено ролі ефективного фіскального контролю як одного з чинників впливу на середовище функціонування підприємств. Результати відповідних досліджень оприлюднили Гупаловська М.Б. [8], Демченко О.П. [9], Квач Я.П., Князькова В.Я., Федоренко С.О. [10], Козьмук Н.І. [11], Лагодієнко Н.В., Іванченкова Л.В., Євтушевська О.О., Скляр Л.Б. [12], Лісовий А.В., Проскура А.П. [13], Потернак Ю.П. [14], Татарова Т. [15], Тан'ї П.Н. (Tanyı P.N.), Клаус Дж.П. (Klaus J.P.), Бьортон Х. (Burto nH.) [16] та інші.

Зокрема, на думку Гупаловської М.Б., «висока дієвість податкового контролю є однією з умов підвищення ефективності управління державними фінансовими ресурсами. В основі ефективного податкового контролю повинно бути забезпечення виконання конституційного обов'язку з сплати податків та оперативного реагування на відхилення у податковому процесі. Разом з тим, розроблення конкретних рекомендацій щодо вдосконалення процедур здійснення податкового контролю та уточнення теоретико-методологічних засад сприятиме підвищенню його дієвості та ефективності» [8, с. 22]. На підтримку цієї точки зору, Демченко О.П. зазначає, що «удосконалення методик оцінки та зростання ефективності податкового контролю в умовах сучасних економічних реформ особливо зростає у зв'язку із суттєвою залежністю від податкової складової бюджетів усіх рівнів, а також усе ще низькою податковою культурою населення в цілому та платників податків зокрема» [9, с. 256].

Результатами низки досліджень стало удосконалення методики обліку операцій, пов'язаних з оподаткуванням, відображення їх змісту та результатів у фінансовій та податковій звітності, а також використання з метою реалізації завдань управлінського персоналу. Наведені аспекти розкривають у публікаціях Коротун В.І. [17], Пухальський В.В. [18], Шерстюк О.Л. [19], Мартінс А. (Martins A.), Са К. (Sa C.) [20], Сараджі А.Х. (Saragih A.H.), Алі С. (Ali S.) [21], Шигун М. (Shygun M.), Чистова А. (Chystova A.) [22] та інші. Таким чином, особливості фіскального контролю, розкриті в наукових публікаціях, стосуються різних аспектів виконання відповідних заходів. При цьому, результати попередніх досліджень характеризують загальнонаціональний, галузевий та підприємницький рівні фіскального контролю, що ґрунтується на суспільних, управлінських та облікових параметрах.

Визнаючи суттєвий вплив результатів попередніх досліджень у теорію та методологію фіскального контролю, вважаємо за доцільне визнати, що потребують конкретизації аспекти контролю оподаткування діяльності суб'єктів підприємництва, властиві для їх системи управління. Оскільки саме на рівні підприємств не лише здійснюються первинні заходи, пов'язані зі здійсненням розрахунків за податками та іншими обов'язковими платежами, але й формується відповідна інформаційна база, можна зробити висновок про важливість заходів, що здійснюються системою внутрішнього контролю, для функціонування інституту оподаткування як однієї з основних складових економічної системи держави.

Мета статті. Зважаючи на викладене, метою дослідження, результати якого оприлюднюються в цій статті, визначається розробка методичного забезпечення внутрішнього контролю розрахунків підприємства за податками та іншими обов'язковими платежами.

Виклад основного матеріалу. Основним критерієм ефективності виконання заходів системи внутрішнього контролю суб'єкта підприємства, зокрема в контексті оцінювання дотримання вимог фіскального законодавства, є забезпечення оптимального використання її ресурсів під час вирішення відповідних завдань. Це означає, що виконавці зазначених заходів мають досягнути поставлених цілей шляхом використання мінімально необхідного обсягу таких ресурсів, як час, матеріальні та фінансові ресурси. При цьому, однією з ознак досягнення поставлених завдань може бути визнана відсутність фінансових санкцій, що можуть бути застосовані суб'єктами фіскального контролю внаслідок несвочасного подання або неподання податкової звітності, допущення неточностей при її складанні, а також неповного та несвочасного погашення (або непогашення) визнаних податкових зобов'язань.

Основною передумовою запобігання зазначеним проблемам є ідентифікація так званих «проблемних» складових фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, наявність та вплив яких визначає існування, характер та величину ризиків виникнення фактів недотримання вимог фіскального законодавства. Саме від наведених характеристик ризиків, на наше переконання, залежатиме зміст, обсяг та порядок виконання процедур внутрішнього контролю розрахунків за податками та іншими обов'язковими платежами з державним та місцевим бюджетами. Виходячи з цього, мають

бути визначені основні процедури, виконання яких має попередити виникнення зазначених відхилень від норм, встановлених чинним законодавством з питань оподаткування.

Цільове спрямування таких процедур, має стосуватися ідентифікації обставин, існування яких може свідчити про високу імовірність виникнення відхилень. При цьому, зазначені обставини мають різне походження та чинять вплив на різні етапи заходів бухгалтерської служби підприємства, пов'язані з визнанням та здійсненням розрахунків з податків та інших обов'язкових платежів (рис. 1).

Виходячи з інформації, наведеної на рис. 1, маємо можливість констатувати, що виконання процедур внутрішнього контролю повноти та своєчасності розрахунків підприємства за податками та іншими обов'язковими платежами повинно сприяти ідентифікації вимог, які формалізуються під впливом зовнішніх та внутрішніх обставин його діяльності.

Зокрема, нормативно-правове регулювання визначає кожен з аспектів оподаткування діяльності підприємства на основі реалізації фіскальної політики держави. При цьому, у відповідних нормативних документах розкриваються як критерії виконання кожного з етапів розрахунків, так і процедури, які мають бути виконані суб'єктом господарювання. Варто відзначити, що окремо у нормативно-правових документах формалізуються наслідки невиконання або неналежного виконання окреслених вимог, які мають ознаки фінансової, адміністративної та кримінальної відповідальності як самого суб'єкта фінансово-господарської діяльності, так і його відповідальних осіб.

Зважаючи на це, процедури внутрішнього фіскального контролю щодо оцінювання впливу на діяльність підприємства нормативно-правового регулювання мають вирішувати два взаємопов'язані завдання:

- 1) забезпечення дотримання вимог законодавства;
- 2) мінімізація витрат, пов'язаних з їх порушенням.

Забезпечення дотримання вимог фіскального законодавства полягає, насамперед, у повному та своєчасному виконанні заходів, які має вчинити управлінський персонал підприємства на етапах формалізації податкових зобов'язань, їх визнання та здійснення розрахунків, спрямованих на їх погашення. При цьому варто зазначити, що кожен з наведених етапів містить власний алгоритм дій, які, у власну чергу, залежать від інших чинників впливу, визначених на

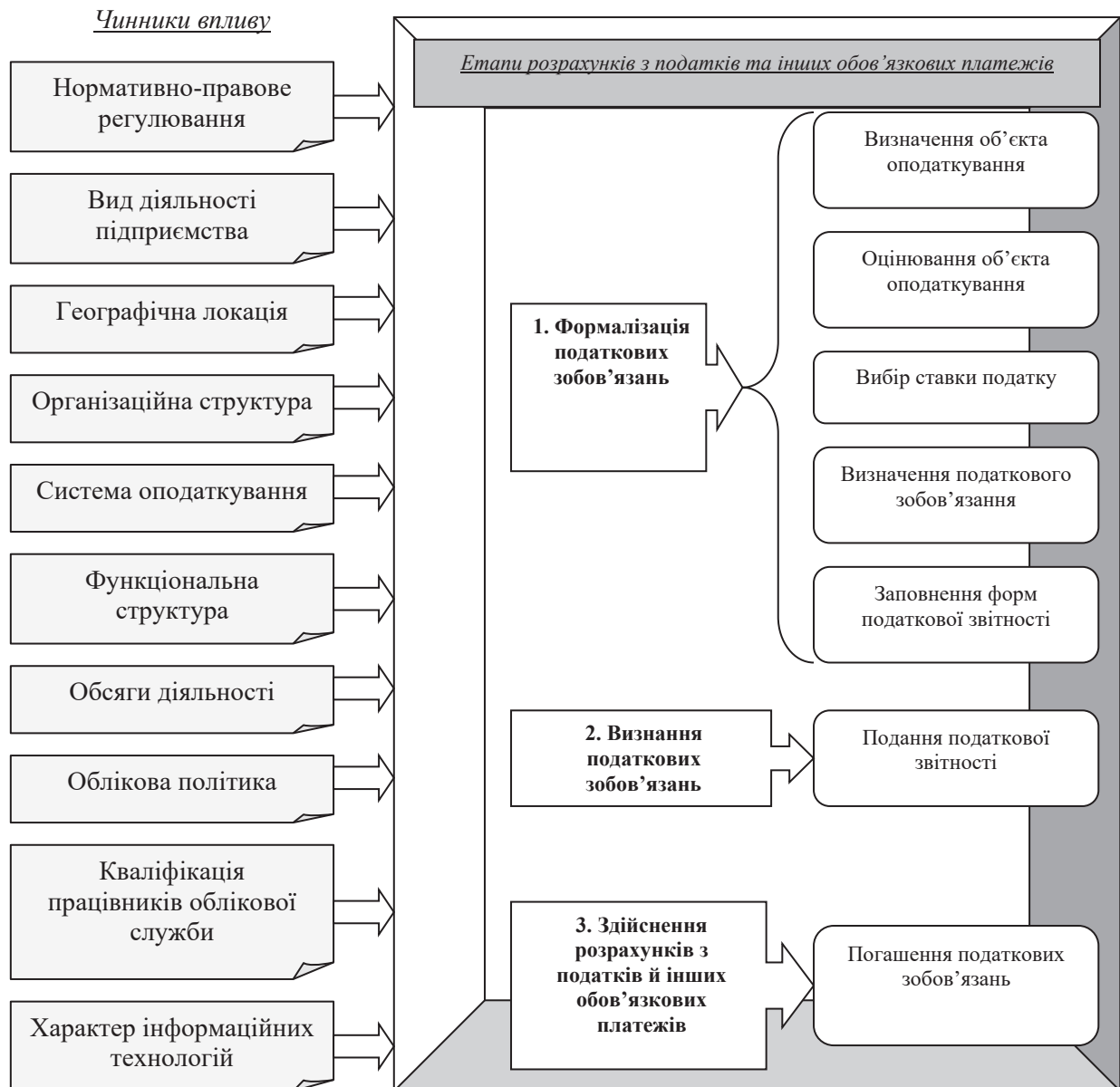

Рис. 1. Етапи розрахунків з податків та інших обов'язкових платежів

Джерело: авторська розробка на основі [23]

рис. 1. Таким чином, застосування відповідних процедур внутрішнього контролю дасть змогу не лише оцінити стан дотримання вимог чинних нормативно-правових документів, але й визначити зміст і характер впливу інших чинників на реалізацію кожного з етапів здійснення розрахунків з бюджетом.

Мінімізація витрат, пов'язаних з порушеннями вимог нормативно-правових документів у сфері фіскального регулювання та контролю, полягає, насамперед, у визначенні наслідків виникнення невідповідностей під час реалізації кожного з етапів виконання розрахунків. При цьому витрати можуть мати не лише прямий фінансовий характер у формі фінансових санкцій (штрафів та пені),

але й характеризуватися непрямими збитками, пов'язаними з призупиненням окремих господарських операцій, накладанням обмежень на використання певних активів, переглядом послідовності виконання розрахунків з бюджетом та іншими контрагентами тощо.

Оцінювання впливу виду діяльності підприємства на її оподаткування полягає у визначенні її формалізованих характеристик на основі відповідної галузі. Як правило, від цього може залежати можливість застосування певного режиму оподаткування. Підставою для ідентифікації виду діяльності можуть бути визначені особливості його функціонування, формалізовані в установчих документах, а також в доку-

ментах, що підтверджують його державну реєстрацію. Водночас, фактична діяльність може частково чи повністю відрізнятись від заявленої та зареєстрованої. В цьому разі процедури внутрішнього контролю мають бути спрямовані на визначення фактів реагування управлінського персоналу на зазначені обставини (зокрема, внесення змін до установчих документів та їх перереєстрація, застосування інших заходів на різних етапах розрахунків з податків та інших обов'язкових платежів тощо). У випадку, коли підприємство здійснює більше, ніж один вид діяльності, процедури внутрішнього контролю мають бути спрямовані на з'ясування потреби в перегляді заходів визначення та погашення податкових зобов'язань, а також їх розподілу між різними видами діяльності.

Варто також зазначити, що потребують ідентифікації змістовні характеристики господарських операцій, які мають відповідати задекларованим та зареєстрованим видам діяльності. При цьому, відповідність має бути оцінена як для кожної господарської операції, так і для їх сукупності.

Ще один чинник, що впливає на розрахунки підприємства за податками та іншими обов'язковими платежами, є його географічна локація. Як правило, від неї залежить, до бюджету якої територіальної громади мають здійснюватися відповідні платежі. Процедури внутрішнього контролю мають сприяти отриманню підтверджень фактів того, що підприємство зареєстроване на території зазначеної громади та (в деяких випадках) здійснює на цій території задекларований вид господарських операцій, який дає підстави для розрахунків з відповідним місцевим бюджетом.

Особливу увагу в цьому контексті під час виконання процедур внутрішнього контролю варто приділити існуванню окремих функціональних підрозділів, що здійснюють певний вид діяльності як самостійний платник податків на території визначеної громади. При цьому, необхідно встановити факт легітимності самостійного чи консолідованого статусу окремих підрозділів не лише в контексті існування юридичної особи, але й визначити, чи потребує вид діяльності відповідної реєстрації згідно з вимогами фіскального законодавства, зокрема – на підставі здійснення функцій представництва.

Зазначене також стосується врахування впливу на оподаткування діяльності організаційної та функціональної структури підприємства. Її особливості визначаються переліком повноважень, делегованих окремим підрозділам установчими документами, а саме: порядок

утворення, існування вимог до осіб, які приймають відповідні рішення, ідентифікація підрозділу чи його виду діяльності в якості окремого сегмента тощо. Зважаючи на це, під час виконання процедур внутрішнього контролю розрахунків з бюджетом необхідно з'ясувати, чи існує необхідність реалізації суб'єктами управління певного набору заходів, обумовлених особливостями оподаткування в контексті загальної діяльності. Суттєвим аспектом, який має бути досліджений, є потреба визначення окремого об'єкта оподаткування чи його консолідація з показниками інших структурних підрозділів, обчислення величини податкового зобов'язання за іншою ставкою, здійснення розрахунків з бюджетом громади, на території якої ведеться фінансово-господарська діяльність тощо.

Вплив на оподаткування діяльності підприємства обраної системи оподаткування (загальної, спрощеної, спеціального режиму та ін.) має оцінюватися, виходячи з встановленої легітимності її застосування. При цьому, на підставі процедур внутрішнього контролю необхідно визначити не лише документальне підтвердження реєстрації відповідного статусу підприємства як платника податків, але й існування необхідних для цього обставин. Зокрема, протягом певного періоду часу мають здійснюватися лише ті види діяльності, на які розповсюджується можливість застосування обраної системи оподаткування, з урахуванням обсягу діяльності, величини фінансових параметрів, обумовлених чинним законодавством, відсутності юридичних обмежень та інших умов. Застосування окремих систем та режимів оподаткування безпосередньо може вплинути на алгоритм визначення об'єкта оподаткування, розмір та порядок застосування ставки податку, зміст податкової звітності, порядок визнання та погашення податкових зобов'язань.

На визначення аспектів розрахунків за податками та іншими обов'язковими платежами впливає також обсяг діяльності підприємства. Це стосується як його загальної величини, так й її складових за окремими видами та сегментами діяльності та географічною локалізацією організаційних та функціональних підрозділів. В контексті зазначеного, процедури внутрішнього контролю мають бути спрямовані на перевірку правильності визначення обсягів діяльності на предмет необхідності їх розкриття як інтегрального показника, так і за окремими сегментами діяльності та підрозділами підприємства. Виходячи з цього, набуває актуальності оцінка правильності формування значення обсягів діяльності та її розподілу за джерелами виник-

нення. Варто також відзначити, що діяльність підприємства може бути представлена за різними показниками, які, у власну чергу, можуть бути самостійними об'єктами оподаткування чи впливати на його інтегровані характеристики. Відтак, й їх вплив на порядок здійснення розрахунків за податками та іншими обов'язковими платежами може визначатися за різними критеріями.

На здійснення розрахунків підприємства за податками та іншими обов'язковими платежами має вплив його облікова політика. Такий вплив стосується облікової ідентифікації, вимірювання та розкриття даних щодо господарських операцій протягом певного періоду та їх результатів, що впливають на характеристики ресурсів та джерел їх утворення станом на визначену дату. Відповідні параметри, як правило, враховуються для цілей визначення характеристик об'єктів оподаткування з подальшим відображенням у податковій звітності. Водночас, обчислена величина податкових зобов'язань, що мають бути погашені підприємством, визнаються елементом джерел формування його активів та відображаються у звіті про фінансово-майновий стан, а витрати, понесені у зв'язку з нарахуванням податкових зобов'язань, розкриваються як витрати звітного періоду (часом – як витрати, капіталізовані у вартості активів) у звіті при прибутку та збитку (або також звіті про фінансово-майновий стан).

Дотримання процедур підготовки та подання податкової звітності, зокрема в контексті ідентифікації об'єкта оподаткування, застосування ставки податків, обчислення податкових зобов'язань та розкриття зазначених даних у звітних формах, залежить, серед іншого, від кваліфікаційної підготовки виконавців відповідних процедур. При цьому, завжди існує імовірність виникнення змін в чинниках, які впливають на розрахунки підприємства за податками та іншими обов'язковими платежами. Зважаючи на це, має місце ризик, пов'язаний з можливістю виникнення непередбачених відхилень в показниках податкової звітності. Зважаючи на це, система внутрішнього контролю має визначити, чи достатню кваліфікацію мають особи, дії яких впливають на рівень такого ризику на основі встановлення їх відповідності кваліфікаційним вимогам до посадової особи.

Певним чином на здійснення розрахунків за податками та іншими обов'язковими платежами впливають інформаційні технології, які використовуються на підприємстві. Реалізація їх можливостей забезпечує пришвидшення процесів, пов'язаних з формуванням податко-

вої звітності, її поданням до суб'єктів фіскального контролю, а також зі здійсненням самих розрахунків. Водночас, закритість алгоритмів обробки інформації завжди може стати чинником виникнення ризиків спотворення звітних даних, зокрема щодо оподаткування діяльності підприємства.

Зважаючи на викладене, суб'єкт внутрішнього контролю має виконати низку процедур, результати яких сприятимуть підтвердженню чи спростуванню адекватності заходів управлінського персоналу, які супроводжують формалізацію податкових зобов'язань, їх визнання та виконання необхідних розрахунків.

Основою процедур внутрішнього контролю в контексті дослідження пропонуємо визнати аудиторські процедури, визначені Міжнародними стандартами аудиту [24], а саме: інспектування, спостереження, зовнішнє підтвердження, повторне обчислення, повторне виконання та аналітичні процедури.

Під час виконання контрольних процедур має бути встановлений факт існування об'єкта, наявність якого є підставою для визнання податкових зобов'язань. Залежно від характеру такого об'єкта для вирішення цього завдання можуть бути використані різні процедури.

Якщо об'єктом оподаткування є здійснення господарської операції (наприклад, реалізація чи придбання активу), то її існування може бути підтверджене на основі інспектування документів і бухгалтерських записів. Для визначення в якості об'єкта оподаткування окремих видів активів може бути застосоване інспектування активів підприємства. За допомогою зазначених процедур може бути не тільки перевірена наявність визнаних підприємством об'єктів оподаткування, але й ідентифіковане існування об'єктів, які не були визнані раніше.

Крім цього, підставою для визнання об'єктів оподаткування можуть бути результати зовнішніх підтверджень, коли інформовані особи можуть надати дані стосовно фінансово-господарської діяльності підприємства та його зв'язки з контрагентами. Водночас, факт існування об'єкта оподаткування може бути підтверджений або встановлений внаслідок застосування аналітичних процедур контролю, а саме – співставлення результатів дослідження взаємозалежності та взаємообумовленості окремих господарських операцій та їх результатів.

Заходи інспектування документів, записів та активів можуть бути застосовані для перевірки правильності оцінювання об'єктів оподаткування. Якщо документи можуть містити безпо-

середню інформацію про вимірювання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат підприємства, то інспектування активів дає можливість встановити функціональний стан окремих об'єктів, на основі якого може бути сформульований висновок про їх придатність до використання та відповідного визнання в цілях реєстрації в реєстрах фінансового та податкового обліку.

Водночас, правильність оцінки залежить і від процедур, які виконує бухгалтер. Для перевірки їх правильності та відповідності визначеним нормативними документами алгоритмам може бути застосована інформація, отримана в якості підтвердження виконавцем або уповноваженою особою наявності формалізованих алгоритмів, їх адекватного розуміння та належного використання при оцінюванні об'єкта оподаткування. Зазначені ж обставини також можуть бути перевірені

за допомогою повторного виконання процедур оцінювання суб'єктом внутрішнього контролю та спостереження за роботою відповідальних осіб.

Правильність визначення грошової оцінки об'єкта оподаткування може бути визначена за допомогою повторного обчислення суб'єктом контролю показників, що враховуються під час здійснення розрахунків, передбачених нормативними документами.

Вибір ставки податку здійснюється на підставі встановлення відповідності господарських операцій критеріям, викладеним у нормативних документах. При цьому, дані щодо фактичного вибору можуть бути оцінені на основі підтверджень обізнаних відповідальних осіб підприємства. Водночас, змістовну характеристику операцій, внаслідок яких був визнаний та виміряний об'єкт оподаткування, суб'єкт внутрішнього контролю

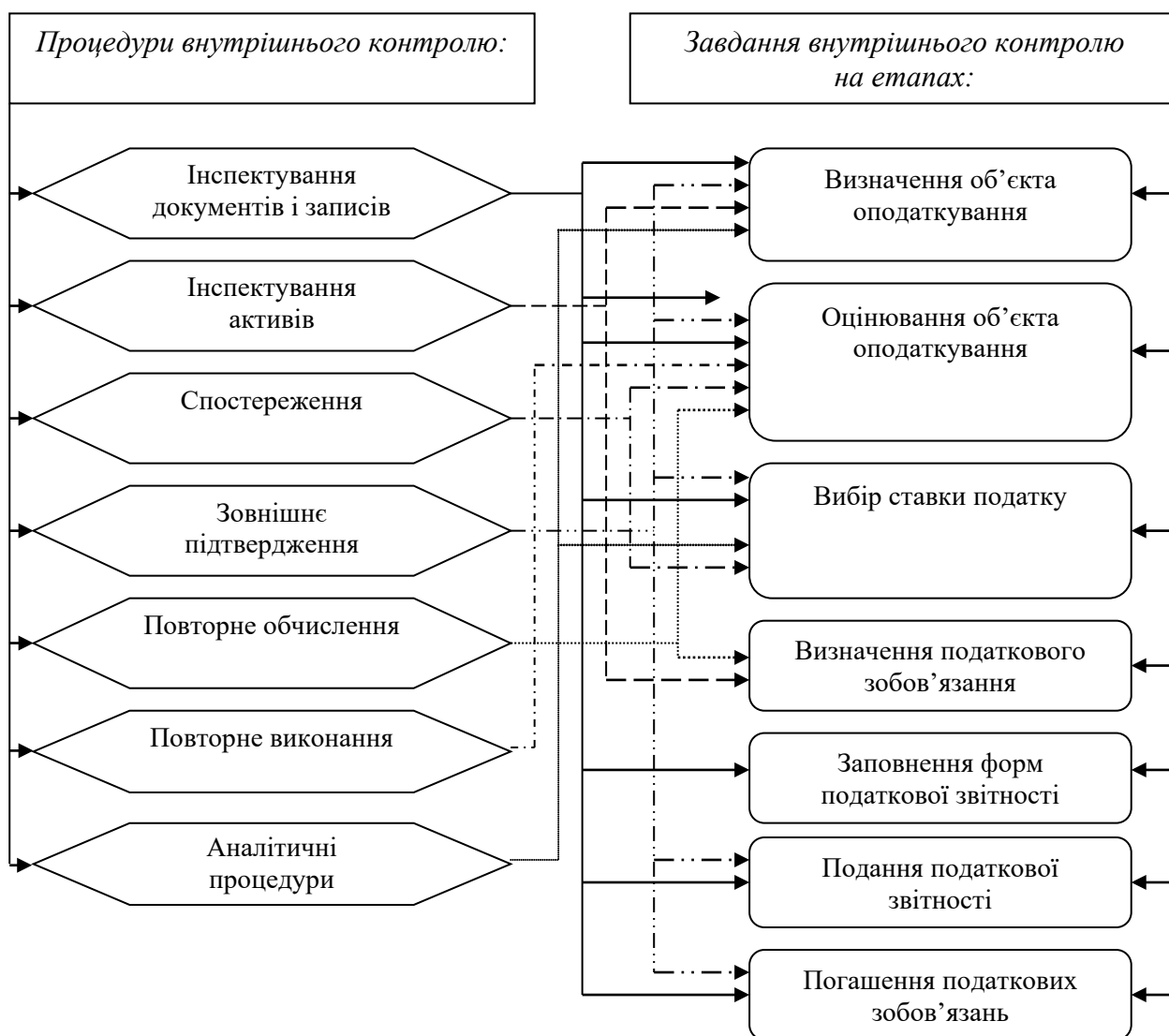

Рис. 2. Застосування процедур для вирішення завдань внутрішнього контролю розрахунків за податками та іншими обов'язковими платежами

Джерело: авторська розробка на основі [24]

може визначити за результатами інспектування документів та здійснення аналітичних процедур. Крім цього, додатковим джерелом інформації щодо вибору підприємством ставки податку може бути спостереження за виконанням уповноваженою особою відповідних процедур.

Правильність визначення величини податкового зобов'язання підприємства визначається на основі інспектування документів та облікових записів, а також за допомогою повторного обчислення. При цьому, суб'єкт контролю звертає увагу на адекватність застосування уповноваженою особою алгоритмів математичних розрахунків, що впливають не лише на обчислення нового зобов'язання, але й на його коригування внаслідок подій, пов'язаних з виконанням попередніх розрахунків.

Заповнення форм податкової звітності передбачає систематизацію даних, отриманих на попередньому етапі. Така систематизація передбачає класифікацію даних та розкриття їх за форматом, передбаченим нормативними документами. Крім цього, у податковій звітності зазначаються реквізити платника податку, звітний період та інші дані, які дають можливість ідентифікувати суб'єкта та визначити стан його розрахунків за податками та іншим і обов'язковими платежами. Правильність заповнення податкової звітності може бути перевірена за допомогою процедури інспектування документів і записів.

Подання податкової звітності забезпечує здійснення факту визнання підприємством його податкових зобов'язань. Основними критеріями перевірки має бути сам факт подання податкової звітності та його своєчасність. Для реалізації заходів внутрішнього контролю розрахунків визнання податкових зобов'язань можуть бути використані процедури інспектування документів та отримання підтверджень від обізнаних осіб. Ці ж процедури дадуть змогу і для отримання інформації щодо своєчасності та повноти погашення визнаних податкових зобов'язань.

На рис. 2 наведено результати узагальнення інформації щодо вибору процедур для вирішення завдань внутрішнього контролю розрахунків підприємства за податками та іншими обов'язковими платежами.

Застосування охарактеризованих процедур дає можливість вирішити основні завдання внутрішнього контролю розрахунків підприємства за податками та іншими обов'язковими платежами.

Висновки і пропозиції. Отже, результати проведеного дослідження свідчать про те, що внутрішній контроль розрахунків підприємства за податками та іншими обов'язковими

платежами має забезпечуватися під час виконання кожного пов'язаного з цим заходу. При цьому, реалізація набору відповідних процедур суб'єктами внутрішнього контролю сприятиме попередженню, своєчасному виявленню та усуненню можливих невідповідностей, внаслідок чого суб'єкт господарювання матиме можливість мінімізації втрат, пов'язаних з визнанням та погашенням фінансових санкцій.

Предметом подальших досліджень, на наше переконання, має стати визначення оптимального набору процедур внутрішнього контролю, виходячи зі співвідношення їх результативності та пов'язаних з виконанням витрат.

Література:

1. Бритова Г.В., Скрильник Є.В. Роль бюджетно-податкової сфери у підвищенні фіскальної безпеки держави. *Аспекти публічного управління*. 2017. Т. 5. № 5-6(43-44). С. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.15421/15201716>
2. Кривіцький В.Б. Вектори вдосконалення митного контролю в Україні у контексті забезпечення фіскальної безпеки держави. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 11(39). С. 135–142. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-11\(39\)-135-142](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-11(39)-135-142)
3. Мельник В.М., Руденко В.В. Структурні складові фіскального механізму регулювання інвестиційних процесів. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. Вип. 17. Т. 2. С. 31–46. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.17.31-46>
4. Ракул О.В. Адміністративно-правове регулювання фіскальної політики в Україні : дис. ... наук. ступ. д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 439 с.
5. Соф'їн М.І. До характеристики форм і методів здійснення фіскальної політики в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1(26). С. 172–176.
6. Шерстюк О.Л. Проблеми контролю інвестиційної привабливості підприємств. *Економіка та підприємництво: стан та перспективи* : Зб. наук. праць. 2001. С. 341–346.
7. Saka C., Oshika T., Jimichi M. Visualization of tax avoidance and tax rate convergence: Exploratory analysis of world-scale accounting data. *Meditari Accountancy Research*. 2019. Vol. 27. No. 5. P. 695–724. DOI: <https://doi.org/10.1108/MEDAR-02-2018-0298>
8. Гупаловська М.Б. Податковий контроль як засіб підвищення ефективності управління державними фінансовими ресурсами. *Фінансовий простір*. 2016. № 3(23). С. 20–23.
9. Демченко О.П. Оцінка ефективності податкового контролю. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 4(15). С. 253–257. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-4-41>
10. Квач Я.П., Князькова В.Я., Федоренко С.О. Податковий контроль в Україні: фіскальна ефективність та шляхи вдосконалення. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2018. № 1(59). С. 165–170. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2018-1-59-22>
11. Козьмук Н.І. Фіскальний контроль як інструмент забезпечення дотримання законодавства у сфері оподаткування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 10. С. 247–250.
12. Лагодієнко Н.В., Іванченкова Л.В., Євтушевська О.О., Скляр Л.Б. Податковий контроль як умова ефективного функціонування податкової системи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 9–10. С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.9-10.24>

13. Лісовий А.В., Проскура А.П. Проблеми податкового контролю в Україні та напрями підвищення його ефективності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.6. С. 140–150.
 14. Потерняк Ю.П. Податковий контроль у системі забезпечення економічної безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2013. № 1. С. 105–112.
 15. Татарова Т. Щодо питання визначення фінансового та податкового контролю. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 205–209. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.33>
 16. Tanyi P.N., Klaus J.P., Burton H., Hasseldine J. (Ed.). Tax-Related Accounting Restatements and Tax Contingency Reporting. *Advances in Taxation*. 2020. Vol. 27. P. 43–72. DOI: <https://doi.org/10.1108/S1058-749720200000027002>
 17. Коротун В.І. Контроль за трансфертним ціноутворенням в Україні: проблеми становлення та перспективи розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 24. С. 42–46.
 18. Пухальський В.В. Удосконалення форм та процедур податкового контролю у протидії ухиленню від оподаткування. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 92–98. DOI: https://doi.org/10.32702/2306_6806.2021.4.92
 19. Шерстюк О.Л. Обліковий підхід до формування інформації інтегрованої звітності. *Міжнародний збірник наукових праць «Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу»*. 2019. Вип. 3(44). С. 75–81. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3\(44\)-75-81](https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3(44)-75-81)
 20. Martins A., Sa C. The computation of taxable income when accounting numbers are not reliable: A note on presumptions. *International Journal of Law and Management*. 2018. Vol. 60. No. 2. P. 543–562. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJLMA-12-2016-0181>
 21. Saragih A.H., Ali S. The impact of managerial ability on corporate tax risk and long-run tax avoidance: empirical evidence from a developing country. *Corporate Governance*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.1108/CG-08-2022-0346>
 22. Shygun M., Chystova A. Digital Aspects of Internal Audit of Tax Differences: Practical Experience of Ukraine. Grima, S., Özen, E., Boz, H. (Ed.). *The New Digital Era: Digitalisation, Emerging Risks and Opportunities (Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis)*. 2022. Vol. 109A. P. 49–68. DOI: <https://doi.org/10.1108/S1569-37592022000109A004>
 23. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text> (дата звернення: 11.06.2023).
 24. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. 2020 Edition. Available at: <https://www.iaasb.org/publications/2020-handbook-international-quality-control-auditing-review-other-assurance-and-related-services> (дата звернення: 11.06.2023).
- References:**
1. Brytova H.V., Skrylnyk Ye.V. (2017) Rol biudzhethno-podatkovoi sfery u pidvyshchenni fiskalnoi bezpeky derzhavy [Role of fiscal and budgetary sphere in the strengthening of the fiscal security of the state]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, t. 5, no. 5-6(43-44), pp. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.15421/15201716>
 2. Kryvitskyi V.B. (2018) Vektory vdoskonalennia mytnoho kontroliu v Ukraini u konteksti zabezpechennia fiskalnoi bezpeky derzhavy [The vectors of customs control improvement in Ukraine in the context of providing fiscal security of the state]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia "Ekononika"*, no. 11(39), pp. 135–142. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-11\(39\)-135-142](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-11(39)-135-142)
 3. Melnyk V.M., Rudenko V.V. (2021) Strukturni skladovi fiskalnoho mekhanizmu rehuliuвання investytsiinykh protsesiv [Structural components of the fiscal mechanism for regulating the investment processes]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 17, t. 2, pp. 31–46. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.17.31-46>
 4. Rakul O.V. (2018) Administratyvno-pravove rehuliuвання fiskalnoi polityky v Ukraini [Administrative-legal regulation of fiscal policy in Ukraine]: Dys. ... nauk. stup. d-ra yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 439 p.
 5. Sofin M.I. (2019) Do kharakterystyky form i metodiv zdiisnennia fiskalnoi polityky v Ukraini [To the characteristics of the forms and methods of public policy in Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, vol. 1(26), pp. 172–176.
 6. Sherstiuk O.L. (2001) Problemy kontroliu investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstv [Problems of controlling the investment attractiveness of enterprises]. *Ekononika ta pidpriemnytstvo: stan ta perspektyvy*: Zb. nauk. Prats, pp. 341–346.
 7. Saka C., Oshika T., Jimichi M. (2019) Visualization of tax avoidance and tax rate convergence: Exploratory analysis of world-scale accounting data. *Meditari Accountancy Research*, vol. 27, no. 5, pp. 695–724. DOI: <https://doi.org/10.1108/MEDAR-02-2018-0298>
 8. Hupalovska M.B. (2016) Podatkovi kontrol yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia derzhavnymy finansovymy resursamy [Tax control as a means of increasing the efficiency of the management of state financial resources]. *Finansovi prostir*, no. 3(23), pp. 20–23.
 9. Demchenko O.P. (2019) Otsinka efektyvnosti podatkovoho kontroliu. [Assessment of the tax' control effectiveness]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, vol. 4(15), pp. 253–257. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-4-41>
 10. Kvach Ya.P., Kniazkova V.Ia., Fedorenko S.O. (2018) Podatkovi kontrol v Ukraini: fiskalna efektyvnist ta shliakhy vdoskonalennia [Tax control in Ukraine: fiscal efficiency and ways of improvement]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 1(59), pp. 165–170. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2018-1-59-22>
 11. Kozmuk N.I. (2015) Fiskalni kontrol yak instrument zabezpechennia dotrymanna zakonodavstva u sferi opodatкування. [Fiscal control as a tool for law enforcement in the field of taxation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia: Ekonomika i menedzhment*, vol. 10, pp. 247–250.
 12. Lahodiienko N.V., Ivanchenkova L.V., Yevtushevska O.O., Skliar L.B. (2022) Podatkovi kontrol yak umova efektyvnoho funktsionuvannia podatkovoi systemy [Tax control as a condition for the effective functioning of the tax system]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 9–10, pp. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.9-10.24>
 13. Lisovyi A.V., Proskura A.P. (2014) Problemy podatkovoho kontroliu v Ukraini ta napriamy pidvyshchennia yoho efektyvnosti [Tax Control Problems in Ukraine and Directions for Improving its Efficiency]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 24.6, pp. 140–150.
 14. Poterlyak Yu.P. (2013) Podatkovi kontrol u systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Tax control in the system of the ensuring economic state security]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia ekonomichna*, no. 1, pp. 105–112.
 15. Tatarova T. (2020) Shchodo pytannia vyznachennia finansovoho ta podatkovoho kontroliu [To the issue of financial and tax control]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 8, pp. 205–209. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.33>
 16. Tanyi P.N., Klaus J.P., Burton H., Hasseldine J. (Ed.) (2020) Tax-Related Accounting Restatements and Tax Contingency Reporting. *Advances in Taxation*, vol. 27, pp. 43–72. DOI: <https://doi.org/10.1108/S1058-749720200000027002>

17. Korotun V.I. (2016) Kontrol za transfertnym tsinoutvorennyam v Ukraini: problemy stanovlennia ta perspektyvy rozvytku [Transfer pricing control in Ukraine: problems of formation and perspectives of development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 24, pp. 42–46.
18. Pukhalskyi V.V. (2021) Udoskonalennia form ta protsedur podatkovoho kontroliu u protydii ukhylenniu vid opodatkuvannia. [Improvement of tax control forms and procedures against tax avoidance]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 4, pp. 92–98. DOI: https://doi.org/10.32702/2306_6806.2021.4.92
19. Sherstiuk O.L. (2019) Oblikovyi pidkhdid do formuvannia informatsii intehrovanoi zvitnosti [Accounting approach to the formation of integrated reporting information]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats «Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu ta analizu»*, vol. 3(44), pp. 75–81. DOI: [https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3\(44\)-75-81](https://doi.org/10.26642/pbo-2019-3(44)-75-81)
20. Martins A., Sa C. (2018) The computation of taxable income when accounting numbers are not reliable: A note on presumptions. *International Journal of Law and Management*, vol. 60, no. 2, pp. 543–562. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJLMA-12-2016-0181>
21. Saragih A.H., Ali S. (2023) The impact of managerial ability on corporate tax risk and long-run tax avoidance: empirical evidence from a developing country. *Corporate Governance*. DOI: <https://doi.org/10.1108/CG-08-2022-0346>
22. Shygun M., Chystova A. (2022) Digital Aspects of Internal Audit of Tax Differences: Practical Experience of Ukraine. Grima, S., Özen, E., Boz, H. (Ed.). *The New Digital Era: Digitalisation, Emerging Risks and Opportunities (Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis)*, vol. 109A, pp. 49–68. DOI: <https://doi.org/10.1108/S1569-37592022000109A004>
23. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 No. 2755-VI [The Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 02, 2010 No. 2755-VI]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text> (accessed 11 June 2023).
24. Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. 2020 Edition. Available at: <https://www.iaasb.org/publications/2020-handbook-international-quality-control-auditing-review-other-assurance-and-related-services> (accessed 11 June 2023).

Summary. The article identifies the main methodical approaches to identifying and solving tasks of the enterprise's internal control over the implementation of fiscal payments. It was established that the main criterion for the effectiveness of measures of the internal control system of the business entity in the context of assessing compliance with the requirements of fiscal legislation is to ensure the optimal use of its resources when solving the relevant tasks. It was determined that appropriate measures should be taken at each of the stages of conducting relevant payments, namely: formalization of tax liabilities, their recognition and repayment. The results of the research made it possible to identify the following measures related to the implementation of company's payments: determination of the object of taxation, its assessment, selection of the tax rate stipulated by the law, calculation of the tax liability, filling of tax reporting forms, as well as repayment of recognized tax liabilities. At the same time, the influence of a number of factors on them should be taken into account, including regulatory and legal regulation, type of enterprise activity, geographical location, organizational structure, taxation system, functional structure, scope of activity, accounting policy, qualification of accounting service employees and nature of applied information technologies. A number of procedures are proposed to address these challenges, including inspection of documents and records, inspection of assets, observation, external confirmation, recalculation, re-execution and analytical procedures. The study of the content of the relevant procedures gives reason to state that their target direction should relate to the identification of circumstances, the existence of which may indicate a high probability of deviations. Measures carried out by the internal control system in relation to the assessment of the correctness of the definition, completeness and timeliness of the payment of tax obligations give grounds to recognize its preliminary nature, since they are implemented before the official recognition of the relevant parameters by submitting tax reporting.

Key words: internal control, calculations of taxes and other mandatory payments, tasks of internal control, procedures of internal control, stages of payments of taxes and other mandatory payments.

Жук Н.Л.

*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу обліку та оподаткування,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9882-4718>

Zhuk Nataliia

National Research Center "Institute of Agrarian Economics"

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВ

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ACCOUNTING FOR INVENTORY OF ENTERPRISES

Анотація. У статті охарактеризовані основні елементи методики відображення запасів підприємства та операцій з ними в системі бухгалтерського обліку. В контексті вирішення завдань бухгалтерського обліку, основними характеристиками запасів визнані їх існування в матеріальній формі, наявність певного функціонального призначення, нетривалий період їх використання, що обмежується терміном один рік або одним операційним циклом, а також можливістю надання їм вартісної оцінки. Запропоновано в цілях бухгалтерського обліку ідентифікувати групу запасів, на використання яких накладені певні обмеження. Визначено, що облікові заходи мають передбачати реєстрацію запасів на етапах їх надходження на підприємство, зберігання, трансформації та вибуття. Головною метою облікових заходів щодо запасів та операцій з ними визнається задоволення інформаційних потреб різних груп користувачів відповідних даних.

Ключові слова: запаси, бухгалтерський облік, операції з запасами, функціональне призначення запасів, існування запасів, оцінювання запасів.

Постановка проблеми. Здійснення фінансово-господарської діяльності підприємств має бути забезпечене наявністю певного набору ресурсів. Серед них важливу роль відіграють матеріальні активи, які повністю використовуються у повсякденних операціях, пов'язаних з виробничо-збутовими аспектами функціонування суб'єкта підприємництва, а саме – матеріальні запаси.

Існування матеріальних запасів, як правило, обумовлюється потребою підприємства у забезпеченні виробничих процесів сировиною та матеріалами, з використанням яких створюється готова продукція, яка з метою отримання прибутку набуває товарних ознак та реалізується покупцям. Водночас, матеріальні запаси можуть

бути використані для задоволення господарських потреб підприємства, підтримки в робочому стані об'єктів основних засобів, реалізації рекламних заходів, забезпечення гарантійних зобов'язань тощо. Оскільки запаси характеризуються достатньо високим рівнем ліквідності, вони можуть бути використані для забезпечення і погашення поточних та довготривалих зобов'язань суб'єкта підприємництва, надання гарантій платоспроможності зацікавленим особам тощо.

Матеріальні запаси підприємств можуть також використовуватися в реалізації заходів політики їх соціальної відповідальності, підприємницько-суспільного та підприємницько-державного ділового партнерства, участі в державних програмах та заходах місцевих громад, створенні та функціонуванні територіальних та економічних кластерів.

Зважаючи на це, велика кількість управлінських рішень, що приймаються та реалізуються уповноваженими особами підприємства, пов'язана зі створенням матеріальних запасів, їх зберіганням та використанням в цілях економічної діяльності. Власне процес управління матеріальними ресурсами ґрунтується на використанні належної інформації, суттєва частина якої формується в системі бухгалтерського обліку. Саме на основі облікових даних зацікавлені особи (внутрішні та зовнішні користувачі інформації) мають можливість оцінити стан забезпеченості діяльності підприємства матеріальними ресурсами, можливості та оціночні результати їх використання, а також – впливу відповідних характеристик на очікувані наслідки функціонування суб'єкта підприємництва.

Викладене обумовлює актуальність вирішення проблем відображення в системі бухгалтерського обліку матеріальних запасів, а також

змісту та результатів господарських операцій з ними. Наведені проблеми можуть бути вирішені шляхом проведення наукових досліджень, результати яких можуть стати джерелом розробки та обґрунтування сучасних теоретичних та методичних підходів. Зазначене є підставою для визнання актуальності результатів досліджень, викладених у цій науковій публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Роль бухгалтерського обліку та відображення у фінансовій звітності інформації стосовно запасів та операцій з ними в системі фінансово-господарської діяльності підприємств підкреслюється великою кількістю наукових публікацій, оприлюднених українськими та закордонними дослідниками і практикуючими фахівцями. Є підстави констатувати, що дослідницький інтерес до означеної проблематики забезпечив існування достатньо широкої обґрунтованої організаційної й методичної бази вирішення низки теоретичних і практичних завдань бухгалтерського обліку в контексті реалізації інформаційних потреб різних груп стейкхолдерів.

Зокрема, Бондаренко О.М., Титаренко А.Д. [1], Шевченко Л.Я., Мулява В.Р. [2], Галді Ф.К.Е. (Galdi F.C.E.), Джонсон С. (Johnson S.) [3] та інші науковці досліджували аспекти і параметри ідентифікації запасів як предмету обліку.

Роль бухгалтерського обліку запасів у задоволенні запитів системи управління у своїх роботах конкретизують Бабенко Л.В., Васильєва В.Г., Коновалова О.В. [4], Кривешко О.В., Шпарик Я.Я., Мельник Н.В. [5], Малахова А.В., Мартиненко О.В. [6], Прасад П. (Prasad P.), Сівасанкаран Н. (Sivasankaran N.), Пол С. (Paul S.), Каннадасан М. (Kannadhasan M.) [7] та інші.

Особливості організації бухгалтерського обліку запасів охарактеризовані у публікаціях Гужавіної І.В. [8], Коблянської І.О., Сіренко А.А., Коблянської Г.Ю. [9], Подмешальської Ю.В., Парнюк О.В. [10], Роевої О.С. [11], Шерстюка О.Л. [12], Шури Н.О., Шатила М.В. [13], Уонга К. (Wang Q.), Вана Г. (Wan G.) [14] та інших.

Водночас, результати досліджень, які характеризують особливості методики бухгалтерського обліку операцій з запасами підприємств та їх результатів розкривають Ізмайлов Я.О., Свірко С.В. [15], Скаско О.І., Костецька Ю.Р. [16], Циган Р.М., Солодков Д.Є. [17], Шерстюк О.Л., Жук Н.Л. [18], Банерджи С. (Banerjee S.) [19], Кофінгер Г.Г. (Kaufinger G.G.), Нйюшвандер К. (Neuenschwander C.) [20] та інші.

Не применшуючи важливість результатів, отриманих наведеними та іншими науковцями за підсумками виконаних досліджень, вважаємо,

що існує потреба в уточненні методичних аспектів бухгалтерського обліку запасів та господарських операцій з ними.

Метою статті визначається ідентифікація основних елементів методики відображення запасів підприємства в системі бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу. Формування інформації в системі бухгалтерського обліку відбувається з урахуванням впливу таких основних чинників, як характеристика предмету обліку, зміст та види операцій з ними, а також застосовувана концептуальна основа.

Запаси, відповідно до чинного Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», «являють собою активи, які:

- утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності;

- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;

- утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством» [21].

Основними характеристиками запасів, як правило, визнаються їх існування в матеріальній формі, наявність певного функціонального призначення, нетривалий період їх використання, що обмежується терміном 1 рік або одним операційним циклом, а також можливістю надання їм вартісної оцінки. Саме зазначені аспекти разом з можливістю оцінювання складають сукупність невід’ємних умов визнання активів для їх реєстрації в системі бухгалтерського обліку з подальшим розкриттям у формах фінансової, податкової, статистичної та інших видів звітності.

При цьому, запаси можуть перебувати на підприємстві та використовуватися в різних формах, які в цілях бухгалтерського обліку ідентифікуються як малоцінні швидкозношувані предмети, сировина, матеріали, напівфабрикати, незавершене виробництво, готова продукція, товари тощо.

Матеріальна форма запасів дає можливість на основі органолептичних методів (спостереження, інвентаризація тощо) визначити в цілях бухгалтерського обліку їх наявність та існування операцій з ними, а також оцінити можливість їх використання для вирішення завдань фінансово-господарської діяльності.

Водночас, можливість використання запасів протягом нетривалого періоду дає підстави для їх класифікації як поточних, які можуть свідчити про спроможність підприємства не лише забезпечувати достатню ритмічність та своєчасність господарських процесів, але й компенсувати, в разі

потреби, ризики, пов'язані з недостатністю найліквідніших активів (зокрема – грошових коштів, їх еквівалентів та дебіторської заборгованості).

Залежно від видів господарських процесів, до яких запаси залучаються на підприємстві, вважаємо за доцільне, крім видів, визначених на підставі вимог національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, визнати існування запасів, щодо напрямків та способів використання яких існують обмеження.

Прикладом таких обмежень може бути формування певного резерву, який може бути використаний підприємством для подальшого гарантійного, ремонтного та іншого призначення. Зазначені резерви формуються як джерело фінансування діяльності підприємства і забезпечуються певним набором запасів, використання яких має однозначно формалізоване цільове спрямування протягом попередньо обумовленого та юридично закріпленого періоду часу.

Водночас, запаси, як ліквідна частина активів підприємства, може бути залучена до забезпечення зобов'язань підприємства за довготривалою або поточною заборгованістю. При цьому, умовами кредитування підприємства може бути передбачене як існування запасів мінімального незмінного обсягу на визначену дату або протягом певного періоду, або дотримання вартісних критеріїв запасів. З іншого боку, для залучення кредиту підприємство має забезпечити досягнення необхідних критеріїв незалежно від руху фізичних одиниць запасів.

Інформація щодо наведених обмежень є істотною, оскільки може вплинути на рішення користувачів даних бухгалтерського обліку. Саме тому, вважаємо за доцільне запропонувати виділення відповідної групи запасів в контексті ідентифікації їх облікового змісту.

Чинна редакція Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку [21] та Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку [22] передбачають здійснення облікових заходів на різних етапах існування запасів в якості ресурсу підприємства, що передбачає врахування різноманітних господарських операцій з ними (рис. 1).

Рух запасів підприємства, наведений на рис. 1, обумовлений їх призначенням у фінансово-господарській діяльності.

Зокрема, якщо підприємство здійснює власну діяльність у сфері матеріального виробництва, основними видами його запасів будуть сировина та матеріали, які використовуються у виробничих цілях, а також готова продукція, що зберігатиметься до моменту її передачі під час реалізації покупцю.

Варто відзначити, що певна частина запасів в цьому випадку буде акумульована в так званому незавершеному виробництві, результати якого не мають економічних властивостей та облікових ознак готової продукції. Зазначена особливість впливає як на здійснення самих господарських операцій, так і на відображення запасів та операцій з ними в системі бухгалтерського обліку з подальшим розкриттям у формах звітності.

Варто також відзначити, що виробнича діяльність підприємств має також власні галузеві особливості. Наприклад, виробництво, що здійснюється підприємствами, які функціонують у сфері сільського господарства, має безпосередню залежність від природно-кліматичних умов, виконання заходів, пов'язаних з хімічною та фізичною обробкою рослин, ветеринарним обслуговуванням тварин, наявності різних етапів готовності продукції залежно від віку та її біологічних особливостей тощо. Діяльність підприємств, що функціонують у сфері будівництва, обумовлена необхідністю дотримання технологічних умов виконання робіт та характеризується значною тривалістю виробничого процесу. Зазначені та інші особливості безпосередньо впливають на структуру запасів, порядок їх використання та обліку. Зокрема, це визначає елементи облікової політики стосовно класифікації запасів, їх оцінювання та списання.

Методичні аспекти обліку запасів на підприємствах торгівлі визначаються відсутністю виробничої ланки, тому серед їх структури, яка розкривається у бухгалтерській звітності, мають перевагу придбані товари, які підлягають перепродажу. Натомість, запаси, представлені іншими групами, можуть бути використані на етапі передпродажної підготовки, або з метою маркетингових заходів, що впливає на методику їх бухгалтерського обліку.

Залежно від обсягів та інтенсивності їх використання, запаси вимагають здійснення регулярних заходів системи бухгалтерського обліку з метою оцінювання їх функціонального стану, від чого залежить можливість підприємства отримувати економічний зиск. Зокрема, система бухгалтерського обліку має реєструвати зміни кількості та структури запасів, динаміку вартісної оцінки, а також – реагувати на обставини, від яких залежить можливість визнання запасів в якості активів чи його припинення.

В разі змін умов та технологій використання запасів підприємства система бухгалтерського обліку має встановити, чи є підстави в подальшому визнавати матеріальні ресурси запасами

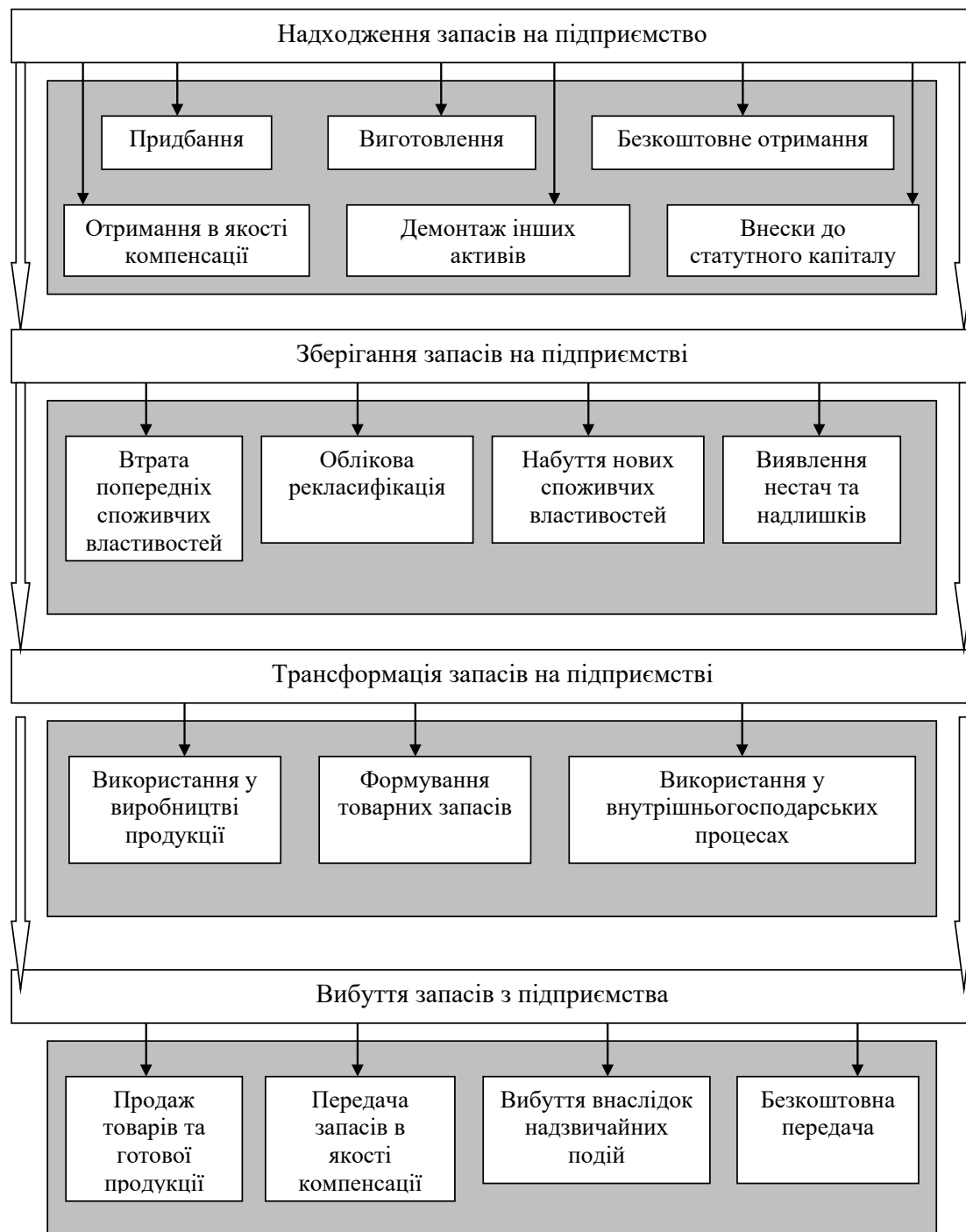

Рис. 1. Основні види господарських операцій з запасами підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [21; 22]

через імовірну зміну тривалості їх існування. Якщо є підстави вважати, що запаси можуть бути використані протягом періоду, який перевищує тривалість операційного циклу та річний період, відповідні ресурси в цілях бухгалтерського обліку мають бути рекласифіковані як необоротні активи, незалежно від їх функціонального призначення.

Одним з ключових елементів методики бухгалтерського обліку запасів та операцій з ними

є визначення їх вартісної оцінки. Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку [21] та Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку [22] передбачають оцінювання відповідних об'єктів на різних етапах їх існування, викладених на рис. 1.

Варто відзначити, що існуючі концептуальні основи бухгалтерського обліку та фінансової звітності передбачають набір варіантів для здійснення заходів оцінювання запасів, з яких

Послідовність визначення вартості запасів

Етап	Заходи
Надходження запасів на підприємство	1. Визначення джерела надходження 2. Визначення вартості придбання 3. Визначення корисності для підприємства 4. Визначення способу використання 5. Визначення очікуваного періоду використання
Зберігання запасів на підприємстві	1. Визначення фактичної наявності 2. Оцінка функціональної придатності 3. Визначення можливості подальшого використання 4. Визначення способу подальшого використання
Трансформація запасів на підприємстві	1. Визнання потреби у трансформації 2. Визначення споживчих властивостей 3. Визначення способу подальшого використання 4. Оцінка наслідків трансформації
Вибуття запасів з підприємства	1. Визначення способу вибуття 2. Встановлення взаємозалежності факту вибуття та отримання економічного зиску 3. Визначення ринкових параметрів

Джерело: узагальнено автором на основі [21; 22]

підприємством має обрати найбільш прийнятний та формалізувати його через облікову політику. При цьому, на кожному з етапів алгоритм оцінювання матиме власні особливості, обумовлені видом запасів, їх функціональним призначенням, можливість забезпечувати підприємству надходження економічного зиску тощо (табл. 1).

Висновки і пропозиції. Таким чином, основні аспекти бухгалтерського обліку запасів підприємства та операцій з ними розкривають такі їх характеристики, як існування в матеріальній формі, наявність певного функціонального призначення, нетривалий період їх використання, що обмежується терміном 1 рік або одним операційним циклом, а також можливістю надання їм вартісної оцінки.

При цьому, відповідні параметри є властивими для зазначених предметів бухгалтерського обліку на кожному з етапів існування матеріальних ресурсів, що мають підстави для визнання їх в якості запасів.

Водночас, вважаємо, що подальші дослідження за темою цієї статті мають дати можливість вирішити проблеми, пов'язані з визначенням основних критеріїв обґрунтування певних елементів облікової політики, які сприятимуть задоволенню потреб користувачів у відповідній інформації.

Література:

- Бондаренко О.М., Тітаренко А.Д. Економічна сутність та класифікація запасів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 63–67. DOI: https://doi.org/10.32702/2306_6814.2020.2.63
- Шевченко Л.Я., Мулява В.Р. Сутність виробничих запасів, проблеми обліку та напрями його вдосконалення на підприємстві. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 4(102). С. 72–76. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2022-4\(102\)-72-76](https://doi.org/10.26642/jen-2022-4(102)-72-76)
- Galdi, F.C.E., Johnson, S. Accounting for inventory costs and real earnings management behavior. *Advances in Accounting*. 2021. Vol. 53. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.adiac.2021.100530>.
- Бабенко Л.В., Васильєва В.Г., Коновалова О.В. Обліково-аналітичне забезпечення управління виробничими запасами. *Економічний простір*. 2021. № 166. С. 90–96. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/166-16>
- Кривешко О.В., Шпарик Я.Я., Мельник Н.В. Особливості управління запасами в кризових умовах. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2022. № 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.93>
- Малахова А.В., Мартиненко О.В. Проблеми обліку запасів і оптимізація обліково-аналітичних процедур в управлінні підприємствами. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 920–923. URL: <http://global-national.in.ua/issue-10-2016/18-vipusk-10-kviten-2016-r/2020-malakhova-a-v-martinenko-o-v-problemi-obliku-zapasiv-i-optimizatsiya-oblikovo-analitichnikh-protsedur-v-upravlinni-pidpriemstvami> (дата звернення: 01.06.2023).
- Prasad, P., Sivasankaran, N., Paul, S., Kannadhasan, M. Measuring impact of working capital efficiency on financial performance of a firm: An alternative approach. *Journal of Indian Business Research*. 2019. Vol. 11. No. 1. P. 75–94. DOI: <https://doi.org/10.1108/JIBR-02-2018-0056>
- Гужавіна І.В. Особливості обліку запасів на торговельних підприємствах. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2020. № 12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.12.90>
- Коблянська І.О., Сіренко А.А., Коблянська Г.Ю. Методика і організація обліку та внутрішнього контролю запасів підприємства в системі управління активами. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2018. № 7. С. 85–97. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/methodology-and-organization-of-accounting-and-internal-control-of-inventories-of-the-company-in-the-system-of-asset-management/> (дата звернення: 01.06.2023).
- Подмешальська Ю.В., Парнюк О.В. Документальне забезпечення обліку товарних запасів на підприємстві. *Агросвіт*. 2020. № 22. С. 97–104. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306&6792.2020.22.97>

11. Роева О.С. Організаційні засади побудови бухгалтерського обліку запасів в процесі інноваційної діяльності: нормативно-правовий аспект. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2020. Вип. 4(37). С. 274–290. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4\(37\).274-290](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4(37).274-290)
12. Шерстюк О.Л. Облікова політика як основа формування фінансової звітності. *Регіональні перспективи : наук.-практ. журнал*. 2001. Вип. 2–3 (15–16). С. 98–100.
13. Шура Н.О., Шагіло М.В. Вплив організації обліку виробничих запасів на прийняття управлінських рішень у контексті переходів до міжнародних стандартів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 7. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=4360&i=15> (дата звернення: 03.06.2023).
14. Wang Q., Wan G. Cost accounting methods and periodic-review policies for serial inventory systems. *Computers & Operations Research*. 2020. Vol. 118. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cor.2020.104902>
15. Измайлов Я.О., Свірко С.В. Удосконалення методичних аспектів обліку, аналізу та контролю запасів підприємств. *Економіка, управління та адміністрування*. 2021. № 1(95). С. 39–44. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2021-1\(95\)-39-44](https://doi.org/10.26642/jen-2021-1(95)-39-44)
16. Скаско О.І., Костецька Ю.Р. Методика аудиту виробничих запасів підприємства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2022. № 70. С. 89–93. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-13>
17. Циган Р.М., Солодков Д.Є. Порівняння особливостей обліку запасів в облікових системах України і США. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2019. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.11.78>
18. Шерстюк О.Л., Жук Н.Л. Облікові параметри розкриття інформації щодо фінансових резервів підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2022. № 53. С. 44–50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-2675/2022-53-6>
19. Banerjee S. Conjugation of border and domestic carbon adjustment and implications under production and consumption-based accounting of India's National Emission Inventory: A recursive dynamic CGE analysis. *Structural Change and Economic Dynamics*. 2021. Vol. 57. P. 68–86. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2021.01.007>
20. Kaufinger G.G., Neuenschwander C. Retail Apocalypse? Maybe blame accounting. Investigating inventory valuation as a determinant of retail firm failure. *American Journal of Business*. 2020. Vol. 35. No. 2. P. 83–101. DOI: <https://doi.org/10.1108/AJB-07-2019-0050>
21. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку : Наказ Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246, зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> (дата звернення: 10.06.2023).
22. International Accounting Standards Board (IASB). International Accounting Standard 2 Inventories. 2023. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-2-inventories.html/content/dam/ifrs/publications/html-standards/english/2023/issued/ias2/> (дата звернення: 05.06.2023).
- pidprijemstvi [The essence of production inventories, accounting problems and directions for its improvement at the enterprise]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, no. 4(102), pp. 72–76. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2022-4\(102\)-72-76](https://doi.org/10.26642/jen-2022-4(102)-72-76)
3. Galdi F.C.E., Johnson S. (2021) Accounting for inventory costs and real earnings management behavior. *Advances in Accounting*, vol. 53. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.adiac.2021.100530>
4. Babenko L., Vasilyeva V., Konovalova E. (2021) Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia vyrobnychymy zapasamy [Accounting and analytical provision of inventory management]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 166, pp. 90–96. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/166-16>
5. Kryveshko O., Shparyk Ya., Melnyk N. (2022) Problemy obliku zapasiv i optymizatsiia oblikovo-analitychnykh protsedur v upravlinni pidprijemstvamy [Features of inventory management in crisis]. *Elektronne naukowe fakhove vydannia "Efektivna ekonomika"*, no. 5. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.93>
6. Malakhova A.V., Martynenko O.V. (2016) Problemy obliku zapasiv i optymizatsiia oblikovo-analitychnykh protsedur v upravlinni pidprijemstvamy [The problems of inventory and optimization of accounting and analytical procedures in the management of enterprises]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 10, pp. 920–923. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-10-2016/18-vipusk-10-kviten-2016-r/2020-malakhova-a-v-martynenko-o-v-problemi-obliku-zapasiv-i-optimizatsiya-oblikovo-analitychnykh-protsedur-v-upravlinni-pidprijemstvami> (accessed 01 June 2023).
7. Prasad P., Sivasankaran N., Paul, S., Kannadhasan M. (2019) Measuring impact of working capital efficiency on financial performance of a firm: An alternative approach. *Journal of Indian Business Research*, vol. 11, no. 1, pp. 75–94. DOI: <https://doi.org/10.1108/JIBR-02-2018-0056>
8. Huzhavana I. (2020) Osoblyvosti obliku zapasiv na torhovelynykh pidprijemstvakh [Features of inventory accounting at trading enterprises]. *Elektronne naukowe fakhove vydannia "Efektivna ekonomika"*, no. 12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.12.90>
9. Koblyanska O., Sirenko A., Koblyanska G. (2018) Metodyka i orhanizatsiia obliku ta vnutrishnoho kontroliu zapasiv pidprijemstva v systemi upravlinnia aktyvamy. [Methodology and organization of accounting and internal control of inventories of the company in the system of asset management]. *Elektronne naukowe fakhove vydannia z ekonomichnykh nauk "Modern Economics"*, no. 7, pp. 85–97. Available at: <https://modecon.mnau.edu.ua/methodology-and-organization-of-accounting-and-internal-control-of-inventories-of-the-company-in-the-system-of-asset-management/> (accessed 01 June 2023).
10. Podmeshalska Yu., Parniuk O. (2020) Dokumentalne zabezpechennia obliku tovarnykh zapasiv na pidprijemstvi [Documentary accounting of inventories at the enterprise]. *Agrosvit*, no. 22, pp. 97–104. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306&6792.2020.22.97>
11. Roieva O. (2020) Orhanizatsiini zasady pobudovy bukhhalter-skoho obliku zapasiv v protsesi innovatsiinoi diialnosti: normatyvno-pravovyi aspekt. [Organizational Principles of Building Inventory Accounting in the Process of Innovation: Regulatory and Legal Aspect]. *Tsentrlnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky*, vol. 4(37), pp. 274–290. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4\(37\).274-290](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4(37).274-290)
12. Sherstiuk O.L. (2001) Oblikova polityka yak osnova formuvannia finansovoi zvitnosti [Accounting policy as a basis for the formation of financial statements]. *Rehionalni perspektyvy: nauk.-prakt. zhurnal*, vol. 2–3(15–16), pp. 98–100.
13. Shura N., Shatilo M. (2015) Vplyv orhanizatsii obliku vyrobnych-ykh zapasiv na pryiniattia upravlynskykh rishen u kontek-

References:

1. Bondarenko O., Titarenko A. (2020) Ekonomichna sutnist ta klasyfikatsiia zapasiv [Economic definition and classification of inventories: accounting and managerial aspects]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, no. 2, pp. 63–67. DOI: https://doi.org/10.32702/2306_6814.2020.2.63
2. Shevchenko L.Ya., Muliava V.R. (2022) Sutnist vyrobnych-ykh zapasiv, problemy obliku ta napriamy yoho vdoskonalennia na

- sti perekhodiv do mizhnarodnykh standartiv [It is influence of organization of account by production supplies on acceptance of administrative decisions in the context of passing to the international standards]. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, no. 7. Available at: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=4360&i=15> (accessed 03 June 2023).
14. Wang Q., Wan G. (2020) Cost accounting methods and periodic-review policies for serial inventory systems. *Computers & Operations Research*, vol. 118. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cor.2020.104902>
 15. Izmailov Ya.O., Svirko S.V. (2021) Udoshkonalennia metodychnykh aspektiv obliku, analizu ta kontroliu zapasiv pidpriemstv [Improvement of methodical aspects of accounting, analysis and control of enterprise inventories]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, no. 1(95), pp. 39–44. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2021-1\(95\)-39-44](https://doi.org/10.26642/jen-2021-1(95)-39-44)
 16. Skasco O.I., Kostetska Y.K. (2022) Metodyka audytu vyrobnychnykh zapasiv pidpriemstva [Method of audit of production inventories of an enterprise]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 70, pp. 89–93. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2022-70-13>
 17. Tsygan R., Solodkov D. (2019) Porivniannia osoblyvostei obliku zapasiv v oblikovykh systemakh Ukrainy i SSHA [Comparing of features of inventory counting in Ukraine's and United States' accounting]. *Elektronne naukove fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika"*, no. 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.11.78>
 18. Sherstiuk O., Zhuk N. (2022) Oblikovyi parametry rozkryttia informatsii shchodo finansovykh rezerviv pidpriemstv [Accounting parameters for the disclosure of information regarding financial reserves of enterprises]. *Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, no. 53, pp. 44–50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-2675/2022-53-6>
 19. Banerjee, S. (2021). Conjugation of border and domestic carbon adjustment and implications under production and consumption-based accounting of India's National Emission Inventory: A recursive dynamic CGE analysis. *Structural Change and Economic Dynamics*, vol. 57, pp. 68–86. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2021.01.007>
 20. Kaufinger G.G., Neuenschwander C. (2020) Retail Apocalypse? Maybe blame accounting. Investigating inventory valuation as a determinant of retail firm failure. *American Journal of Business*, vol. 35 no. 2, pp. 83–101. DOI: <https://doi.org/10.1108/AJB-07-2019-0050>
 21. Ministerstvo finansiv Ukrainy (1999) Pro zatverdzhennia Natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhgalterskoho obliku: Nakaz [On the approval of the National regulation (standard) of accounting: Order]. 20/10/1999 No. 246. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> (accessed 10 June 2023).
 22. International Accounting Standards Board (IASB) (2023) International Accounting Standard 2 Inventories. Available at: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ias-2-inventories.html/content/dam/ifrs/publications/html-standards/english/2023/issued/ias2/> (accessed 05 June 2023).

Summary. The article describes the main elements of the methodology for displaying the company's inventories and transactions with them in the accounting system. The results of the study indicate that, based on accounting data, interested persons (internal and external users of information) have the opportunity to assess the state of provision of the company's activities with material resources, the possibilities and evaluation results of their use, as well as the impact of relevant characteristics on the expected consequences of the entity's functioning entrepreneurship. In the context of solving accounting tasks, the main characteristics of inventories are their existence in material form, the presence of a certain functional purpose, a short period of their use, which is limited to one year or one operating cycle, as well as the possibility of providing them with a value assessment. It has been established that the material form of inventories makes it possible to determine their presence and the existence of transactions with them for accounting purposes on the basis of organoleptic methods (observation, inventory, etc.), as well as to assess the possibility of their use for solving the tasks of financial and economic activity. Based on the results of the study, it was determined that in case of changes in the conditions and technologies of using the company's inventories, the accounting system should establish whether there are grounds to recognize material resources as inventories in the future due to a possible change in the duration of their existence. For accounting purposes, it is proposed to identify a group of inventories on the using of which certain restrictions are imposed. It was determined that accounting measures should provide for the registration of inventories at the stages of their arrival at the enterprise, storage, transformation and disposal. The main goal of accounting measures regarding inventories and transactions with them is recognized as meeting the information needs of various groups of users of the relevant data. The accounting system must record changes in the quantity and structure of inventories, dynamics of valuation, and also respond to circumstances that depend on the possibility of recognizing inventories as assets or its termination.

Key words: inventories, accounting, operations with inventories, functional purpose of inventories, existence of inventories, valuation of inventories.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В ЕКОНОМІЦІ

*Гіваргізов І.Г.**кандидат економічних наук, старший викладач,
Поліський національний університет**Givargizov Inviia**Polissya National University*

НЕСТАБІЛЬНІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ У СВІТІ І ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЙ

UNSTABLE FINANCIAL AND ECONOMIC FACTORS IN THE WORLD AND THEIR INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES

Анотація. В статті розглядається розвиток блокчейн-технологій в умовах нестабільних фінансово-економічних чинників у світі. Аналізуються проблеми, з якими зіштовхується фінансовий сектор, та надаються шляхи вирішення цих проблем за допомогою використання блокчейн технологій. Основна увага статі зосереджена на перевагах та потенціалі цих технологій у фінансовій сфері, а також на викликах та проблемах, що виникають під час впровадження. В статті також визначаються фінансово-економічні ризики, що обмежують розвиток і використання концепції надійного реєстру даних за допомогою криптографічних технологій. Досліджуються можливості забезпечення стійкого розвитку, надійності та безпеки блокчейн систем у нестабільних умовах, а також надані рекомендації щодо покращення умов для використання блокчейну в умовах нестабільності світового фінансово-економічного сектору.

Ключові слова: blockchain, блокчейн, криптографія, сучасні інформаційні технології, розвиток, управління, ризики, фінансово-економічний сектор.

Постановка проблеми. Блокчейн технології потенційно відкривають нові можливості для покращення ефективності, безпеки та прозорості в різних сферах, включаючи фінансову, логістичну та державну. Однак, умови нестабільності в глобальній економіці створюють серйозні виклики для їхнього розвитку. Фінансові кризи, валютні коливання, геополітичні напруження та інші несприятливі фактори суттєво впливають на довіру до цифрових платформ і інвестиційну активність у блокчейн проекти.

Нестабільність фінансово-економічних чинників збільшує ризики фінансових втрат і передбачуваність ринків, що може знизити інтерес до використання блокчейн технологій, також

існує загроза обмеження доступу до фінансових ресурсів і нестачі необхідної технічної інфраструктури, що необхідні для успішної реалізації новітніх блокчейн проектів. Крім того, нестабільність може призвести до зменшення інвестиційних привабливостей та можливостей що спричинить підвищення витрат на розробку та впровадження криптографічних рішень.

Вивчення впливу нестабільних фінансово-економічних чинників на розвиток блокчейн допоможе зрозуміти виклики, з якими стикаються криптографічні технології у волативному світовому ринку та визначить шляхи покращення їх стійкості, адаптації та використання в умовах незавершених фінансово-економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фінансово-економічні чинники у світі, такі як економічні кризи, інфляція, валютні коливання та політична нестабільність, мають значний вплив на розвиток криптографічних технологій. Технологія блокчейн, що забезпечує децентралізовану систему запису транзакцій, може використовуватися для створення безпечного та надійного фінансового середовища, яке зменшує вплив фінансово-економічних ризиків.

Останні дослідження та публікації в галузі блокчейн технологій акцентують увагу на наступних аспектах:

1. Стабільність та масштабованість блокчейн мереж: В дослідженнях Ліндман Ж., Туунайнен В.К., а також Россі М. які активно вивчають рішення для поліпшення швидкості та масштабованості блокчейн мереж, щоб забезпечити ефективну роботу в умовах високого навантаження та нестабільних фінансово-економічних умов [1];

2. Фінансові смарт-контракти: Використання смарт-контрактів на блокчейн дозволяє автоматизувати виконання фінансових угод та зменшити ризик від небажаних фінансових наслідків. Дослідження Бхабенду К., Сумашхре С., Дебаш Д. спрямовані на аналіз та пошук покращень безпеки та надійності смарт-контрактів у контексті нестабільних фінансових умов [2];

3. Цифрові валюти та стейблкоїни: Дослідження Ленхарта А., Фідлера І, а також Стрехла Е. в галузі цифрових валют та стейблкоїнів (цифрових активів, які прив'язані до стабільних активів, таких як фіатна валюта) фокусуються на розробці механізмів для забезпечення стабільності та надійності цих активів, незалежно від стабільності фінансово-економічного контексту [3].

Тому, враховуючи нестабільність на світових фінансових ринках, розвиток технологій блокчейн може стати важливим інструментом для створення більш стабільних та безпечних фінансових систем. Проте, масштаб досліджень надає можливість продовжити працювати над вирішенням технічних викликів та розробки нових рішень, щоб забезпечити ефективну інтеграцію криптографічних технологій у фінансовий сектор в умовах нестійкого розвитку.

Мета статті. Проаналізувати вплив фінансово-економічних чинників у світі на розвиток технологій блокчейн, а саме:

- проаналізувати основні нестабільні фінансово-економічні чинники у світі, такі як економічні кризи, інфляція, валютні коливання та політична нестабільність;
- зафіксувати існуючі виклики та обмеження, з якими стикаються блокчейн технології в умовах нестабільних фінансово-економічних умов;
- проаналізувати сучасні рішення та дослідити роль технології блокчейн у забезпеченні стабільності та безпеки фінансових систем у контексті нестабільних фінансово-економічних чинників;
- проаналізувати перспективи та виклики для подальшого розвитку блокчейн технологій у контексті нестабільних фінансово-економічних умов;
- запропонувати рекомендації щодо використання блокчейн технологій для створення стабільних та надійних фінансових систем у змінних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу. Основні фактори нестабільних фінансово-економічних чинників у світі, такі як економічні кризи, інфляція, валютні коливання та політична нестабільність, мають значний вплив на глобальну економіку і фінансові системи. Ці чинники створюють складні умови для розвитку та функціонування різних секторів, включаючи блокчейн технології.

Економічні кризи, такі як світова фінансова криза 2008 року, мають потужний вплив на економіку та фінансову стійкість. Вони призводять до зниження інвестицій, зростання безробіття та загального економічного колапсу. У таких умовах блокчейн технології можуть зазнати обмежень, оскільки компанії та організації можуть скоротити бюджети на дослідження та розробки нових рішень.

Інфляція є іншим важливим фактором, який впливає на фінансову стабільність та довіру до традиційних валют. Значне підвищення цін може знизити купівельну спроможність грошей та порушити фінансові потоки. У таких умовах блокчейн технології, зокрема криптовалюти, можуть набути популярності як альтернатива традиційним валютам, оскільки вони можуть бути стійкими до інфляції та забезпечувати більшу фінансову незалежність.

Валютні коливання також мають вплив на розвиток блокчейн технологій. Нестабільність валют може вплинути на міжнародні торговельні операції, інвестиції та фінансові потоки. Блокчейн технології можуть використовуватись для здійснення миттєвих та безпечних міжнародних платежів без необхідності валютних посередників, що зменшує вплив коливань валютних курсів.

Політична нестабільність також може мати великий вплив на розвиток блокчейн технологій. Конфлікти, санкції та зміни режимів можуть спричинити непевність і ризики для бізнесу та фінансових установ. У таких умовах блокчейн технології можуть забезпечити більшу прозорість, незалежні та безпечні валютні операції, що допоможуть зменшити ризики, пов'язані з політичною нестабільністю.

Технологія блокчейн – це система запису та передачі інформації, що дозволяє зберігати дані у вигляді ланцюжка блоків. Кожен блок містить інформацію про певну кількість транзакцій та хеш попереднього блоку. Таким чином, кожен блок забезпечує взаємозв'язок з попереднім блоком, що утворює ланцюжок [4]. Блокчейн технологія з'явилася у 2008 році разом з випуском криптовалюти Bitcoin [5]. Вона стала першим використанням розподіленої бази даних, що дозволяє зберігати та передавати інформацію без посередників. Захищена криптографією, блокчейн забезпечує недоступність для змін і фальсифікації даних. Одним з етапів захищеності створюється за допомогою алгоритму консенсусу блокчейна який ще називають «спосіб узгодження даних між децентралізованими нодами». Завдяки цьому способу ноди (nodes) досягають консенсусу (тобто згоди) про стан

даних у всіх блоках, здійснюючи перевірку правильності підписів, балансів, коректності транзакцій. Тобто алгоритм консенсусу забезпечує достовірність кожної транзакції та дотримання правил протоколу, що необхідно для безпеки та цілісності мережі (рис. 1).

В фінансовому секторі блокчейн технологія широко використовується для покращення ефективності та безпеки операцій. Вона дозволяє створити швидку та безпечну передачу цифрових активів, зменшити витрати на проміжні послуги та елімінує потребу в посередниках між транзакціями.

Застосування блокчейн технологій включає в себе:

1. Переказ грошей та платежі: Блокчейн дозволяє миттєвий та безпечний переказ грошей між користувачами, уникнення платіжних систем та зниження комісійних витрат.

2. Смарт-контракти: Блокчейн може використовуватись для створення та виконання автоматичних контрактів без посередників. Це дозволяє автоматизувати операції, зменшити ризики та економічні втрати.

3. Валюти та токени: Блокчейн дозволяє створювати цифрові валюти та токени, які можуть використовуватися для представлення реальних активів, таких як нерухомість або акції.

4. Відстеження походження активів: Блокчейн дозволяє відстежувати ланцюг постачання активів, забезпечуючи прозорість та довіру для споживачів.

5. Інвестиції та краудфандинг: Блокчейн використовується для проведення краудфандингових кампаній та обміну активами між інвесторами без посередників.

При належному управлінні та розумінні всіх можливих ризиків з точки зору впровадження криптографічних інструментів в фінансово-економічний сектор, блокчейн технології можуть стати важливим інструментом для забезпечення стійкості, ефективності та прозорості у фінансовій сфері, але з точки зору аналізу викликів та обмежень вони несуть ризики для розвитку та використання цих технологій у нестабільних умовах. Аналізуючи основні виклики та обмеження для розвитку та застосування блокчейн технологій, можливо виділити наступні (рис. 2).

Зупиняючись більш детально на кожному з них, можливо проаналізувати причини:

– Низька прийнятність: Умови нестабільності можуть призвести до низького рівня прийняття блокчейн технологій у фінансовому секторі. Компанії та установи можуть бути більш обережними та консервативними в прийнятті нових інновацій у таких нових, нестійких умовах;

– Регуляторні обмеження: Нестабільність у фінансовій сфері може призвести до посилення регуляторних обмежень. Уряди та регулятори можуть бути більш обережними та обмежувати використання блокчейн технологій, оскільки вони можуть бачити їх як потенційний ризик для фінансової стабільності та безпеки;

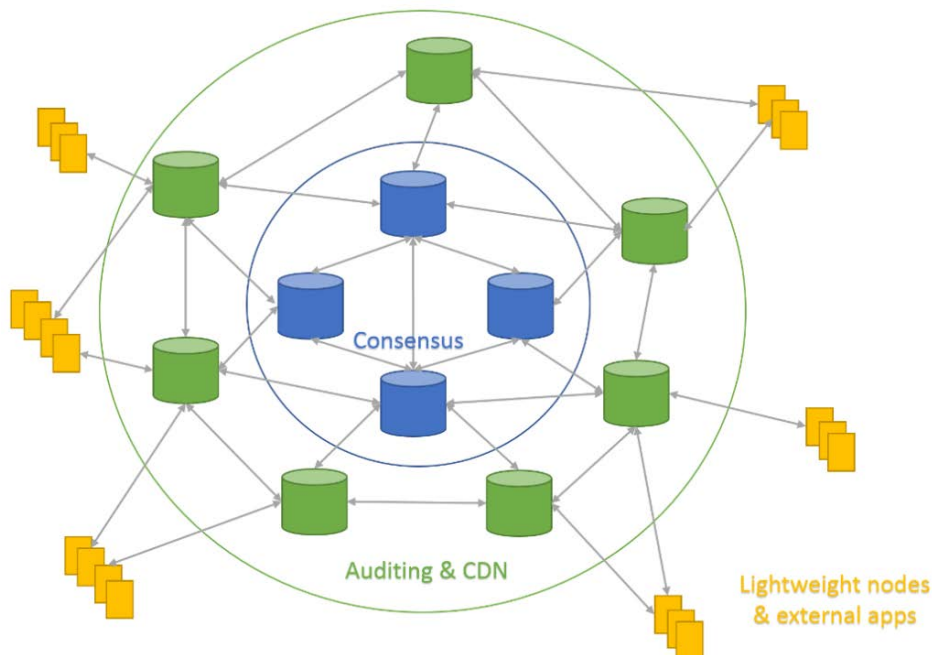

Рис. 1. Схема алгоритму консенсусу

Джерело: [8]

Рис. 2. Основні виклики та обмеження використання криптографічних технологій у фінансово-економічному секторі

Джерело: розроблено автором

– Волатильність ринку: Умови нестабільності в економіці можуть призводити до великої волатильності на фінансових ринках. Це може вплинути на ціни криптовалют та інших активів, які використовують блокчейн технології. Непередбачувані коливання цін можуть створити ризики для інвесторів та затримати прийняття блокчейн рішень;

– Технічні обмеження: Умови нестабільності можуть створити технічні обмеження для ефективного функціонування блокчейн технологій. Наприклад, велике навантаження на мережу блокчейн та пов'язані з цим проблеми масштабування можуть стати бар'єром для швидкого та ефективного оброблення операцій у ситуаціях великої нестабільності;

– Низький рівень довіри: В умовах нестабільності може спостерігатися низький рівень довіри до фінансових систем і технологій. Це може вплинути на прийняття блокчейн технологій, оскільки вони базуються на децентралізованому та прозорому характері, який вимагає високого рівня довіри від користувачів.

Тому, виходячи з проаналізованих чинників можливо окреслити роль технологій блокчейну у забезпеченні стабільності та безпеки фінансових систем у контексті фінансово-економічних чинників, в першу чергу, блокчейн дозволяє підвищити стабільність фінансових систем. Завдяки своїй децентралізованій природі, вона забезпечує незалежність від централізованих

організацій та мінімізує ризики однобічних змін у фінансових записах. Це дозволяє уникнути маніпуляцій та забезпечує недоступність для несанкціонованого доступу та змін. Подальшим важливим аспектом є зменшення ризиків фінансового шахрайства. Блокчейн технологія фіксує всі транзакції у блоках, які перевіряються мережею в режимі реального часу. Це забезпечує прозорість та невідомість фінансових операцій, дозволяючи виявляти та унеможливити шахрайські схеми. Блокчейн також сприяє підвищенню ефективності фінансових операцій. Ця технологія дозволяє автоматизувати процеси та скоротити кількість проміжних етапів. Вона дозволяє безпосередньо передавати активи між сторонами без посередників, що прискорює процес та знижує витрати на операції. Незмінність даних є ще одним важливим аспектом. Блокчейн технологія забезпечує незмінність даних завдяки використанню хеш-функцій та послідовності блоків [6]. Це робить систему безпечною в умовах можливих кібератак та унеможливорює внесення змін або видалення даних без зміни всієї блокчейн структури. Крім того, блокчейн технологія може покращити доступність фінансових послуг для малозабезпечених та віддалених регіонів [7]. Завдяки безпосередньому обміну активів та недорогим операціям, вона може забезпечити фінансову включеність для мільйонів людей, які раніше були відокремлені від традиційних фінансових систем.

Усі ці аспекти підтверджують важливість технології блокчейн у забезпеченні стабільності та безпеки фінансових систем у нестабільних фінансово-економічних умовах. Вона дозволяє уникнути маніпуляцій, забезпечує прозорість та невідомість фінансових операцій, підвищує ефективність, забезпечує незмінність даних та сприяє доступності фінансових послуг для всіх верств населення.

Використання блокчейн технологій для створення стабільних та надійних фінансових систем у змінних економічних умовах може бути ефективним.

Проаналізувавши проблематику дослідження, можливо виділити декілька рекомендацій щодо використання криптографічної технології блокчейн:

1. Розробка регуляторних рамок: Необхідно розробити гнучкі та інноваційні регуляторні рамки, що враховують особливості блокчейн технологій. Це допоможе забезпечити баланс між захистом інвесторів та сприянням розвитку нових фінансових моделей.

2. Партнерства з традиційними фінансовими установами: Співпраця між блокчейн стартапами та традиційними фінансовими установами може забезпечити комбінацію новаторських технологій та експертизи управління ризиками. Це сприятиме швидкому та безпечному впровадженню блокчейн рішень.

3. Розвиток інтероперабельності: Розробка стандартів та протоколів, що дозволяють різним блокчейн платформам взаємодіяти між собою, є важливим для забезпечення ефективного функціонування фінансових систем. Інтероперабельність дозволить обмінюватись даними та активами без перешкод та знижувати ризики.

4. Врахування приватності та безпеки: Забезпечення конфіденційності даних та захисту від кібератак є критичними аспектами в контексті фінансових систем. Розробка та впровадження механізмів шифрування, ідентифікації та аутентифікації допоможе зберегти безпеку та довіру до блокчейн рішень.

5. Поступове впровадження та тестування: Запровадження блокчейн рішень слід проводити етапами та піддавати їх ретельному тестуванню перед широкомасштабним використанням. Це дозволить виявити потенційні проблеми та уникнути серйозних наслідків.

6. Застосування блокчейн технологій у фінансових системах може покращити їх стабільність та надійність. Проте, це вимагає співпраці між різними галузями та ретельного врахування викликів, що виникають в нестабільних економічних умовах.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи все вищевикладене дослідження можливо наголосити, що перспективи розвитку блокчейн технологій у нестабільних фінансово-економічних умовах є обнадійливими. Їх потенціал полягає у покращенні стабільності, безпеки та доступності фінансових систем. Шлях до успіху включає розробку регуляторних рамок, співпрацю з традиційними установами, розвиток інтероперабельності та забезпечення приватності та безпеки. Важливо підходити до впровадження блокчейн рішень поетапно та тестувати їх перед широкомасштабним застосуванням. Враховуючи ці аспекти, блокчейн технології можуть зробити значний внесок у побудову стабільних та надійних фінансових систем, сприяючи зростанню та інноваціям у цьому секторі.

Література:

1. Lindman J., Tuunainen V., Rossi M. Opportunities and Risks of Blockchain Technologies – A Research Agenda. 2017. URL: https://aisel.aisnet.org/hicss-50/da/open_digital_services/3/
2. Bhabendu K., Soumyashree S., Debasish J. An Overview of Smart Contract and Use Cases in Blockchain Technology. 2018. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/8494045>
3. Lennart A., Fiedler I., Strehle E. The influence of stablecoin issuances on cryptocurrency markets. 2021. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1544612320316810>
4. Технологія блокчейн та її роль в екосистемі Bitcoin. 2023. URL: <https://shorturl.at/clvBY>
5. Блокчейн. 2023. URL: <https://shorturl.at/iBHOR>
6. Криптографічна геш-функція. 2023. URL: <https://shorturl.at/LMRZ7>
7. Kumar A. A Novel Decentralized Blockchain Architecture for the Preservation of Privacy and Data Security against Cyberattacks in Healthcare. 2022. URL: <https://www.mdpi.com/1424-8220/22/15/5921>

References:

1. Lindman J., Tuunainen V., Rossi M. (2017) Opportunities and Risks of Blockchain Technologies – A Research Agenda. Available at: https://aisel.aisnet.org/hicss-50/da/open_digital_services/3/
2. Bhabendu K. Soumyashree S., Debasish J. (2018) An Overview of Smart Contract and Use Cases in Blockchain Technology. Available at: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/8494045>
3. Lennart A., Fiedler I., Strehle E. (2021) The influence of stablecoin issuances on cryptocurrency markets. Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1544612320316810>
4. Blockchain technology and its role in the Bitcoin ecosystem (2023). Available at: <https://shorturl.at/clvBY>
5. Blockchain (2023). Available at: <https://shorturl.at/iBHOR>
6. Cryptographic hash function (2023). Available at: <https://shorturl.at/LMRZ7>
7. Kumar A. (2022) A Novel Decentralized Blockchain Architecture for the Preservation of Privacy and Data Security against Cyberattacks in Healthcare. Available at: <https://www.mdpi.com/1424-8220/22/15/5921>

Summary. The article explores the impact of unstable financial and economic factors on the development of blockchain technologies. In recent years, blockchain has emerged as a disruptive innovation with the potential to transform various sectors, including finance, supply chain management, and healthcare. This article sheds light on the interplay between the volatile financial and economic landscape and the evolution of blockchain technologies. The author emphasizes that unstable financial and economic conditions have significantly influenced the trajectory of blockchain development. The article argues that during periods of economic uncertainty, blockchain technology gains traction as a trusted and transparent alternative to traditional financial systems. Blockchain's decentralized nature, cryptographic security, and immutable record-keeping capabilities make it an attractive solution for addressing issues such as fraud, corruption, and lack of transparency. Furthermore, the article delves into specific instances where blockchain adoption has been fueled by unstable financial and economic factors. For instance, in countries facing hyperinflation or economic crises, blockchain-based cryptocurrencies have provided individuals with a means to protect their wealth and conduct secure transactions. Similarly, in supply chain management, blockchain's ability to enhance transparency and traceability has gained momentum in the wake of widespread disruptions caused by global events such as the COVID-19 pandemic. The article also explores the potential challenges and limitations that arise from the relationship between unstable financial and economic factors and blockchain technologies. It acknowledges that while blockchain holds promise, regulatory uncertainties, scalability issues, and interoperability concerns can hinder its widespread adoption. In conclusion, this article highlights the intricate relationship between unstable financial and economic factors and the development of blockchain technologies. It provides valuable insights into the growing relevance of blockchain in addressing the shortcomings of traditional financial systems during times of economic instability. However, it also underscores the need for continued research, collaboration, and regulatory clarity to harness the full potential of blockchain technology in a rapidly evolving financial landscape. Overall, this article serves as a thought-provoking resource for researchers, policymakers, and industry professionals seeking to understand the dynamic interplay between unstable financial and economic factors and the development of blockchain technologies.

Key words: blockchain, cryptography, modern information technologies, development, management, risks, financial and economic sector.

ЗМІСТ

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Коваленко Р.С.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ НАФТИ..... 4

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Шевчук В.О.

**АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ
ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ..... 11**

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Огренич Ю.О., Діброва В.О.

**ЛОГІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ:
ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ, НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ..... 20**

Левченко С.П.

**ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНОГО БАЛАНСУ В КОНТЕКСТІ
УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 29**

**РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**

Горбань Г.П., Мітал О.Г.

**ЗНАЧЕННЯ ГАСТРОНОМІЧНОГО ТУРИЗМУ
В СИСТЕМІ ПОДОЛАННЯ СЕЗОННОСТІ..... 37**

Кудінов О.М.

**АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ..... 43**

**ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Росохата А.С., Матвєєва Ю.А., Сідельник І.О.

**РЕСАЙКЛІНГ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД
ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ..... 50**

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Літовцева В.Є., Бричко М.М.

**КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОЇ НЕДОВІРИ
ДО ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ..... 57**

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ
ТА АУДИТ

Шерстюк О.Л.

**МЕТОДИКА ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКІВ ПІДПРИЄМСТВА
ЗА ПОДАТКАМИ ТА ІНШИМИ ОБОВ'ЯЗКОВИМИ ПЛАТЕЖАМИ..... 67**

Жук Н.Л.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВ..... 77

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Гіваргізов І.Г.

**НЕСТАБІЛЬНІ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ У СВІТІ
І ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГІЙ..... 85**

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Kovalenko Roman

CURRENT STATE AND TRENDS IN THE GLOBAL OIL MARKET..... 4

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Shevchuk Vladyslava

SOCIO-ECONOMIC COMPONENT ANALYSIS OF UKRAINE'S HUMAN POTENTIAL..... 11

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Ohrenych Yuliia, Dibrova Viktoriia

LOGISTICS ACTIVITIES OF ENTERPRISES UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY: FEATURES, PROBLEMS, DIRECTIONS OF IMPROVEMENT..... 20

Levchenko Serhii

PROBLEMATICS OF GENDER BALANCE AS A PART OF PERFORMANCE MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS..... 29

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Horban Halyna, Mital Olena

THE VALUE OF GASTRONOMIC TOURISM IN THE SYSTEM OVERCOMING SEASONALITY..... 37

Kudinov Oleksandr

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF BUDGET DECENTRALIZATION OF THE TERRITORIAL COMMUNITIES OF POLTAVIA REGION..... 43

ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Rosokhata Anna, Matvieieva Yuliia, Sidelnyk Ivan

RECYCLING: EUROPEAN EXPERIENCE AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE..... 50

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Litovtseva Veronika, Brychko Maryna

**CONCEPTUALIZATION OF PUBLIC DISTRUST
IN THE FINANCIAL SECTOR..... 57**

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Sherstiuk Oleksandr

**METHODS OF INTERNAL CONTROL OF TAXES
AND OTHER MANDATORY PAYMENTS BY ENTERPRISES.....67**

Zhuk Nataliia

**METHODOLOGICAL ASPECTS OF ACCOUNTING
FOR INVENTORY OF ENTERPRISES.....77**

**MATHEMATICAL METHODS, MODELS
AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY**

Givargizov Inviia

**UNSTABLE FINANCIAL AND ECONOMIC FACTORS IN THE WORLD
AND THEIR INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES.....85**

НОТАТКИ

Збірник наукових праць

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:

Економіка і менеджмент

Випуск 55

Коректура • *В.І. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *В.О. Удовиченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,16.
Підписано до друку 07.07.2023 р. Замов. 0623/418. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.